

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 7

**РОЛЬ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ
ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

Київ 2003

УДК 502.91.001.1(477)+504.062.2:330.341
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Корітний М. М., канд. іст. наук, доц. — відповідальний редактор
Марусєви О. А. — відповідальний секретар

Економічні науки

Захожий В. Б., д-р екон. наук, проф., *Федоренко В. Г.*, д-р екон. наук, проф., *Гітова Н. А.*, д-р екон. наук, проф., *Куценко В. І.*, д-р екон. наук, проф., *Осокіна В. В.*, канд. екон. наук, проф., *Стищенко В. П.*, д-р екон. наук, проф.

Психологічні науки

Максименко С. Д., д-р психол. наук, проф., акад. АПН, *Бала Г. А.*, д-р психол. наук, проф., *Ложкин Г. В.*, д-р психол. наук, проф., *Коломієцька Н. Л.*, д-р психол. наук, проф., *Чуриков А. П.*, д-р мед. наук, проф., *Бурлачук Л. Ф.*, д-р психол. наук, проф., чл.-кор. АПН

Соціологічні науки

Судьков В. І., д-р соціол. наук, проф., *Ручка А. О.*, д-р філос. наук, проф., *Шкар Л. Є.*, д-р політ. наук, проф., *Пилипенко В. Є.*, д-р соціол. наук, проф., *Ткаченко В. В.*, д-р філос. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., *Бєбих В. М.*, д-р політ. наук, проф., *Горбатенко В. П.*, д-р політ. наук, проф., *Храмов В. О.*, д-р політ. наук, проф., *Шуба О. В.*, д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Мироненко Н. М., д-р юрид. наук, проф., *Марчук В. М.*, д-р юрид. наук, проф., *Скритняк О. В.*, д-р юрид. наук, проф., *Калужний Р. А.*, д-р юрид. наук, проф., *Бабкін В. Д.*, д-р юрид. наук, проф.

Менеджмент

Федулова Л. І., д-р екон. наук, проф., *Гавєцький Б. А.*, д-р філос. наук, проф., *Дакто І. І.*, д-р екон. наук, проф., *Дмитренко Г. А.*, д-р екон. наук, проф., *Воритина Л. І.*, д-р екон. наук, проф.

Рекомендовано Виеною радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 6 від 30.09.02)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редакол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2001. — ISBN 966-608-120-2

Вид. 7: Роль молоді у формуванні екологічного менеджменту. — 2003. — 120 с. — Бібліогр. в кінці ст.

ISBN 966-608-259-4

У збірнику містяться наукові праці, присвячені питанням переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку, а також формування системи екологічного менеджменту як складової соціально-економічного розвитку.

Для науковців, викладачів, державних службовців, підприємців, усіх, кого турбують проблеми охорони природних ресурсів та екосистем.

Збірник "Наукові праці МАУП" зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати новітніх наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+65.28-2я43

ISBN 966-608-120-2

ISBN 966-608-259-4

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003

ЗМІСТ

ВСТУП	5	Безprozвиста Г. Екологічна компонента у фінансовій системі підприємства	30
Розділ 1 ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНИМ РОЗВИТКОМ	6	Protsenko V. V. Environmental protection legal aspects (Based upon Transnistrian materials)	32
Дробноход М. І., Волєва: Ф. В. До питання про концепцію переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку	6	Лазаренко Л. В. Вплив екологічних факторів на економічний розвиток країни	34
Литвиченко Т. І. Найближче майбутнє ядерної енергетики України: можливі наслідки для екології	10	Воропцова Н. К. Соціально-економічна оцінка городського парку культури і відпочинку	36
Курмійська І. О. Формування державної політики екологічно безпечного виробництва та раціонального використання природних ресурсів	13	Шевченко Н. А. Проблеми розривів і збереження озонного шару	38
Бендурка О. В. Глобальний екологічний кризис і шляхи виходу з нього: еколого-економічні і управлінські аспекти	15	Казарков С. В. Моніторинг оточуючої середовища в місті з крупними виробництвами чорної металургії та коксохімії	40
Мішко В. В. Перспективи екологічного менеджменту з України	17	Мудек В. П., Бойко А. С. Екологізація технології виробництва рослинної олії	42
Шимечко Г. І. Еколого-економічна криза XXI століття і проблеми України	19	Декалюк О. В. Екологічне управління виробничим процесом на промисловому підприємстві	44
Катан О. В., Калмыкова І. Ю. Інвестиційні проекти з екологічним навантаженням	21	Виковець Н. М. Громадські об'єднання підприємств у системі розвитку екологічного підприємництва в Україні	47
Шинькова В. О. Конвергенція екологічної політики та економічного розвитку суспільства	23	Василевич В. В. Контроль екологічного регулювання господарської діяльності	50
Новальська Н. І. Економічний механізм раціонального природокористування	25	Віленчук О. М. Екологічне страхування як фактор забезпечення еколого-економічних інтересів суспільства	52
Голєв В. А. Фінансовий механізм раціонального лісоексплуатації: регіональний аспект	27	Потапченко М. В. Динаміка ставлення населення України до екологічних проблем	54
Курчак І. О. Фінансування заходів охорони навколишнього середовища та економічний механізм природокористування	29	Шеремія Н. Н., Вещун Н. В. Розвиток екологічного аудиту як інструменту екологічного менеджменту в Україні та за кордоном	59

<i>Лонгайтська Л. В., Бешук Н. В.</i> Учет текущих природоохранных затрат	61
<i>Колоненко П. А., Бешук Н. В.</i> Учет в обеспечении реальных экологического инвестирования	63
Розділ 2	
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
<i>Фролова Г. І., Федуллова Т. І.</i> Ситуаційний підхід до формування моделі екологічного менеджменту	65
<i>Рогов К. В.</i> Місце екологічного менеджменту в системі організації підприємства України	68
<i>Коваленко Е. Ю.</i> Екологічний менеджмент. сутність, принципи, методи	70
<i>Сыч О. З., Агапова В. Т.</i> Значение и функции экологического менеджмента в процессе экологизации материального производства	72
<i>Мальшова Р. А.</i> Концепция экологического менеджмента	74
<i>Рожков О. В.</i> Екологічний менеджмент як складова соціально-екологічного розвитку	76
<i>Джиглова Ю.</i> Екологічно чиста продукція і виробництво в системі менеджменту сучасного підприємства	78
<i>Сесталь Д. А.</i> Инициации — решение экологических и конкурентных проблем	80
<i>Захарова Ю. В.</i> Экологическая компонента как составляющая производственной стратегии предприятия	82
<i>Нікітченко О. В.</i> Можливості вдосконалення діяльності підприємств на основі концепції еко-ефективності	84
<i>Наша С.</i> Экологични стандарти ISO 14000 у системі міжнародного екологічного менеджменту	85
<i>Вороневский Д. В.</i> Экологический менеджмент промышленных предприятий как путь уменьшения загрязнения окружающей среды	87
<i>Льоганова А. Я.</i> Проблемы реализации экологического менеджмента на предприятии	89
<i>Цотій Н.</i> Субвенція як запорука екологічного менеджменту: зарубіжний досвід і українська перспектива	91
<i>Квачук Е. А.</i> Опыт экологического менеджмента в компаниях Японии	94
<i>Редько Н. В.</i> Екологічна політика як фактор міжнародної конкурентоспроможності країни	99
<i>Гуца Н. В.</i> Кадровый аспект экологического менеджмента	102
<i>Мальцев Р. Н.</i> Использование системы экологического менеджмента в Украине	104
<i>Кравчук О. Г.</i> Экологический менеджмент как составляющая социально-экологического развития	107
<i>Даниленко Ю. В.</i> Роль и место экологического менеджмента в системе организации	109
<i>Цицикун Т. В.</i> Экологический менеджмент: роль, задачи, мотивы внедрения	111
<i>Кригерушко А. В.</i> Социально-экономический аспект экологического менеджмента	113
<i>Лесова С.</i> Екологічний бізнес і ринок	115
<i>Остапович Г.</i> Роль екологічних цілей у менеджменті	117

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНИМ РОЗВИТКОМ

УДК 502.31.001.1(477)

*М. І. ДРОБНОХОД, д-р геол.-мінерал. наук, проф.,
академік АН вищої школи України
Ф. В. ВОЛЬВАЧ, канд. геогр. наук, проф.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПЦІЮ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО СТІЙКОГО ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУПІ, 2003, вип. 7, с. 6–9

Спроби розв'язати екологічні проблеми через розробку і впровадження екологічно чистих, ресурсо- і енергозберігаючих технологій виявляються достатніми лише для загальмування негативних процесів, що відбуваються у навколишньому середовищі, але цього недостатньо, щоб зупинити ці процеси.

У глобальному масштабі неухильно погіршується стан довкілля, виснажуються природні ресурси, внаслідок чого зростає злиденність, деградує всі сфери суспільного життя, втрачаються духовні цінності.

Поглиблення кризи відносин суспільства з природою наприкінці ХХ ст. зумовило необхідність впровадження радикальних заходів щодо цілей і пріоритетів розвитку, які визначені документами

Конференції ООН зі стійкого екологічно безпечного розвитку (РІО-92, РІО+5, РІО+10).

Перехід до стійкого розвитку — це насамперед зміна пріоритетів у системі *економіка – природа*. Ідеться не про охорону природи від всесильної економіки, а про підпорядкування економіки екологічному імперативу — настійній вимозі дотримуватися законів природи, розуміти і беззаперечно сприймати вимоги й обмеження, що визначаються цими законами у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Чинітаний етап взаємодії людини з природою характеризується переходом до морально-етичних принципів. Перевагу матимуть ті нації, у яких ці принципи будуть провідними у розвитку культури, формуванні колективної свідомості, зафіксовані в законах.

Перехід до стійкого розвитку може бути досягнутий зусиллями всього людства, але кожна держава йтиме своїм шляхом до цієї мети.

Ідея стійкого розвитку співзвучна культурі і світоглядним цінностям українського народу, в історії і традиціях якого завжди було пошанування води, землі, природи взагалі. Ця ідея може бути продуктивною щодо консолідації українського суспільства і важливою у визначенні державних пріоритетів та перспектив соціально-економічних перетворень.

Мета переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку полягає в тому, щоб забезпечити високу якість життя нинішнього і майбутніх поколінь українського народу на основі збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, збереження екологічно сприятливого навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу країни.

Розробки стратегії, довготривалих програм соціально-економічного розвитку держави має базуватися на таких принципах:

- пріоритет національних інтересів, національної культури і національної ідентичності українського народу в загальноцивілізаційному поступі світового співтовариства;
- природні ресурси України належать всьому українському народові і становлять матеріальну основу його існування;
- незалежно від форми власності природні ресурси використовуються з урахуванням потреб нинішнього і майбутніх поколінь;
- діяльність держави і людини в державі підпорядковується законам природи і обмеженням, які визначаються цими законами;
- будь-яка господарча діяльність оцінюється з точки зору завданой шкоди природному середовищу і природним ресурсам;
- одержаний від господарчої діяльності результат не може бути меншим від заподіяної шкоди;
- при розв'язанні економічних проблем пріоритет надається екологічному фактору, і навпаки, розв'язання екологічних проблем співвідноситься з економічними можливостями;
- проведення підспрямованих змін у соціальній, економічній та екологічній сферах -- провідна регулююча роль держави;
- всі перетворення мають бути спрямовані на утвердження засад гуманізму, демократії і цінностей громадянського суспільства.

Головною метою економічних реформ в Україні є заміна існуючої моделі економічного зростання "за будь-яку ціну" соціально орієнтованою

економічною моделлю стійкого розвитку, в якій пріоритетними є добробут (якість життя) людини і благополуччя природи.

Головні напрями переходу до стійкої економіки:

- зміна структури національної економіки відповідно до природно-ресурсного потенціалу і особливостей його регіонального розподілу;
- сприяння розвитку внутрішнього ринку і захисту національного виробництва;
- мінімізація екологічних втрат і звиження шкідливих витрат енергії і природних ресурсів на одиницю національного доходу;
- дотримання науково обґрунтованих граничних параметрів розвитку соціально-економічної сфери, перевищення яких може призвести до незворотних змін у навколишньому середовищі.

При цьому першочерговими завданнями є запровадження системи економічних регуляторів природокористування примусово-обмежувального та стимуляційно-компенсаційного характеру, яка є економічно вигідною, адекватною завданню гармонізації та інтеграції економічної, екологічної і соціальної стратегії реформування суспільства; припинення надходжень до України застарілих, шкідливих та малоефективних технологій через застосування сертифікаційних, стандартизаційних, митних та інших механізмів обмежень; запровадження наукоємких виробництв і асоційованих технологій; включення в ціну товарів вартості екологічних втрат; формування ринку екологічних технологій, послуг, індустрії як основи для розвитку екологічно орієнтованого бізнесу; зміна структури українського експорту в напрямі збільшення в ній частоти ваги конкурентоспроможних наукоємких товарів з найменшими матеріальними і енергетичними витратами.

Природні ресурси є засобом розвитку продуктивних сил і водночас екологічним фактором життєдіяльності суспільства. Тому необхідно досягти економічно доцільного і екологічно збалансованого їх використання через структурну перебудову господарства та подолання дисбалансу розвитку. Для цього потрібно:

- забезпечити нормативно-правове регулювання, реалізацію державної функції щодо власності, управління та використання природних ресурсів;
- розмежувати відповідальності з управління природними ресурсами між центром та регіонами;
- споживати природних відновлювальних ресурсів не більше, ніж їх можна отримати, не заподіючи шкоди природі;

- не стимулювати економічного зростання субсидіями на збільшення видобування корисних копалин та зростання обсягу використання енергії, води, добрив тощо;
- здійснювати ціноутворення на природні ресурси на засадах загальновідомих принципів ціноутворення та концепції загальної економічної вартості;
- реалізовувати державні функції з управління природними ресурсами на принципах комплексного використання природно-ресурсного потенціалу окремих регіонів з урахуванням місцевих особливостей та традицій природокористування.

Перехід України до стійкого розвитку вимагає зміни політики в соціальній сфері, основними складовими якої мають бути збереження здоров'я людини, поліпшення якості життя, розв'язання демографічної проблеми, подолання бідності, зміна структури споживання, розв'язання проблем соціальної та економічної нерівності, захисту малозахищених соціальних верств (молодь, пенсіонери, інваліди, безробітні), гуманізація суспільних відносин, покращення морально-психологічного стану суспільства.

Для реалізації цих завдань має відбутися поступовий перерозподіл трудових ресурсів зі сфер матеріального виробництва і обслуговування держави у сферу обслуговування людей, що включає науку, освіту, охорону здоров'я, соціальний і правовий захист.

У створенні умов реалізації зазначених завдань провідна роль належить державі, яка має гарантувати безпеку з політичної, економічної, соціальної, екологічної, оборонної, культурної та інших сферах, без чого перехід до стійкого розвитку принципово неможливий.

Перехід України до стійкого розвитку можливий за умов забезпечення стійкого розвитку всіх її регіонів. Програми переходу до стійкого розвитку кожного регіону інтегруються в загальну державну політику у сфері стійкого розвитку.

Програмні документи загальнодержавного рівня є орієнтиром для розробки регіональних програм стійкого розвитку і разом з відповідними правовими актами і нормативами визначають умови їх реалізації.

Зокрема, це стосується створення регіонального господарського механізму регулювання соціально-економічного розвитку та природокористування; проведення природоохоронних заходів та рекультиватії земель; одкровення населення, розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя; ре-

конструкції промисловості, розвитку сільського господарства.

Першочерговим завданням регіональної політики стійкого розвитку є забезпечення збалансованого розвитку регіонів та мегаполісів як єдиного державного організму на основі збереження їх структурних біорегіональних особливостей, природно-ресурсного потенціалу, господарчо-екологічної ємності та геополітичної ролі.

Адміністративно-територіальний устрій має закрити такий регіональний статус України, який би спирався на природно-історичні особливості регіонів, протидіяв федералізації та унеможлилював порушення цілісності держави.

Конструювання нового адміністративного устрою має ґрунтуватися на сутності взаємодії різних системно-інформаційних полів, які утворюють цілісність геополітичного середовища кожної держави, визначають міру самодостатності чи залежності регіону, ступінь його транспертності і соціальної консолідованості. Міста-мегаполіси, обласні центри та різні зони послабленого впливу держави (офшорні зони, соціологіси тощо) не повинні бути ментально чужими українському духовному, культурному та етнічному середовищу.

Перехід до стійкого розвитку передбачає активну участь об'єднань громадян, професіонал, ділових і наукових кіл, урахування інтересів основних груп населення. Основними напрямками у цій сфері є: розроблення механізмів партнерства держави і широких кіл громадськості; створення можливостей для активної участі населення в розробленні і широкому обговоренні проєктів законів України стосовно стійкого розвитку і збереження природного середовища, здійсненні громадського контролю за його станом; вільний доступ кожного громадянина країни до інформації щодо стану природного середовища та прийнятих рішень в галузі стійкого розвитку; створення умов для ведення діалогу між усіма верствами населення та органами державної влади; звертя на духовність і моральний авторитет Української Церкви у справі формування світоглядних цінностей та творенні консолідованої української нації.

Планивання, управління, контроль дієвості живих заходів на шляху переходу до стійкого розвитку необхідно здійснювати на основі показників — цільових орієнтирів і обмежень. Показники мають бути методологічно обґрунтованими, являти собою якісні і кількісні характеристики соціально-економічних процесів, стану природного середовища і якості життя та відображати ті умови, за яких здійснюється безпечний розвиток Ук-

райни в економічному, соціальному, екологічному та інших відношеннях.

Серед показників *економічної сфери* можуть бути рівень валового продукту на душу населення, споживання енергії та природних ресурсів, утворення (продукування) відходів, техногенне навантаження на природні комплекси, використання основних матеріалів у циклах відновлення (рециклаж).

Основними показниками *соціальної сфери* є тривалість життя (прогнозована і фактична), його якість, стан здоров'я населення, рівень дитячої смертності, рівень освіченості і культури суспільства, величина доходу, рівень зайнятості, ступінь реалізації прав людини.

Показники *екологічної сфери* мають відображати співвідношення господарчого навантаження та екологічної ємності природного середовища. Такими показниками є рівень споживання природних ресурсів на одиницю національного доходу, характеристики стану природного середовища і ресурсів, основних екосистем, зокрема водних, болотних, лісових, степових, а також атмосфери, біорізноманіття, заповідних та природоохоронних зон тощо.

На шляху до стійкого розвитку видозмінюватимуться уявлення про нього так, як змінюватимуться знання про природу, людину, її потреби та засоби їх задоволення. Саме тому реалізацію принципів стійкого розвитку передбачається здійснювати поетапно.

На *першому етапі* мають бути розв'язані гострі екологічні, економічні та соціальні проблеми, які стоять на заваді стійкого розвитку. Екологічна ситуація в Україні розглядається як кризова. Для її вирішення потрібні значні фінансові, матеріальні і кваліфікаційні ресурси та значний відрізок часу за умови, що все це буде прискорюватися ефективною державною політикою і дієвими механізмами. Державна політика соціально-екологічного розвитку повинна буду-

ватися з урахуванням ролі і місця екологічного фактора у житті сучасного суспільства. На жаль, цілісна державна політика в контексті стійкого розвитку в Україні тим часом відсутня. Слід зупинити деградаційні процеси і тенденції у сучасному суспільстві і природі, здійснити комплексне оздоровлення природного середовища і природних ресурсів, подолати бідність як соціальне явище, забезпечити умови для створення внутрішнього ринку, домогтися реальної єдності влади і народу. Необхідно розробити і впровадити в життя новітню освітньо-виховну парадигму, систему науки і технологій відповідно до принципів і завдань стійкого розвитку. Розв'язання завдань першого етапу потребує відповідної структурної перебудови системи державного управління.

На *другому етапі* потрібно здійснити системні (структурні й функціональні) перетворення в економіці, екологізувати суспільно-економічні відносини, технологічно оновити виробництво, домогтися витрат ресурсів на одиницю кінцевої продукції, забезпечити якість життя народу на рівні розвинених європейських країн.

На *третьому етапі* Україна має розвиватися як повноправний член світової спільноти передових країн, народи яких життєстверджуються на засадах стійкого екологічно безпечного розвитку.

Література

1. *Національно доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 році.* — К., 2000.
2. *Стан світу 2002.* Інститут Всесвітнього спостереження: Пер. з англ. — К., 2002.
3. *Стійкий розвиток і Україна /* За ред. М. І. Дробнохода. — К., 2001.

*Т. І. ЛИТОВЧЕНКО, власн. кор. ВНП "Голос Донбасса"
по Києву, Київській, Чернівецькій і Черкаській областях*

НАЙБЛИЖЧЕ МАЙБУТНЄ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ: МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОЛОГІЇ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 10-12

Наша конференція з питань екологічного менеджменту відбувається напередодні сумної дати — 16-річчя від дня аварії на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС, тому обминути таку важливу в плані екологічного менеджменту тему, як найближче майбутнє вітчизняної ядерної енергетики, просто неможливо.

Діється саме про менеджмент, тобто про науку управління, а вірніше, про наше невміння здійснити його, оскільки хаос, що панує зараз у сфері управління атомною енергетикою як надважливою складовою вітчизняного наливлю-енергетичного комплексу, назвати менеджментом просто неможливо. Водночас проблема потребує розгляду саме під цим кутом зору, зокрема з позицій екологічного менеджменту.

Отже, доводиться констатувати, що за майже 16 років після аварії на ЧАЕС ми не порозумнішали ані на йоту. На превеликий жаль, в душі переважної більшості українських громадян угніздизся незиліковний вірус радіофобії, котрий одразу оживає при будь-якій згадці про "мирний атом". Страусоподібна реакція більшості населення є передбачуваною. І дуже зручна для багатьох: адже якщо проста згадка про "атомного монстра" нагадує на людей такого жаху, ядерну енергетику не можна захищати, не можна вираздовувати саме її існування — навпаки, під гаслом захисту інтересів людей її потрібно безжалюбно знищити!

Однак потрібно визнати, що ядерну енергетику нищать аж ніяк не "зелені". Як це гірко говорити про це, в першу чергу неприховане пограбування атомників здійснюють свої ж колеги-енергетики з теплової генерації. Хоча, на погляд пересічного громадянина, саме зелений рух сприймає

ядерну енергетику "в багети", проте погодяться, що для знищення потрібно вживати найперше економічні заходи. За оперативними даними за 2001 р., щоби перерозподілу на енергоринку атомникам було повернуто лише 54 % вартості відпущеної електроенергії, водночас по електроенергетиці загальному рівень повернення коштів становить 91 %, а у грошовій формі — 74,9 %. А якщо собівартість 1 кВт/год. "атомної" електрики складає 9,46 коп. (з урахуванням ПДР), співставте цю цифру з тарифом, за яким кожен споживач розраховується за електроенергію — і збагніть розмір "перипсів", що знімаються на користь теплової генерації!

На думку президента Українського ядерного товариства Володимира Броннікова, зараз триває справжній експеримент на виживаність атомних станцій в умовах скороченого фінансування виробничих витрат. Таким чином не тільки порушується ядерне законодавство, не фінансуються програми підвищення безпеки ядерних установок, страхування персоналу і населення, програми майбутніх періодів зняття АЕС з експлуатації, а й не відновлюються основні фонди. Обладнання часто експлуатується до повного зносу, що неприпустимо для об'єкта підвищеної для людей і природного середовища безпеки, якими є АЕС. За останні три роки по НАЕК "Енергоатом" заплановані, але певиконаві роботи із заміни зношеного обладнання на сумму близько 1,4 млрд грн. Ці кошти витрачені на інші цілі, що неодмінно обернуться недовиробітком енергії в майбутньому. При цьому маємо пам'ятати, що електростанцію неможливо просто зупинити та закрити. Її потрібно замінити іншим генеруючим підприємством, бо в іншому разі

доведеться обмежувати енергоспоживання, включаючи комунальну сферу, тобто фактично згоряти економіку.

Отже, якщо ми "зсім миром" дружно боїтимемося ядерної енергетики, краще від цього не стане. Вона вже є об'єктивною реальністю нашого життя, а відтак потребує пильної уваги, сталих інвестицій і дбайливого нагляду, оскільки посаджені на безгрошів'я ядерні блоки якраз і перетворюються на своєрідні бомби уповільненої дії, що можуть вибухнути не гірше від "Чорнобілля-88". І свідомим небажанням ігнорувати в долю атомної енергетики суспільство тільки само собі шкодить.

Простий приклад недалекогоглядного поводження з ядерною енергетикою — виведення з експлуатації 15 грудня 2000 р. останнього енергоблоку ЧАЕС. А тепер скажіть, кому відтоді стало краще жити? Може, після цього в нас виробляється більше енергії? Чи Україна отримала обіцяні західні інвестиції у проєкт "X2/P4"? Чи зникла кудись "зона відчуження"? Чи поліпшилася соціальна ситуація у Сланкутці? Ні, ні, ні і ще раз ні.

Коли йдеться про ядерну енергетику, не можна цити за наполеонівським принципом "спочатку вігруємо в білку — а там побачимо!" Бо ми досі не зрозуміли, що чотири діючі АЕС — об'єкти справді стратегічні. А відтак, їхню долю потрібно вирішувати дійсно заздалегідь. Виведення їх з експлуатації потребує принаймні таких же коштів, як і введення — а завдяки "мовчаному програбуванню" на енергоринок не забезпечується навіть фінансування поточних ремонтів. Будівництво ж нових атомних блоків нас теж не врятує. Бо, на думку провідних фахівців-ядерників, із чим ми вже забарилася, причому кардинально.

Наприклад, Михайло Уманець, директор ЧАЕС у 1987–1992 рр., колишній керівник колишнього Держкоматому і колишній перший заступник міністра енергетики, а нині — директор СІ "УкрТВС", не приховує, що з урахуванням проєктного ресурсу ядерних блоків, котрі діють на вітчизняних АЕС, із 2010 по 2020 р. всі вони мають бути зупиненими, а експлуатуюча організація має перейти до виводу їх з експлуатації. За радянських часів, які для наших ядерників були найкращими, тривалість будівництва нового ядерного блоку, від вибору майданчика для будівництва до підключення до мережі, становила 12 років. Тож сьогодні наша молода держава фінансово не спроможна на такий подвиг, якщо навіть на найвищому рівні декласти до цього всіх зусиль. Тим намі, ми не обрали ще ні модель "реак-

тора XXI сторіння", на якій збираємось спиратися в майбутньому, ані стратегічного партнера у цій надвідповідальній галузі. Ці питання значною мірою політичні, і самі атомники не здатні визначитися у них. І це — справжня наша біда.

Отже, будемо чесними до кінця: сьогодні йде тихий процес розставання з атомною енергетикою, яка забезпечує близько половини вітчизняної генерації. Тому питання номер один для нас — це продовження проєктного ресурсу та термінів експлуатації поки що діючих блоків.

Відтак, якщо ми не хочемо власноруч "обрубати" науку енергетику, навіки розпрощатися з "лямпочкою Ілліча", електродвигунами, телевізією, телефонією та Інтернетом, в масовому порятку повернутися до каганців, свічок, груб, тасових плит та парових двигунів як максимально досяжної вершини ЦІР, продовження терміну експлуатації діючих АЕС є єдиним прийнятним виходом із ситуації. Але у цьому разі сказати — не означає зробити. Бо реактор — не проста "машинка", для подальшої роботи якої достатньо флюогової печатки у техпаспорті.

Адже метал так званого першого контуру ядерного блоку, де саме й відбувається унесильована ланцюгова реакція, зазнає впливу величезних радіаційних та променевих потоків, температур та тисків, а отже, й глибоких структурних змін. Не кажучи навіть про всі труднощі й величезну вартість розробки відповідювальних технологій, потрібно мати стовідсоткову гарантію того, що ретверновані вузли пропрацюють ще 10 або 15 років. Тут не обійтися лабораторними дослідженнями — потрібна тільки натурна апробація! Помилка неприпустима: тягара другої аварії на китаїт "чорнобильської" ні міжнародна співпраця, ані наше суспільство не витримає. А як достати 100 % гарантії, якщо більш успішні країни, чи то заокеанські США, чи значно ближча Чехія, не вельми охоче діляться секретами свого успіху? З комерційної точки зору воно цілком зрозуміло: "посадити на мішину" українську ядерну енергетику, на цей ризик можна прийти зі своєю продукцією... Тому зважаймо на це.

Втім, наші вчені з Інституту проблем міцності НАН України теж дещо виють і охоче доведуть своє вміння на практиці. Але і тут є перешкода, причому на сьогодні найсерйозніша: нестача коштів. Фахівці-атомники кажуть, що в разі, коли обсяг грошових надходжень в ядерну енергетику у 2002 р. збережеться на минулорічному рівні (54 %), в атомній енергетиці, можливо, не буде виконаний весь обсяг необхідних робіт, перед-

бачений планом. Але якщо рівень грошових зборів вдасться довести принаймні до 65 %, ядерна енергетика зможе хоч якось провести літню ремонтну кампанію і підготуватися до наступної зими, а якщо збори сягнуть 80 % – можна буде провести всі ремонтні роботи у повному обсязі.

Ясна річ, в такій ситуації ніхто не стане думати за перспективу – тут потрібно дбати бодай про елементарне виживання!

Отже, навіть без громадських слухань про доцільність її існування, з рішеннями чи без рішень РНБОУ ядерна енергетика в Україні невдовзі згоратиметься. Але оскільки ми "згортаємо" її за дуже специфічним принципом – за принципом, так би мовити, самозгортання, а точніше – самознищення, з цього навіряд чи вийде щось

путяше. І тому це – обмежене поле діяльності саме для екологічного менеджменту. Бо в ситуації, що склалася з вітчизняною ядерною енергетикою, фактично потрібно вирішити, я би сказав, трилему:

Яке рішення є більш екологічним – дати українській ядерній енергетиці:

- * "вмерти" самотужки, причому із непередбачуваними для довкілля і всього людства наслідками?
- * підтримувати її на мінімально припустимому "прожитковому рівні"?
- * розвивати і якісно оновлювати її?

Так уже виходить, що проблему ядерної енергетики доведеться розв'язувати молодому поколінню, абишнім студентам.

Б. О. КУЗЬМИНСЬКИЙ, аспірант
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 13–14

Диспропорції у розміщенні продуктивних сил, що мали місце протягом тривалого часу в колишньому СРСР, призвели до того, що територія України за технологічним навантаженням на природне середовище у 4–5 разів перевищує аналогічний показник для розвинених держав. Основне навантаження на довкілля справляють підприємства хімічної, металургійної та прикладної галузей.

Так, за даними Міністерства екології та природних ресурсів України, вквіт в Україні розташовано п'ять двохат атомних електростанцій, 2664 об'єкти, що виробляють або використовують сильнотокі опіючі речовини, 308 шахт та 7 розрізів, 6 потужних нафтопереробних заводів, кожен з яких зосереджує від 300 до 500 тис. т вуглеводневого палива, енергоємність якого еквівалентна 3–5 мегаунам тротилу [1].

Використання в багатьох випадках застарілих технологій та обладнання, вирай висока концентрованість потенційно небезпечних об'єктів в окремих регіонах, висока зношеність основних фондів підприємств зумовляють значну ймовірність виникнення великих аварій, катастроф з тяжкими наслідками для навколишнього середовища. Серед економічних причин незадовільного стану довкілля називають такі:

- відсутність цілового економічного механізму, який стимулював би підприємства впроваджувати природоохоронні заходи та раціональне природокористування;
- несприятливий інвестиційний клімат в Україні внаслідок черешковидного залучення інвестиційних ресурсів на енергозбереження;
- незадовільне фінансове забезпечення природоохоронних заходів та енергозбереження.

Потужним інструментом вирішення питання створення сприятливих умов розвитку екологічно безпечного виробництва та раціонального природокористування повинна бути державна політика у сфері охорони довкілля, енергозбереження та раціонального природокористування.

Розглянемо основні завдання такої політики.

1. Формування та впровадження ефективно системи природокористування, що забезпечить зниження собівартості умовної одиниці внутрішнього валового продукту і в такий спосіб буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності та ефективності національної економіки.

У 2000 р. енергоємність ВВП України становила 1,92 кг у. п./грн, що значно перевищує аналогічні показники розвинених країн. На думку фахівців Держкоменергозбереження, підвищення енергоефективності національної економіки можна досягнути перш за все проводячи структурну реформу паливно-енергетичного комплексу, приділяючи першочергову увагу розвитку вугільної галузі, створенню власного паливного ядерного циклу, зокористанню потенціалу енергозбереження та активного залучення нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії до паливно-енергетичного балансу України [2].

2. Розвиток економічних механізмів раціонального природокористування, створення та розвиток механізмів внутрішнього і зовнішнього інвестування у природоохоронну галузь.

* Енергоємність ВВП визначається як обсяг споживання паливно-енергетичних ресурсів, необхідних для задоволення енергетичних виробничих і невиробничих потреб країни на одиницю ВВП.

Тут доцільно звернути увагу на досвід Кореї, яка проводить досить вдалу політику економічного стимулювання природоохоронної діяльності та енергозбереження. Основними напрямками цієї політики є система пільгового кредитування інвестування природоохоронних заходів і запровадження ресурсозберігаючих виробництв; пільгове оподаткування інвестицій у сфері енергозбереження, пільгове оподаткування робіт із заміни застарілого енергоємного обладнання та технологій; відстрочка від сплати податків. Якщо, наприклад, суб'єкт господарювання інвестує в енергозберігаючий проєкт визначені грошові ресурси, він може отримати відстрочку з визначеним відсотком із оподаткування на кілька років. Досвід Республіки Корея свідчить, що створення механізмів залучення інвестицій у сферу енергозбереження дозволить значно підвищити зацікавленість суб'єктів господарювання до реалізації енергозберігаючих проєктів, підвищить ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва та, безумовно, буде тим чинником, що сприятиме створенню високотехнологічної сверхефективної економіки та забезпечить високий рівень енергетичної безпеки та незалежності України [3].

3. Вдосконалення законодавства з питань раціонального природокористування, енергозбереження та природоохоронної діяльності, гармонізація його з європейськими законами.

Оцінюючи розвиток нормативно-правової бази раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля та енергозбереження, можна констатувати, що необхідне правове поле створено. Виняток складає практично єдине положення — створення економічного механізму енергозбереження, що передбачає втручання у систему оподаткування з точки зору стимулювання енергозбереження, природоохоронної діяльності, раціонального використання ресурсів.

Прийняття подібного економічного механізму створить реальну зацікавленість підприємств в енергозбереженні, розвитку раціонального природокористування і безпечного виробництва. При недооцінці цього важливого моменту процес підвищення конкурентоспроможності економіки може розтягнутися на довгі роки і не гарантуватиме успіху держави на світовому ринку.

Література

1. http://www.mepg.gov.ua/menu1/upr/u2_2_3.htm. Офіційний веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України.
2. <http://www.is.svitonline.com/sukhodolya/My%20novoi/lena1.doc>.
3. *Суходоля О. М.* Досвід реалізації політики енергозбереження Республікою Корея // *Енергоінформ*. — 2001. — № 26(104), лип.

О. В. БАНДУРКО, студентка III курса
(Магистральная Академия управления персоналом, г. Киев)

ГЛОБАЛЬНЫЙ ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ПУТИ ВЫХОДА ИЗ НЕГО: ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Науковий праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 15–16

Современная цивилизация и биосфера уже не в состоянии справиться с вредными отходами, образующимися в результате человеческой деятельности, и начинают постепенно деградировать. Научно-техническая революция, быстрое развитие производительных сил и одновременное развитие агрессивного общества потребления в XX в. привели к коренному изменению характера взаимодействия природы и общества. Рост мировой экономики в настоящее время ведет к исчерпанию физических возможностей Земли.

Единственный путь спасения человечества от экологической катастрофы — переход его на нососферный путь развития. Эпоху нососферного развития предсказал великий русский ученый В. И. Вернадский. Это качественно новый этап в развитии человеческого общества, необходимое условие сохранения нынешней цивилизации и перехода к более высокой ступени ее развития.

“Нососферное развитие — это разумно управляемое соразвитие человека, общества и природы, при котором удовлетворение жизненных потребностей сегодняшнего населения Земли осуществляется без ущерба для интересов будущих поколений. Нососферное развитие базируется на четком понимании того, что человек является частью природы и должен подчиняться ее законам. Без сохранения природы невозможно продолжение рода человеческого. Уничтожая ее, мы тем самым уничтожаем свое будущее” [2].

Переход к нососферному развитию требует создания единого глобального экологического пространства и нового типа мышления всех слоев общества, начиная от простых обывателей и заканчивая руководителями различных уровней, а также взаимосвязи экологических, экономических

и социальных проблем, необходимости сотрудничества в международном масштабе, включая разработку новых процедур и механизмов, способных обеспечить сохранение и развитие человеческой цивилизации. Создание новой системы ценностей будет способствовать формированию рациональных структур управления, производства и потребления. Необходимо четкое взаимодействие всех стран в сфере природопользования, для чего необходимо осуществить [3]:

- совместную разработку и реализацию межгосударственных программ и проектов в области природопользования;
- использование согласованных методик при оценке воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую природную среду;
- создание и поддержку межгосударственной экологической информационной системы;
- разработку и применение общих принципов стимулирования природоохранной деятельности, а также санкций, включая международные, за нарушение природоохранного законодательства;
- выработку и проведение согласованной научно-технической политики в области экологии и охраны окружающей природной среды.

Главнейшей задачей является формирование экологически справедливого рынка, который должен быть создан как в рамках мирового сообщества, так и внутри каждой страны. В настоящее время на отечественном рынке конкурентоспособность промышленного товара практически не зависит от экологической чистоты его производства. Создание экологически справедливого рынка требует развития следующих направлений в области нормативно-правовой базы:

- нормативно-правового регулирования международных и национальных систем экологической сертификации продукции, технологических процессов, отходов производства и природных объектов (регулирование мирового рынка может осуществляться с помощью цен и пошлин);
- пересмотра налоговой политики: современная налоговая система должна быть направлена на обеспечение условий выживания. В связи с этим должны быть существенно повышены, а в ряде случаев созданы новые налоги на выбросы загрязняющих веществ в окружающую среду и другие виды антропогенных воздействий, на использование природных ресурсов и потребление материальных ресурсов. При такой системе налогов будут стимулироваться ускорение технического прогресса и снижение загрязнения окружающей среды и потребления природных ресурсов;
- усовершенствования всего комплекса экологически-правовых отношений в обществе.

Говоря о положении нашей страны в сообществе промышленно развитых стран с рыночной экономикой, следует подчеркнуть необходимость безусловного соблюдения существующих единых международных норм и правил. Так, организация, внедрившая систему экологически ориентированных методов управления (Международные стандарты ISO 14000), получает заведомые предпочтения, извлекая экономические выгоды и достигая важных преимуществ в конкурентной борьбе.

Наряду с этим компании-участники вступившей в апреле 1995 г. в силу добровольной программы EMAS (Environmental Management and Audit System) вместе с внедрением оптимальной экологической политики (регулярным проведением экологического аудита и обнаружением заявлений о воздействии на окружающую среду) смогут использовать специальную эмблему, наличие которой повысит доверие к экологической деятельности компании и увеличит ее шансы в конкурентной борьбе на международном рынке.

Мотивация руководства промышленных предприятий является начальной и одной из наиболее сложных проблем формирования и развития систем экологического менеджмента. В мировой практике при мотивации деятельности предприятий в области экологического менеджмента принято рассматривать следующие преимущества [1]:

- систематически снижаются производственные и эксплуатационные расходы, образуется меньше отходов, теряется меньше энергии и ресурсов, уменьшаются издержки, связанные с воздействием предприятия на окружающую среду;

- экологическая деятельность помогает соответствовать основным целям руководства предприятия;
- предприятие получает дополнительные возможности быть признанным на мировом рынке и международном уровне;
- повышается конкурентоспособность предприятия;
- предприятию легче выполнять требования природоохранного законодательства;
- банки охотнее инвестируют средства в предприятия с хорошо функционирующей системой экологического менеджмента;
- используются дополнительные возможности предотвращения развития чрезвычайных экологических ситуаций и аварий на предприятии, которые могут привести к существенному загрязнению окружающей среды, финансовым потерям и банкротству.

Итак, переход к эко-экономике не означает сокращения производства как такового. Речь идет о смене приоритетов производства — промышленность должна развиваться в сторону все большей независимости от природного ресурса, а не наоборот. Что выгоднее современному менеджеру? Финансировать строительство новых теплоэлектростанций или вкладывать деньги в разработку домов с низкими теплопотерями? Инвестировать в сооружение новых водохранилищ и скважин или субсидировать установку водосчетчиков и автоматических устройств для исключения утечек воды?

Таким образом активизируется роль экологического менеджмента — это управление, заблаговременно предусматривающее формирование экологически безопасного производственно-территориального комплекса и обеспечивающее оптимальное соотношение между экологическими и экономическими показателями на протяжении всего жизненного цикла как самого комплекса, так и производимой им продукции.

Литература

1. Вишняков Я. Д., Илюшников Т. А. Глобальный экологический кризис // Менеджмент в России и за рубежом. — 2001. — С. 61-71.
2. Зотов М. П., Ленкин С. Л. Горный Алтай — мировой лидер на пути к ноосферному развитию. — М.: Белые альпы, 1999. — 192 с.
3. Коптюг В. А. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г.): Информ. обзор. — Новосибирск: СО РАН, 1992.

*В. В. МИШКО, студент II курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 17-18

В економіці однією з центральних є проблема обмеженості ресурсів.

Ще більше її ускладнює те, що ресурси, які до відносно недавнього часу вважалися невичерпними й вічними (такі як вода, повітря), також можуть стати непридатними для використання. Перейшовши в нове тисячоліття, людство набуває нових поглядів на соціальні, економічні та естетичні проблеми. Гострота проблем, які неможливо розв'язати колишніми методами, вимагає глибокої перебудови у свідомості та світосприйнятті. Це стосується всіх сфер нашого життя, і насамперед системи "економіка — екологія". Пошук нових шляхів вирішення проблем екологічного характеру примусив звернутися до розробки систем екологічного менеджменту.

Існує багато визначень екологічного менеджменту. Харичков і Галушкіна дають визначення поняття "екологічного менеджменту" як міждисциплінарної науки, що розробляє оптимальні варіанти конкурентоспроможних управлінських рішень щодо природоохоронної діяльності [2]. Балацький та Лук'янович вважають, що "екологічний менеджмент" — це добровільна ініціативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на реалізацію їх власних екологічних цілей, проєктів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності та екосправедливості [1]. Якщо ж говорити взагалі, то можна визначити, що екологічний менеджмент — це така управлінська діяльність, яка призводить до мінімізації забруднення навколишнього середовища, наскільки це можливо. Тут потрібно зауважити, що досягнути цього можна тільки за умови узгодженої роботи як державних органів, так і економічних суб'єктів.

За рубежом уже здійснено спроби реалізації екологічного менеджменту. Так, у 1992 р. у Західній Європі запроваджено стандарт у галузі екологічного менеджменту BS-7750 (Specification for Environmental Management System), розроблений Британським Інститутом стандартизації. Цілівіє аналогічні стандарти були прийняті також іншими країнами Європи. Та, мабуть, найбільш відома міжнародна система стандартів розроблена Інститутом ISO. Ця організація розробляє та видає міжнародні стандарти у різних галузях діяльності. Стосовно екологічного менеджменту розроблено стандарти ISO 14000, що повинні забезпечити зменшення забруднення навколишнього середовища. Особливістю цієї серії є те, що вона орієнтована не на кількісні параметри, а на вимогу використовувати "набірціцу з доступних технологій".

Окрім стандартів, у Західних країнах використовувать ринкові інструменти екологічного менеджменту. Тут можна назвати такі з них [4]:

- податкові інструменти (пільгові чи дискримінаційні): податки на продукцію, види діяльності, джерела забруднення, вміст шкідливого компонента;
- інструменти системи кредитування (пільгові чи податкові);
- субсидії (прямі та непрямі) на державні екологічні проєкти, на екологічне населенню, дотації на екологічно досконали продукцію;
- екологічні платежі за викиди шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, срут;
- цінові інструменти;
- виплати за досягнення певних екологічних результатів тощо.

Щоб активізувати поширення екологічного менеджменту в Україні, необхідно прискорити за-

проведення ринкового механізму регулювання природокористування, використовуючи водночас економічні та адміністративні важелі. При цьому цю вищу діяльну систему економічних цілей, оскільки держава не може нести пряму відповідальність за забруднення навколишнього середовища та проведення очисних заходів з коштів державного бюджету. Наприклад, на 1994 р. витрати на охорону навколишнього середовища передбачались на рівні 0,341 % ВВП, а на 1995 р. — лише 0,133 % ВВП (для порівняння з іншими країнами див. таблицю).

Витрати на охорону навколишнього середовища у зарубіжних країнах [3]

Країна	Сума, млн грн	% до ВВП
Данія	1237	1,9
Нідерланди	14424	1,7
США	80446	1,5
Швеція	1948	1,5
Швейцарія	1891	1,5

Куди прагнути важкий фінансовий стан більшості об'єктів, різке скорочення бюджетного фінансування, яке виділяється на охорону природи і відтворення природних ресурсів, недоліки законодавства, то бачимо, що західна модель екологічного управління для нас нині не прийнятна. Тобто сьогодні Україна не в змозі застосувати настільки сильний стимулюючий механізм рин-

кових інструментів, щоб підприємства самостійно перекодили до екологічного виробництва, але деякі з західних моделей все-таки можна застосувати.

Аналізуючи законодавчі акти України, бачимо, що теоретично все обґрунтовано, але на практиці на ці заходи не вистачає коштів. Основним недоліком у нормативній базі є те, що частина зборів іде у місцевий бюджет. Тобто місцеві бюджети не зацікавлені у запровадженні екологічного виробництва на місцях. Одним із методів вирішення цього питання може бути створення позабюджетних фондів, куди будуть надходити платежі за забруднення навколишнього середовища, із них же потрібно і фінансувати заходи, спрямовані на охорону природи.

Отже, як бачимо, в Україні це досить гостро стоїть проблема запровадження екологічного менеджменту на підприємствах. Економістам та управлінням різних рівнів доведеться її розв'язувати у найближчий час.

Література

1. *Білацький, Лук'яничін, Лук'яничіна*. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку // *Економіка України*. — 2000. — № 5.
2. *Голушкіна, Харичков*. Экологический менеджмент в Украине: реалии и перспективы. — Одесса, 1998. — 108 с.
3. *Глуков, Лисочкіна, Некрасова*. Экономические основы экологии. — СПб., 1995.
4. *Мельник Л.* Принципи екологобезпечного розвитку // *Економіка України*. — 1996. — № 2.

Г. І. ПИШЕЧКО, *здобувач*
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА XXI СТОЛІТТЯ І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 19–20

Виходячи з аналізу сучасного стану цивілізації, тобто рівня суспільного розвитку і матеріальної культури, учені світу майже одноставно прогнозують стрімке зростання гостроти глобальних екологічних і економічних проблем людства у XXI ст.

Актуальність пошуку шляхів подолання екологічної і економічної кризи наші турбує не тільки науковців, а й широку громадськість та урядові кола. Найбільш переконливим свідченням важливості цієї, без перебільшення, планетарної проблеми став Всесвітній екологічний форум ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

У підсумковому документі форуму "Agenda 21" зазначено, що подолання екологічної кризи людства можливе лише за умов розробки і реалізації програм "глобальної екологічної освіти суспільства з космічним баченням життя". Активну участь у розробці програм беруть учені України, є громадський проєкт "Метаскологія". На думку авторів програми, її виконання допоможе розв'язати стратегічно важливу проблему виховання лідерів XXI ст., здатних сформулювати "суспільство-досконалого довкілля", що в ньому поняття "світова економіка" і "економіка ноосфери" будуть різковизначеними.

Навіть побіжний огляд сучасних наукових поглядів на шляхи виходу з екологічної кризи переконує, що екологічна проблематика — це життєдіяльність людини практично в усіх її вимірах, а найважливішим з них є духовність, яка одна тільки може забезпечити реалізацію економічних заходів в екологічно-гармонійних відносинах із природою. Тільки висока духовність людини може обмежити амбітність її інтелекту, прагнення безконтовного і безмежного за-

доволення потреб "Homo Sapiens" за рахунок Природи.

Людство мусть переглянути економічну концепцію безконтовного споживання природних ресурсів. Альтернативною має стати економіка партнерських відносин Людини з Природою, адекватна "сплата" Природі "відновлювальних засобів" за використані Людиною матеріально-енергетичні ресурси, дотримання концепції економіки ноосфери.

Головним методологічним підґрунтям оптимізації рівня економічного ефекту та екологічних наслідків від запровадження нових технологічних процесів є визначення "користі" і "втрат". Відповідно до цього формується нове технологічне мислення.

Ключовим фактором забезпечення добробуту й безпеки суспільства є збалансоване збільшення виробництва товарів широкого вжитку і поліпшення екологічного стану за рахунок удосконалення технології та економії природних матеріально-енергетичних ресурсів. Одним із головних принципів побудови нових технологічних систем має стати відмова від традиційної диференційованої структури витрат сировини та енергії і заміна її на інтегровану енерготехнологічну систему, що дає змогу проводити процеси економічніше, безшумніше, з найменшими відходами та з використанням енергетичного ефекту, який притаманний живим організмам. Теперішні промислові структури демонструють протилежне: кожний елемент структури є монофункціональним.

На сучасному етапі в різних країнах світу успіхи в екологізації систем технологій як складових економіки стимулюють не тільки доскона-

лістю самих технологій, а й свідомістю членів суспільства щодо визначення пріоритетного поняття "необмежене споживання" чи "виживання".

За суто споживаньким поглядом виходить, що більше продукції на душу населення виробляється в державі, то ліпше. Але збільшення продукції виробництва збільшує техногенне навантаження на природу і потребує значних додаткових витрат на екологічні заходи. Це останнє зумовлює необхідність визначення оптимального співвідношення між виробництвом продукції на душу населення країни і кількістю шкідливих відходів на одиницю поверхні її території.

Отже, економіка з неконтрольованими відходами породжує глобальну проблему. Основні заходи для розв'язання такої проблеми — опрацювання всіма державами спільного кодексу природоохоронних законів і півчально-освітніх програм природничо-гуманістичного змісту з безроздільним пануванням ідеї духовності і поваги до морально-етичних загальнолюдських цінностей сучасної цивілізації. Пам'ятаймо зауваження Б. І. Вернадського щодо необхідності інтеграції природничої освіти в нашу добу наукового автономізму!

Конституційно передбачено, що засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, правовий режим власності і надзвичайного стану, зовнішньої екологічної ситуації визначаються виключно законами України (ст. 32 Конституції України).

Згідно зі ст. 36 Конституції України кожен має право на безпеку для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданих порушенням цього права збитків. Гарантується право кожної людини на інформацію про становище довкілля, якість продуктів та предметів побуту, лаборюється засекречування такої інформації.

Надії людства на те, що науково-технічний прогрес у XXI ст. збалансує матеріальне забезпечення й екологічну безпеку, не виправдалися. Вирішення одних проблем породжує нові і, як показала історія, ще складніші і небезпечніші.

Найбільших успіхів у вдосконаленні систем технологій економіки в напрямку зменшення негативного техногенного впливу на природу досягли демократичні суспільства з високим рівнем освіти і моральності.

Найскладніші технологічні й екологічні проблеми сучасної індустріальної економіки викликають в економічних регіонах нових держав на території колишнього СРСР.

Щоб вийти з критичного еколого-економічного становища світової цивілізації, необхідно:

- змінити філософську концепцію: не панування над природою, а визнання людини тільки одним з її компонентів, частиною цілого, що потребує охорони;
- припинити розвиток індустріально-військової економіки і перетворити її на гуманістичну через підвищення рівня освіти, моральності і демократизації світового суспільства;
- відмовитись від класичного принципу забезпечення потреб "що більше, то ліпше" і перейти до концепції оптимізації економіки, тобто до принципу "як, для чого, з яким матеріальним і соціальним ризиком".

У зв'язку з тим потрібно досягнення науки і техніки спрямувати:

- на розроблення систем екологічної безпеки всіх країн, що передбачає наукове обґрунтування і науково-технічне та нормативне забезпечення еколого-гігієнічних заходів, створення методів прогнозування та засобів запобігання природним і техногенним катастрофам, визначення екологічного ризику для здоров'я населення, критеріїв та зон надзвичайного екологічного стану, проведення екологічного моніторингу;
- на розроблення методів і засобів протидії негативним змінам ландшафтів, рослинного і тваринного світу, способів їх збереження та збагачення;
- на охорону і відтворення земельних ресурсів, формування екологічно стійких регіонів для виробництва екологічно чистої продукції.

Повишена сучасна ідея заміни екологічно шкідливих технологій на "безвідходні" з хибною, економічно невинуватеною та екологічно неприродною. У XXI ст. необхідно виходити з новою концепцією паритетної збалансованості процесів природних екологічних систем з технологічними системами матеріально-енергетичних потоків індустріальної економіки, з визначеною ціною світових природних ресурсів і з обов'язковою технологічною конверсією токсичних відходів на природні нешкідливі речовини.

*О. В. КАТАН, студентка V курсу
І. Ю. КАЛМІКОВА, канд. екон. наук, доц.
(Дніпропетровський національний університет)*

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЕКТИ З ЕКОЛОГІЧНИМ НАВАНТАЖЕННЯМ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 21-22

В Україні в результаті недбалого ставлення до навколишнього природного середовища відбувається екологічна криза, що відображається у перевищенні в декілька разів критичного рівня забрудненості довкілля та основних природних ресурсів (грунту, води, повітря). Згідно з офіційними міжнародними документами стосовно екологічного стану та рівня забрудненості довкілля Україна класифікується як зона "екологічного лиха", що не сприяє залученню іноземних інвестицій в економіку країни.

Найголовнішим фактором, який формує рівень екологічної безпеки у країні, є стан виробництва. Однією з основних проблем українських промислових підприємств є морально застаріле і фізично спрацьоване обладнання та устаткування, яке зумовлює інтенсивне використання енергії, води, інших природних ресурсів територій та практично неконтрольовані викиди забруднювальних речовин у всі складові довкілля. Низький технічний рівень та науково-технічна відсталість призводять промислові підприємства України до нерационального природокористування та ресурсоспоживання, а відтак підприємства випускають неконкурентоспроможну продукцію.

Зараз українські промислові підприємства поступово змінюють своє ставлення до стану навколишнього природного середовища та починають розуміти, що дешевше здійснювати інвестиції, в яких буде врахований екологічний чинник та заходи щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища, а ніж ігнорувати цей момент і розраховуватися за екологічні помилки в майбутньому. Ретельне попереднє планування виробничої діяльності промислових підприємств

може допомогти мінімувати і навіть уникнути забруднення та непередбачених змін у довкіллі. Для вирішення питання щодо оновлення та модернізації основних виробничих фондів промислових підприємств України необхідне залучення додаткових інвестиційних коштів.

Інвестиційний проект, в якому врахований екологічний вплив виробничої діяльності на навколишнє природне середовище, розроблений механізм раціонального природокористування та передбачені заходи щодо поліпшення стану навколишнього природного середовища, в міжнародній економіко-екологічній термінології прийнято називати інвестиційним проектом з екологічним навантаженням. При розробці таких інвестиційних проектів українськими промисловими підприємствами необхідно керуватися вимогами міжнародних стандартів серії ISO 14000, які були введені на території України як добровільні національні стандарти. Міжнародні стандарти серії ISO 14000 орієнтовані на вимогу використовувати "найкращу з доступних технологій".

Важливою частиною розробки інвестиційного проекту є екологічний аналіз, в якому визначаються типи впливу проекту на навколишнє середовище, оцінюються всі вигоди і витрати, які будуть понесені внаслідок цього впливу, та здійснюється розробка заходів, необхідних для пом'якшення або запобігання шкоди навколишньому середовищу під час реалізації та експлуатації інвестиційного проекту.

Метою екологічного аналізу є встановлення впливу проекту на навколишнє природне середовище, оцінка всіх вигід і витрат, понесених внаслідок цього впливу, та формування заходів,

необхідних для пом'якшення або запобігання шкоди довкіллю під час здійснення проекту.

В умовах ринкової економіки одним із необхідних етапів при розробці інвестиційного проекту з екологічним навантаженням є оцінка його ефективності. При оцінці ефективності інвестиційних проектів з екологічним навантаженням повинні розраховуватися вигоди і витрати як для національного виробника і держави, так і для світового суспільства і екології загалом.

Існуючі методи оцінки ефективності інвестиційних проектів, які мають екологічні навантаження, у своїй основній частині містять розрахунок і аналіз показників ефективності інвестицій: чистого сучасного значення інвестиційного проекту (NPV) і внутрішньої норми прибутковості (IRR), але не обмежуються цим. Методики носять комплексний характер і містять аналіз фінансового стану підприємства й аналіз безробітності.

Але при оцінюванні ефективності інвестиційного проекту з екологічним навантаженням розраховуються не тільки фінансові показники, а й визначається вплив проекту на навколишнє природне середовище у вартісному виразі. Для вартісної оцінки наслідків проекту, а також порівняння впливу на навколишнє середовище кількох проектів доцільно використовувати експертні методи, зокрема методи ранжирування, бальної оцінки та ін.

У сучасних умовах українським промисловим підприємствам необхідно приділяти більше уваги розробці та впровадженню інвестиційних проектів з екологічним навантаженням, метою яких було б зменшення чи запобігання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Але на цей час в Україні існує слабкий державний економіко-екологічний механізм, який би регулював інвестиційні процеси у сфері охорони навколишнього природного середовища.

*В. О. ШИЛЬОВА, старш. зник.
(Європейський університет фінансів, інформаційних систем,
менеджменту і бізнесу, Черкаська філія)*

КОНВЕРГЕНЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Науковий вісник МАУПІ, 2003, в.п. 7, с. 23-24

Серед чинників, які маємо обов'язково врахувати у процесі сучасних економічних реформ, особливе місце посідає той факт, що невичерпність надр України промійнула і згасла разом з нафто-, газо- та енергодоларима коницьного тоталітарного режиму надто швидко і глибоко, маючи багатющі землі і гірстотичні корисні ковальни, країна стримує чи не найбільшчі у світі енергочислі. Такий стан справ впливає на деформацію структури Державного бюджету України, посилює залежність від інших країн і блоків, впливових міжнародних організацій.

Діючи і сьогодні система використання сировинних ресурсів не відповідає сучасним потребам конвергенції екологічної політики та економічного розвитку, стримує зростання виробництва і вагромадження. Між іншим тривалою світовою досвід вагомо переконує в тому, що неможливо забезпечити стабільний стан розвитку суспільства за рахунок виснаження природних ресурсів. В той же час однією з головних умов накопичення ресурсів і збереження навколишнього середовища є значне економічне протання.

Від лівого врахування цих взаємобумовлених факторів еколого-економічної конвергенції і прогресу багато в чому залежить становлення міцної європейської держави на основі збалансованого і керованого використання власного сировинно-ресурсного арсеналу. У цьому ключову роль повинна грати ефективна екологічна політика, що формує основні риси нової економічної стратегії на найбільшчу перспективу.

В Україні загалом сформоване законодавче поле, завдяки якому створено передумови для інтегрування економіки і господарського використання сировинно-ресурсного потенціалу. Од-

нак економічній механізм потребує подальшого удосконалення і нових технологій, оптимізації з макро- і мікрорегулюванням фінансового політикою, сучасним менеджментом охорони природи. У зв'язку з цим необхідно:

- запровадити сучасні форми і нормативи використання сировинних ресурсів відповідно до нової класифікації виробництва, запровадженої в Україні;
- розробити ефективний механізм дотримання вимог екологічної безпеки у процесі приватизації державного майна;
- розробити інформативно-аналітичну систему екологічної безпеки раціонального спрямування;
- опрацювати та запровадити басейновий принцип управління водними системами;
- розробити систему економічних важелів зменшення техногенного тиску на навколишнє середовище і людину;
- розробити і запровадити у практику сучасну методичку економічної ефективності капіталовкладень екологічного спрямування;
- розробити економічні методи екологічної експертизи інновацій і розміщення продуктивних сил;
- переглянути всі "паверкі" і "повітряні" програми природоресурсного і природоохоронного спрямування і розробити єдину "Державну програму виходу України з екологічної та економічної кризи" на засадах державного регулювання економікою;
- затвердити єдині Правила фінансування природоохоронних витрат і посилювати фінансово-правовий вплив на порушників еколого- і ресурсозберігаючого законодавства;

• задіяти єдину систему екологічної освіти і навчання впродовж усього життя людини тощо.

Існує і зовнішній бік проблеми, пов'язаний з діяльністю ООН, ЮНЕСКО, ЮНЕП, висотами Ради Європи та Європейської Співдружності, де Україна зовсім недавно стала рівноправним членом. Приймаючи до уваги рекомендації цих організацій, десятки країн світу розробили плани і концепції сталого розвитку. Цілком зрозуміло, що поєднання економічних та ресурсозберігаючих вимог у процесі поступового сходження держави є також однією із найсуттєвіших вимог розвитку квітучої України, її економіки, науки та культури.

Піднесення виробництва за умов ефективної ресурсозберігаючої політики і гарантованої екобезпеки — першочергове завдання державної ваги. Цього вирішення передбачає науково-технічне дослідження найсуттєвіших складових української моделі екологічно сталого розвитку економіки. Але багато питань екологізації виробництва залишаються невизначеними. Це стримує мотивацію впровадження новітніх ресурсозберігаючих, наукоємних і високотехнологічних, погіршує загальний стан ресурсоспоживання і не дозволяє враховувати екологічний фактор при здійсненні економічних реформ.

Стан навколишнього середовища безпосередньо впливає на умови життя. Співпадіння еко-

номічного та екологічного аспектів життєвого рівня засвідчує, що якість навколишнього середовища виступає як пріоритетне соціальне право. Це фундаментальне положення сучасної еколого-економічної конвергенції передбачає пристичну реалізацію прав людини на пристойне середовище, прав майбутніх поколінь на користування ресурсами для підтримки розвитку. Однак економічного механізму втілення в життя такої норми поки що немає.

Враховуючи державна значення ресурсозберігаючої політики, вагомість залучення інвесторів до інноваційного розв'язання сучасних ресурсозберігаючих проблем, значення ресурсозберігаючої діяльності для утворення нових робочих місць, здобутки вітчизняної науки в галузі природокористування, розробки норм і нормативів, значення інтеграційного руху України до європейського ресурсозаощадливого співтовариства, вважаємо за доцільне утворити в Україні Національне Агентство з питань ресурсоспоживання, розробки норм і нормативів (НАПР), поклавши на нього функції нормування лімітів використання сировини в різних галузях економіки, нормування екологічної безпеки і наукового супроводження міждисциплінарних робіт стосовно комплексного використання природних ресурсів.

*Н. І. НОВАЛЬСЬКА, аспірант, наук. співроб.
(Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки
та з питань європейської інтеграції України, м. Київ)*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 25–26

Структурні диспропорції в АПК призвели до погіршення кінцевих результатів діяльності господарюючих суб'єктів, до загострення економічних, соціальних, екологічних проблем. Протягом останнього десятиріччя негативний вплив дестабілізації розвитку аграрного сектору економіки України проявився не лише у значному скороченні обсягів виробництва продукції і зниженні її рентабельності, а і в перерозподілі основних зон виробництва сільськогосподарської продукції без врахування особливостей природно-кліматичних умов, що зумовило зниження родючості і продуктивності землі.

Першочерговим завданням економічного механізму має бути прикупинення політики екстенсивного типу природокористування, яка призводить до виснаження природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення.

Так, наприклад, висока рентабельність сояєвництва у порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами вплинула на масове розширення його посівів у всіх регіонах України. Пароцування обсягів виробництва здійснювалося екстенсивним шляхом, тобто за рахунок розширення посівних площ. З другої половини 90-х років збільшення територіальної концентрації посівів не забезпечувало бажаного ефекту через недовтримання вимог сівосмін та неврахування особливостей умов природно-економічних зон, а також недостатнє внесення добрив (сояєвництво — занадто виснажлива для ґрунту культура) та застосування хімічних засобів боротьби зі шкідниками і хворобами. Альтернативою сояєвництву є ріпак, особливо в радіаційно забруднених районах, оскільки ця культура не нагромаджує в насінні радіонукліди і збагачує ґрунт органікою.

Раціональне землекористування передбачає не лише використання землі за прямим призначенням, а і її охорону від виснаження і забруднення. Проблема екології земельних угідь в Україні стає доволі гостро, тому бережливе ставлення до них стає ще важливішим, враховуючи стійку тенденцію до скорочення площ, придатних для сільськогосподарського користування:

- інтенсивною яружвою ерозією уражено 18 % території;
- на 17 % території розвинені процеси підтоплення;
- щорічно площа еродованих земель збільшується на 4,6 тис. га;
- внаслідок Чорнобильської катастрофи забруднено 8,5 млн га сільськогосподарських угідь.

Виходячи з позиції обмеженості земельних ресурсів, придатних для сільськогосподарського використання, і зокрема з необхідності прикупинення політики масового розширення посівів сояєвництва, необхідно розробити систему заходів законодавчого і організаційно-методичного характеру.

У світовій практиці широко застосовуються різні типи системи регулювання державою виробничої структури сільськогосподарського виробництва і ресурсокористування. Зокрема, заключається контракт щодо обмеження посівів сільськогосподарської культури і виведення землі з обороту. Цей захід передбачає відповідну грошову компенсацію і надже змогу державі регулювати обсяги виробництва продукції і кількість земель, що використовуються в сільському господарстві.

Процес регулювання структурних змін в АПК має бути зорієнтованим не лише на підвищення

ефективності виробництва, а й на раціональне використання земельного потенціалу, тому необхідно розробити і реалізувати низку заходів, що впливають на формування земельних відносин та зміну структури виробництва:

- визначення мінімального економічно доцільного розміру земель для ведення сільськогосподарського виробництва;
- створення умов для функціонування ринку землі;
- розробка нормативно-правової бази застави земельних ділянок;
- запровадження автоматизованого ведення державного земельного кадастру;
- запровадження державного реєстру та моніторингу землеволодіння та землекористування;
- оновлення матеріалів ґрунтових обстежень сільськогосподарських угідь;
- проведення комплексного обстеження земель на забрудненість важкими металами, нітратами, пестицидами;
- розробка методики розрахунку плати за оренду землі;

- розробка методики та порядку здійснення експертної ґрунтової оцінки земельних ділянок;
- доопрацювання Національної програми розвитку АПК до 2016 року у зв'язку зі змінами в законодавстві;
- зменшення розорваності ґрунтів на 10 % до 2010 року за рахунок консервації і трансформації малопродуктивних і еродованих земель;
- збільшення площі чистих і сідеральних парів. Програмою "Україна – 2010" розвиток економічних механізмів природокористування включено до складу основних завдань пріоритетних напрямів екологічної політики і сталого розвитку суспільства.

Очевидним є те, що за умов розробки і впровадження достатньо обґрунтованих заходів, спрямованих на регулювання структури виробництва, можна отримати відсутні позитивні соціально-економічні зрушення, уникнути або обмежити прояви екологічної небезпеки та забезпечити збереження земельного фонду, придатного для використання у сільськогосподарському виробництві.

В. А. ГОЛЯН, *аспірант*
(Львівський державний технічний університет)

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РАЦІОНАЛЬНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 27-28

Раціональне лісокористування є основою збереження та відтворення лісових ресурсів. Бажливе значення при цьому мають управлінські чинники, які визначають важелі впливу на цей процес. Найбільш дієвими каталізаторами ресурсоекономічних тенденцій, якщо вони є достатньо обґрунтованими, виступають фінансові важелі. Сукупність елементів, а також способів і методів переливу грошових ресурсів у системі лісових відносин формує фінансовий механізм лісокористування. Якщо розглядати його як предмет дослідження, то йдеться не про фінансові аспекти регулювання лісокористування, а про інтегровану цілу систему стимулювання раціонального використання лісоосновного потенціалу, де перегляду потребують і податкові регулятори, і цінова політика, і митні тарифи, і система грошових відношень, і ринок фінансового капіталу.

У наш час ті фіскальні підйоми, що використовуються згідно з лісовим кодексом, не мають стимулюючого впливу на лісокористування внаслідок їх недостатнього економічного та методичного обґрунтування, відсутності чітких розмежувань щодо бази оподаткування, суперечностей у міжбюджетних відносинах. Отже, необхідно кардинально змінити систему оподаткування використання лісових ресурсів шляхом запровадження диференційованої рентки на землі лісового фонду, підвищення плати за деревину на пні, введення додаткових зборів на експорт чорнових заготовок найбільш ліквідних порід, підвищення частини податкових надходжень до місцевих бюджетів у структурі загальнодержавних податків, прискорення процесу пільгового оподаткування та державного субсидування тих господа-

рюючих суб'єктів, які спеціалізуються на лісо-розведенні.

На процесі лісокористування вкрай негативно позначаються недоліки цінового регулювання регіональних ринків деревини. Так, підприємницькі структури, які мають значний фінансовий та технічний потенціал, у значних обсягах купують у лісогосподарських підприємств чорнові заготовки ліквідної деревини і продають її за кордон за світовими цінами, отримуючи при цьому значний прибуток. Ця тенденція з кожним роком набуває все більшого розмаху. Керівники підприємств у пошуках живих грошей без надмірної тяганини не втримуються перед стоком продажу якомога більших обсягів деревини, а це є причиною нерационального та виснажливого лісокористування. Тому необхідно шляхом підвищення ціни на чорнові заготовки цінних порід дерев обмежити можливості підприємницьких структур займатися сировинним експортом, тим самим стимулюючи їх до організації виробництва якісної продукції (меблів, будівельних матеріалів, европіддонів), що мала б попит на зовнішніх ринках. Крім того, для обліку операцій і зменшення зловживань на регіональному ринку деревини необхідно централізувати торгівлю нею шляхом створення лісової біржі, де продавалася б і місцева деревина, і продукція лісопереробки вітчизняних підприємств, і деревина з Росії, і продукція німецьких, фінських та польських фірм.

Ефективний перелив фінансових ресурсів у найприбутковішу галузь лісового комплексу неможливий без створення дієвої системи руху портфельних інвестицій, а це можна забезпечити за умов створення корпоративних структур та акціо-

нерних товариств, акції яких розгосподжувалися б на регіональному фінансовому ринку. Вони відзначалися б певною ліквідністю, адже наявність педервної сировини завжди давала б підприємствам лісогосподарського комплексу грошову виручку, і насамперед валютні надходження.

У перехідний період повинно зберігатися і бюджетне фінансування лісовирощування, що зумовлене відсутністю в даний час ринкової інфраструктури, відповідної економіко-правової бази для вільного товарообміну продукції лісовирощування, різних платних послуг, пов'язаних з використанням лісу в соціально-культурних цілях. Бюджетне фінансування лісовирощування має зберігатися і на підприємствах лісового господарства, зосереджених у сувзрих умовах (степ, окремі райони лісостепу), надмірно вяс-

нажених лісах з незначними обсягами лісовексплуатації, а також в лісах природоохоронного призначення, де рубка лісу з екологічних міркувань заборонена*.

Оцінюючи викладене, доходимо висновку, що ефективний фінансовий механізм раціонального лісокористування у наш час не може базуватись як на чисто ринкових засадах, так і на засадах командної економіки. Лише завдяки змілому поєднанню цінових, кредитних, податкових важелів, визначених централізовано і таких, що породжені ринковими силами, можна сформувати результативний регулюючий механізм, що стимулював би посилення лісовідновних тенденцій і обмежував прояви нераціонального, а в багатьох випадках "хмжанького" використання лісосировинного потенціалу.

* Антоненко І. Я. Формування плати за лісові ресурси та фінансове забезпечення їх відтворення // Економіка природокористування і охорони довкілля: Зб. наук. пр. / Ред. кол. Б. М. Данилишин (відп. ред.) та ін. — К.: РВБС України НАН України, 2000. — С. 193–199.

*Н. О. КУЗЬМЕНКО, студентка II курсу
(Інститут економіки та інформаційних технологій ім. П. М. Крисчука МАУП, м. Київ)*

ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 29

В Україні діють моделі організації та управління природокористуванням, але самі по собі вони не забезпечують узгодження економічних і природоохоронних цілей у масштабах держави. Держава не може нести пряму відповідальність за забруднення навколишнього середовища і проведення очисних заходів за кошти державного бюджету.

У 1995–1997 рр. обсяги фінансування були збільшені, але коштів усе-таки не вистачало, а через різке скорочення фінансування у 2000 р. коштів на охорону природи і відтворення природних ресурсів зараз зовсім бракує.

З кожним роком витрати на охорону навколишнього середовища зменшуються. Надалі треба істотно збільшити природоохоронні виплати з державного та місцевих бюджетів, впровадити повною мірою економічний механізм природокористування — фінансовий механізм. Його складові — це податки на користування ресурсами, субсидії на державні екологічні проекти, екологічні платежі за викид шкідливих речовин в атмосферу, у ґрунт та води джерела, продаж екологічних прав на викиди та виплати за збереження стану середовища.

Система оподаткування за економічними критеріями повинна регулюватися на державному та обласному рівнях. До найдійовіших стимулів природоохоронної діяльності, що мають солідні перспективи у наших умовах, можна віднести ринкову реалізацію права на забруднення. Коли цей рівень є нижчим від встановленої межі, то певна компанія дістає право на забруднення навколишнього середовища у вигляді сертифіката,

який може бути проданий іншим фірмам. Враховуючи, що штрафи за забруднення в багатьох випадках перевищують вартість сертифіката, практику використання ринкового стимулу зниження рівня забруднення проти встановлених стандартів слід визнати доцільною і для наших умов. Забезпечити фінансування різних видів природоохоронної діяльності в Україні має:

- створення системи екологічних фондів, включаючи страхові фонди підприємств, діяльність яких пов'язана з ризиком економічно небезпечних ситуацій та аварій;
- відрахування від прибутку підприємства, а також інші надходження, які не підлягають оподаткуванню.

Сьогодні серед багатьох проблем еколого-економічного регулювання якості довкілля, оцінки, обліку і аудиту, його стану можна виокремити такі:

- правова закріплення конкретних способів охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів;
- впровадження плати за забруднення довкілля;
- забезпечення сталого розвитку господарства за умови економічного регулювання природокористування та охорони довкілля;
- вироблення заходів впливу на виробників з метою охорони довкілля, вдосконалення механізму природокористування;
- підвищення рівня якості життя населення.

На жаль, сьогодні у нас немає коштів, щоб забезпечити екологічно стабільний розвиток країни, а це, у свою чергу, гальмує її соціально-економічний розвиток.

*Г. БЕЗПРОЗВАНА, студентка I курсу
(Інститут менеджменту і бізнесу ім. Б. Єльцина МАУП, м. Київ)*

ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 30–31

Інтегральним показником екологічності української економіки мають бути питомі витрати кількості природних ресурсів на одиницю національного доходу. Так зазначено у "Конвенції переходу України до стійкого екологічного розвитку" (М. І. Дробноход, Ф. В. Вольвач, 2002). Цей показник широко використовується в аналітичних економічних та екологічних оглядах розвинених країн світу. Не підлягає сумніву, що з часом він буде представлений також і у статистичній звітності України. Але попередньо необхідно переглянути нинішню практику формування структури розподілу фінансових потоків у природоохоронній сфері. На особливу пильну увагу заслуговує диференціація фінансових витрат за конкретними видами екологічної діяльності підприємства. За аналогією з держбюджетом у бізнес-плані підприємства і технологічній, і власне екологічній витрати поділяються єдиним рядком – "Охорона природного середовища" [4].

Діяльність підприємства засновується на трьох принципах: самодіяльність, самоврядність і самофінансованість. Господарчі суб'єкти самі визначають напрямки і обсяги своєї діяльності, способи реалізації продукції і умови її збуту, а також господарчого призначення одержаного зиску. Рішення ці приймаються підприємством на підставі економічного балансу. Підприємство не повинне приймати рішення, які призводять до екологічних витрат. У цих умовах роль держави в галузі екологічного менеджменту обмежується створенням інструментів, які змушують підприємство здійснювати ефективну економічну політику. Ці інструменти впливають на фінансову систему підприємства через:

- формування доходу з продажу, а опосередковано на фінансові результати підприємства залежно від екологічної обтяженості його продукції;
- безпосереднє зменшення або збільшення фінансового результату за допомогою залучення коштів від екологічної обтяженості підприємства (за допомогою дотацій або грошових стягнень);
- зміцнення екологічного фонду підприємства або безпосереднє фінансування здійснюваних підприємством природоохоронних заходів;
- матеріальне заохочення підприємства за досягнуті результати в галузі охорони природи.

Основним елементом фінансової системи підприємства є фінансовий результат, який є різницею між грошовими надходженнями від продажу товарів та послуг, зменшеними на величину виплаченого податку і акцизів, з одного боку, і власними витраченими коштами підприємства – з іншого. Позитивний фінансовий результат – це прибуток бруто підприємства, а від'ємним результатом є його витрати. Розмір фінансового результату підприємства залежить від трьох основних факторів:

- кількості і структури продукції;
- собівартості вироблених продуктів і цінки їх продажу;
- ціни реалізації продукції.

Інвестиційні витрати (вкладення) дають ефект у вигляді основних фондів, а обігові фонди забезпечують споживчий ефект у вигляді товарів та послуг. Статистичне управління не розрізняє охорону вод, лісів від власне господарства. Інвестиційні капіталовкладення мають охороню-

вати окремі частини, які відносяться до охорони природного середовища, а не ховаються в технологічне оснащення виробництва. Але статистичними управлінням не передбачено проєктувати природоохоронні інвестиції, які поєднують (сполучені) з інвестиціями виробника. У країнах ЄС розкладається пропозиція, щоб з метою підвищення ефективності інвестицій, які спрямовують на охорону природи, діяти їх на інвестиції "в кінці труби" (вони безпосередньо і повністю служать цілям охорони природи) та інвестиції інтегральні, тобто такі, що нерозривно пов'язані з інвестиціями у виробничу сферу. Чимало суперечностей існує довкола способу обрахунку обігових коштів, які спрямовуються на охорону природи. Потребують з'ясування такі питання:

- об'єм коштів господарства. Більшість авторів до коштів охорони середовища відносять кошти, що використовуються для водозабезпечення (кошти функціонування систем замкненого водозабезпечення), а також кошти на очищення стоків і не включають в них елементи водного господарства. Значною мірою це відносять також до інших ресурсів — лісових, земельних тощо;

- спосіб зарахування витрат. Якщо витрати не приносять безпосередньо споживачного ефекту у певному підприємстві, то вони не повинні враховуватись як обігові кошти цього підприємства. Але оскільки вони є основним інструментом, яким змушує підприємство спрямовувати кошти на охорону природи (інтерналізація внутрішніх коштів), то вони повинні бути віднесені до цих коштів. Ці та інші протиріччя у фінансовій системі підприємства, які пов'язані з його природоохоронною діяльністю, вимагають термінового з'ясування.

У 1994 р. Статистичне Бюро EUROSTAT (Люксембург) оприлюднило методичку аналізу інвестиційних капіталовкладень і обігових коштів в екологічну сферу (STRIEE). Відповідно до цієї методички рекомендовано обігові кошти охорони природного середовища у господарчому секторі країни розрізняти так:

- 1) кошти, пов'язані з функціонуванням природоохоронних систем (кошти "з кінці труби") і кошти "консолідовані";
- 2) кошти, що надходять від сплати за використання природних ресурсів;
- 3) кошти інших природоохоронних заходів.

Вибіркові дослідження, проведені у країнах ЄС, показують, що половину коштів охорони природного середовища становлять інвестиційні видатки, а половину — обігові кошти. Учась видатків на інвестиції у загальному продукті бруто країни становить 1–2 %. Розмір інвестицій в екологічну сферу становить 60–70 % загальної кількості коштів, які спрямовуються на природоохоронну діяльність.

Обігові кошти природоохоронних сфер повністю покриваються власними ресурсами підприємств. Натомість у структурі інвестицій на охорону природи переважають кошти, що надходять з екологічних фондів. При цьому зазначається, що досить несприятливим є співвідношення між інвестиціями, які спрямовуються на охорону природного середовища, і рентаю економічних інвестицій. Природоохоронна діяльність тісно переплітається з діяльністю по формуванню якості товарів, послуг, безпекою і цілісною праці та іншими сферами діяльності підприємства. Загалом вони вносять у систему заходів, метою яких є одержання прибутку, але не за будь-яку ціну, а з урахуванням вимог, що накладаються екологічними обмеженнями. А це відображає принципам стійкого екологічно безпечного розвитку.

Література

1. *Вимоги до екологічного менеджменту* // Стандарт Великобританії BS 7750.
2. *Екологічний аудит*. Посіб. — К., 1997.
3. *Економіка і екологія водних ресурсів* Дніпра / В. Я. Шевчук та ін. — К., 1996.
4. *Сажак В. Г., Шевчук В. Я.* Економіка і організація охорони навколишнього середовища: Підруч. для вузів. — К., 1995.
5. *Pene J.* Ochrona środowiska w strategii przedsiębiorstwa. — "Aura", 1994.

V. V. PROTSSENKO

(Kyiv, T. G. Shevchenko National University, Institute of International Relations)

ENVIRONMENTAL PROTECTION LEGAL ASPECTS (BASED UPON TRANSNISTRIAN MATERIALS)

Наукoвi працi МАУП, 2003, вип. 7, с. 32-33

Future of mankind has been connected with economic prosperity and hope that it will not do any harm to the environment and the men's health. In this connection harmonization of inter-relations of human society and nature, development of effective ways of use of natural resources and environmental protection of the highest level — these are not only the conditions but also a reliable way to overcome the threat of approaching global ecological catastrophe.

For the successful solution of all these complex problems world community should have a strong legislative base both at international and internal state levels.

A system of ecological legislation of Transnistrian Republic consists of two inter-connected subsystems and meet the demands of international law in the field of environmental protection. The System is represented with Nature Protection Legislation of Transnistrian Republic — Environment Protection Law (1994) and Natural Resources Legislation. The latter includes laws, instructions and regulations: About Depth, About Fine payments for pollution of the environment and unproper use of natural resources, About Nature Protection Fund, Water Code, Land Code, Wild Animals Code and others.

Let's examine but only some aspects of Ecological Legislation of Transnistrian Republic. So, when Transnistrian Environment Protection Law was put into action it became possible to coordinate nature protection relations. It also made provisions in solution such tasks as conservation of natural environment, prevention and/or elimination of harmful anthropogenous effects on nature. The Law projects some ways to eliminate contradictions which often

arise between market economy highest development level and ecology.

Ecological safety is also being under Transnistrian republic legislation control and guarantee its protection against both internal and external ecological threats. In order to stop swift process of nature environment destruction in the Republic a complex of legislative acts has been developed alongside with informative and technological measures. These include comprehensive analysis and monitoring of the environment conditions, introduction into common practice of modern technologies friendly to the environment, practical assistance in ecological protection and management, programme of ecological education of civil servants and population as a whole.

However all these strong measures cannot stop a negative effect of the society to the environment. In order to stop swift process of destruction of nature ecology scientists of the state, nature protecting institutions of Transnistrian Republic have developed some hundreds projects and technical instructions on its technical implementation. Experimental information has been put into these groundworks. Implementation of information technologies and ecological sanctions and stimuli made it possible in the period of years 1995-2001 to discover more than seven thousand violations of nature protection legislation, to prevent numerous cases of pollution of the environment with oily and greasy products, flammable substances, arsenic, mercury and other toxic and harmful compounds and components, to protect wild life, plantations and forests.

For the first time among the states in the river Dniester basin (Ukraine, Moldova and Transnistria)

has been developed and turned into practice a cultivation technology of sowing the seeds of Crimean pine-tree and wartlike birch-tree. Even today, in ecological crisis conditions, practically all steeply slopes and landslide areas have been green planted. Woodlands and fields protecting belts have been increased by 1,5 % and now reach 8,5 % of a total area of the Republic -- minimal area in accordance with world standards.

Great attention is given to perfection of Water Protection Legislation. In accordance with the requirements of Water Code ecology specialists have examined water protecting belt of river Dniester. Together with specialists from Ukraine control and adjustment of spring-summer river Dniester flow from Upper Dniester hydrocomplex (Ukraine) has been established. It has made possible to suspend hydrological and temperature condition changes in eco-systems of Upper Dniester and Dubossari reservoir.

To enrich fish resources Transnistrian side regularly puts out fish young into Geyan bay. Just in period of 2000-2001 years more then 10 tons of fish young were put out into river Dniester. Fish inspection has strengthen its supervision over observance of fish protecting legislation.

However, as world's experience demonstrates there will be little result if only one state follows

the rules of Environmental Protection. It is possible to decrease or even prevent anthropogenous pollution acting together. As an example of fruitful cooperation can be common efforts of Ukraine, Moldova and Transnistrian Republic intended to solve the problem of preservation of bio-variety of ecological systems of the river Dniester drainage-basin. If the project of inter-regional convention is realized it will lead to restoration of ecological system along the river-bed. But in order to preserve originality of natural eco-systems of these states they need developing of an international project to create international nature reserve. This Project now is being under close investigation in World Bank in order to get investments.

So, for the environmental problems to be solved successfully there is a need not only in strong state policy and legislation but also balanced technological mechanism of their realization as well. Besides legislative acts already adopted the Transnistrian Republic for last ten years has signed a wide range of international agreements. All of them are laid into foundation of ecology-oriented policy intended not only on prevention and elimination of intensive anthropogenous effect on nature but also on preservation of biologically healthy environment for the population of the Republic and nearest neighbour countries.

*Л. В. ЛАЗОРЕНКО, канд. екон. наук, викл.
(Боярський сільськогосподарський технікум
Національного аграрного університету)*

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 34–35

Розглядаючи будь-яку організацію як систему, можна стверджувати, що на її діяльність впливає велика кількість різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Завдання менеджерів кожної організації полягає у забезпеченні ефективної взаємодії між підприємством та навколишнім середовищем.

Характер такої взаємодії можна подати у вигляді двох моделей: "населення – екологія" і "ресурсна залежність".

Модель "населення – екологія" дає огляд взаємодії організації з навколишнім середовищем, зосереджуючи увагу на населенні чи групах організацій, і доводить, що фактори навколишнього середовища можуть сприяти виживанню одних організацій, а інших вести до банкрутства. Модель "населення – екологія" передбачає три стадії впливу середовища на організацію.

На першій стадії зміни відбуваються лише у зовнішніх формах організації.

Друга стадія – це відбір змін, що відбуваються в організації, виходячи з того, що одні зміни більше відповідають навколишньому середовищу, ніж інші. На цій стадії організація робить спробу визначити інші поєднання ресурсів і умов, які дозволяють їй підтримувати своє існування. Якщо вона не відшукає своєї відповідної ринкової ніші, то не зможе вижити.

Третя стадія – збереження набутих форм організації, коли вони постійно відтворюються у процесі її діяльності.

Модель "ресурсної залежності" ілюструє залежність організації від навколишнього середовища як джерела ресурсів. Будь-яке підприємство потребує для здійснення своєї діяльності певних видів ресурсів, і чим більший асортимент особ-

ливих ресурсів, тим більша його залежність від навколишнього середовища.

Таким чином, можна спостерігати подвійну залежність між організацією та навколишнім середовищем. З одного боку, навколишнє середовище впливає на діяльність організації, створюючи і забезпечуючи її ресурсами різних видів, а з іншого – організація впливає на навколишнє середовище за допомогою результатів своєї діяльності – випуском і реалізацією різних видів товарів, продукції і послуг, які виходять за межі конкретного підприємства і вступають у взаємодію із суб'єктами зовнішнього середовища.

Не можна применшувати значення кожного фактору впливу як на діяльність підприємства, так і на навколишнє середовище. Не слід залишати поза увагою суттєві економічні, політичні, соціально-культурні і людські важелі, але останнім часом екологічна проблема набула особливого змісту. Тяжкий стан екології країни обумовлений, перш за все, недбалим ставленням до навколишнього середовища як керівників окремих підприємств, так і керівників потужних промислових корпорацій. На перше місце ставляться особисті інтереси, потім інтереси і потреби компанії, а питання про захист та турботу навколишнього середовища посідають останнє місце або їх ігнорують взагалі. Таке ставлення до екології спричиняє природні катастрофи, особливо у західних регіонах України. Через необмірковувану вирубку лісу річка вийшла із берегів і затопила тисячі людських помешкань. У результаті таких дій сотні населених пунктів опинилися під водою. Ще й до цього часу існує небезпека подібних явищ.

Продукція сільського господарства, яка складає понад 50 % загального пального виробництва

Україна, не відповідає встановленим екологічним нормам і стандартам. А це, у свою чергу, створює колосальні економічні проблеми, спричиняє величезні збитки як окремим підприємствам, що не дає можливості їх подальшого розвитку, так і державі загалом, що гальмує її вихід на міжнародний ринок.

Прийняючи особливу увагу економічним проблемам, керівники і менеджери різних рівнів управління забувають про те, що легкість і ефективна економіка не може існувати без стабільної і чистої екології. Будь-яка продукція буде конкурентоспроможною тільки тоді, коли вона екологічно чиста. Будь-яке підприємство буде ефективно функціонувати і розвиватися за умови, що його діяльність не загрожуватиме чистоті навколишнього середовища. Виходячи із сучасних вимог до екології жодне підприємство не зможе існувати у забрудненому середовищі і випускати там свою продукцію.

Як бачимо, існує замкнуте коло щодо цієї проблеми. Але розв'язати її під силу тільки досвідченим керівникам, спеціалістам, менеджерам різних

управлінських рівнів, якщо вони зосередять свої зусилля на впровадженні новітніх технологій виробництва, дотриманні якості, чистоти виробництва та відповідних екологічних норм.

Екологічну проблему передусім повинні розв'язати на державному рівні відповідні органи державного управління. Але державне керівництво не спроможне самотійно її розв'язати, адже питання забруднення навколишнього середовища стосується конкретних підприємств окремих галузей народного господарства. Скільки б не приймалися відповідні положення, розроблялися документи, необхідна обов'язкова співпраця керівників усіх галузей і кожного підприємства, їх бажання поліпшити навколишнє середовище і створити перспективне майбутнє для своєї держави. Адже цілком очевидним є те, що екологія і економіка країни, їх поточний стан і подальший розвиток перебувають у прямій залежності. Тому доцільно розробити, приймати і реалізовувати національні управлінські рішення, які б спрямали поліпшення екології, а водночас і покращання економічного стану країни в сучасних умовах.

И. К. ВОРОНЦОВА, студентка II курса
(Донецкий институт туристического бизнеса)

СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ГОРОДСКОГО ПАРКА КУЛЬТУРЫ И ОТДЫХА

Наукові праці МАУП. 2003, вип. 7, с. 36–37

Для жителей Донецка основное место для отдыха в свободное время — городской парк культуры и отдыха им. А. С. Шербакова (1931–1945).

Учитывая, что в будни и праздники Городской парк культуры и отдыха посещает большое количество местных жителей и гостей города, нельзя не считаться с их мнением. С этой целью нами был проведен опрос посетителей парка. Вопросы анкеты были составлены таким образом, чтобы выяснить контингент посетителей, а также их мнение о состоянии парка.

Как показали данные исследования, большинство отдыхающих — жители Донецка (80 %); из них из близлежащих к парку домов — 36 %, из остальных районов — 44 %. Из гостей города преобладают жители Макеевки, Моспино, близ также жители других городов Донецкой области — Дзержинска, Мариуполя, Краматорска, Докучаевска, Селидова.

Жители ближайших районов Донецка в основном приходят в парк пешком — 50 %; 40 % пользуются услугами транспорта; 34 % — общественного, 6 % — личного (рис. 1). Вероятно, проект

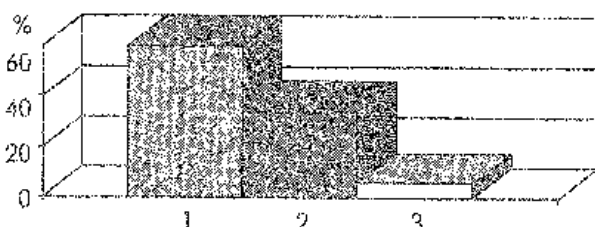

Рис. 1. Способы прибытия отдыхающих в городской парк культуры и отдыха:
1 — пешком; 2 — общественным транспортом;
3 — личным автомобилем

реконструкции стадиона «Шахтер» согласно требованиям УЕФА с многочисленными стоянками улучшит транспортную ситуацию.

В основном люди приходят в парк просто отдохнуть (84 %). В понятие отдыха опрошенные вкладывали свой смысл: пришел посидеть в кафе, подышать воздухом на берегу водоема, посетить аттракционы. В первую очередь это касается детей, как правило, пришедших с родителями. Для детей в парке работают традиционные и новые аттракционы: карусели, колесо обозрения, аттракцион «Галактика», который был спроектирован учеными ДонНТУ. Все аттракционы — в рабочем состоянии, периодически они обследуются на безопасность специальной комиссией. Кроме стационарных, в парке работают, в основном в праздничные дни, так называемые малые аттракционы — различные надувные багеты, горки. В парке есть прокат детских автомобилей. Администрация парка ведет переговоры с различными фирмами о расширении услуг.

Большинство посетителей приходит в парк с друзьями (58 %). Всей семьей приходят в парк 20 % отдыхающих, чаще всего это родители с детьми и супруги, 22 % составляют отдыхающие, решившие провести время наедине (рис. 2).

Многие отдыхающие (22 %) приходят в парк каждый день, но большинство (56 %) посещают парк редко — несколько раз в год; 1–2 раза в неделю — 18 %; есть и такие, которые на момент опроса были в парке в первый раз (4 %). В парке регулярно устраиваются выставки и различные праздники, например День пива, выставки цветов, дни районов.

Большинство опрошенных придет в парк еще (90 %). Тех, кто, побывав в парке, не хотели бы

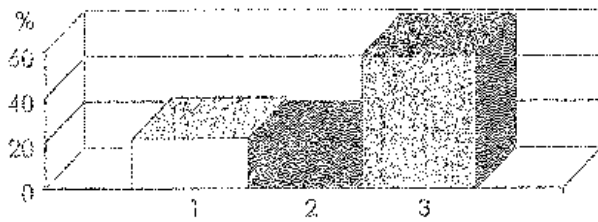

Рис. 2. С кем прибывают в парк отдыхающие:
1 — одни, 2 — с семьей, 3 — с друзьями

еще посетить его, — не выявлено, хотя 50 % респондентов не устраивает состояние парка. Значительная часть (20 %) не задумывалась об этом и только 30 % посетителей устраивает состояние парка.

Посетителям парка также было предложено назвать пути улучшения привлекательности парка. Большинство предложений касались эстетической стороны — ремонт, больше декоративных растений, в первую очередь цветов. Было предложено изменить планировку, приблизив ее к ландшафтному стилю. Опрошенные также желали видеть фонтаны парка работающими. Отметим, что фонтаны действительно должны работать, особенно летом, потому что водоем, как ес-

тественный, так и искусственный, является неотъемлемым элементом ландшафта, изменяет микроклимат, увеличивает привлекательность ландшафта. Многие предложения касались экологической стороны, например очистка пруда.

Многие хотели бы иметь более комфортные условия для отдыха, так как на сегодняшний день не хватает скамеек, отдыхающих не устраивают повышенные шумы, в частности от автомобильных аттракционов, что можно преодолеть установлением шумового барьера, высадив определенные сорта растений.

Таким образом, анализ результатов опроса позволяет сделать вывод, что Городской парк культуры и отдыха является одним из самых посещаемых и любимых мест жителей и гостей города несмотря на неудовлетворительное экологическое состояние и недостаточную благоустроенность. Для улучшения ситуации необходимо инвестирование, например, предлагается сдать часть территории парка в аренду для постройки развлекательного комплекса. Одним из условий деятельности комплекса должно быть улучшение состояния парка по всем рассмотренным параметрам не только на участке, прилегающем к этому заведению, но и на значительной площади парка.

*И. А. ШЕВЧЕНКО, студентка II курса
(Донецкий институт туристического бизнеса)*

ПРОБЛЕМЫ РАЗРУШЕНИЯ И СОХРАНЕНИЯ ОЗОнового СЛОЯ

Науковi праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 38–39

Озон — это трехатомные молекулы кислорода. Озоновый слой расположен над земной поверхностью на высоте от 15 до 30 км. Озоновая защитная оболочка очень невелика: всего 3 млрд т газа. Наибольшая концентрация озона сосредоточена на высоте от 20 до 25 км. Озоновый слой защищает людей и живую природу от жесткого ультрафиолетового и мягкого рентгеновского излучений в ультрафиолетовой части солнечного спектра.

На протяжении более 400 млн лет он исправно выполнял свои защитные функции. Человечество, озабоченное своими земными проблемами, недостаточно внимания уделяло динамическим и восстановительным процессам, происходившим в озоновом слое. И поэтому открытие, сделанное в 1985 г. английским исследователем Дж. Форманом, потрясло мировой научный мир. Он первым обнаружил большую “дыру” в озоновом слое над Антарктидой. Вскоре, после этого открытия, сообщения поступили с американской станции “Южный полюс”. Исследования показали, что на высоте от 15 до 18 км слой атмосферного озона становится тоньше, и на площади до 15 млн км², охватывающей почти всю Антарктиду, образуется нечто вроде “озоновой дыры”. Эти результаты были подтверждены учеными, работавшими на антарктических станциях “Молодежная” и “Новолазаровская”, а также исследователями многих обсерваторий мира.

Снижение концентрации озона приводит к негативным последствиям для биосферы. Каждый потерянный процент озона в масштабах планеты вызывает до 150 тыс. дополнительных случаев заболеваний катарактой глаз, на 2,6 % увеличивает количество раковых заболеваний кожи. Установ-

лено, что жесткий ультрафиолет подавляет иммунную систему организма, отмечено увеличение мутаций у представителей фауны и флоры в естественной и сельскохозяйственной экосистемах. Суммарное взаимодействие “ларажкового эффекта” и жесткого ультрафиолетового излучения Солнца способно выжигать травянистую растительность, иссушивать листья деревьев и кустарников, оголять огромные пространства полей, пастбищ, лугов, лесных насаждений, вызывать лесные пожары.

Запуск мощных ракет, ежедневные полеты реактивных самолетов в высоких слоях атмосферы, испытание ядерного и термоядерного оружия, ежегодное уничтожение миллионов гектаров природного озонатора — леса — пожарами и хищнической рубкой, использование азотистых соединений в сельском хозяйстве, а также массовое применение фреонов в технике, парфюмерной и химической отраслях, в быту являются основными озоноразрушающими факторами.

Ежегодно в мире производится свыше 1300 тыс. т вещества, которые влияют на озоновый слой. По данным международной экологической организации “Гринпис”, основными поставщиками хлорфторуглеродов являются США — 30,85 %, Япония — 12,42, Великобритания — 8,62 и Россия — 8,0 %. Эти вещества работают в промышленных холодильниках и охлаждающих агрегатах для глубоких шахт, ими наполняют дезодоранты, краски, лаки и другие аэрозольные упаковки. Проблема сохранения озонового слоя Земли является глобальной. Разрушение озонового щита биосферы поставило перед наукой задачу: найти главные причины и выделить основные пути, предотвращающие всемирную экологическую катастрофу.

В мире развернулось широкое движение ученых и общественности против использования и производства этих веществ. В последнее время в США и в ряде других западных стран построены заводы по производству новых видов хладореагентов с низким потенциалом разрушения озонового слоя. В сентябре 1987 г. в Монреале был подписан протокол, предусматривающий обязательство государств по замораживанию производства и сокращению выпуска озоноразрушающих веществ. В 1995 г. между Украиной и МБРР начата работа над проектом прекращения использования веществ, разрушающих озоновый слой. Его главной целью стало оказание помощи жизнеспособным предприятиям Украины в прекращении применения озоноразрушающих веществ в производстве. На деньги отечественных производителей МБРР выделил грант в размере 23,2 млн дол. США на приобретение технологического оборудования по специальным процедурам закупок Мирового банка. Из этих средств для реконструкции на АО "Норд" было выделено около 10 млн дол. После выполнения необходимых процедур АО "Норд" заключило пять контрактов на поставку новейшего оборудования с итальянскими фирмами, уже приступившими к его изготовлению. Самый крупный из них заключен с фирмой AFROS SPA, входящей в группу всемирно известной CANNON, на поставку оборудования для заматки шкафов и дверей холодильников с использованием циклопентана. Техника от фирмы CANNON на еленовский завод "Планета Норд" поставлена в конце 2000 г., а на главное предприятие — в первом квартале 2001 г. Четыре контракта на изготовление оборудования для перевода холодильников на хладгент R-134-а были заключены с фирмой GALILEO TИ, которая поставила обо-

рудование в конце 2000 г. В настоящее время на "Норде" идет последний этап по монтажу и установке этого оборудования. Завод уже осуществил более десяти технических мероприятий, выполнил строительно-монтажные работы по подготовке завода к срокам прибытия оборудования. Эти объемы работ стоили несколько миллионов долларов завод оплатил самостоятельно. В целом стоимость работ по реконструкции составила 15 млн дол., из которых "Норд" за счет собственных средств выполнил работы на сумму около 5 млн дол. После проведения необходимых процедур информация обо всех проделанных работах была направлена восьми крупным мировым производителям холодильной техники.

Таким образом, Украина уже сделала определенные шаги в выполнении решений Монреальского протокола по сохранению озонового щита нашей планеты, по обеспечению здоровья настоящего и будущего поколений, по сохранению всего живого на Земле.

Литература

1. Бурмакова Л. "Норд": мчисленю до рождення // Деловой Донбасс. — 2001. — № 19. — С. 13.
2. Данилов А. Д., Кароль И. П. Атмосферный озон — сексисии и реальность. — Львов: Гидрометеосиздат, 1991. — 120 с.
3. Коробкин В. И., Передельский Л. В. Экология. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 376 с.
4. Нарина У. "Норд" зашьет озоновую дыру // Деловой Донбасс. — 2000. — № 21. — С. 10.
5. Подкоритов Н. Озоновый щит биосферы // Наш край. — 1992. — № 6. — С. 5.

*С. В. КАПРАНОВ, канд. мед. наук, доц., докторант
(Высшая школа бизнеса -- Институт экономики и менеджмента, г. Алчевск)*

МОНИТОРИНГ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ГОРОДЕ С КРУПНЫМИ ПРОИЗВОДСТВАМИ ЧЕРНОЙ МЕТАЛЛУРГИИ И КОКСОХИМИИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 40–41

Под термином “мониторинг” понимается слежение за какими-то объектами и явлениями. Мониторинг окружающей среды — это слежение за состоянием окружающей человека природной среды и предупреждение о создающихся критических ситуациях, вредных или опасных для здоровья людей и других живых организмов. Указанный мониторинг подразделяется на глобальный, базовый (фоновый), региональный, импактный (кризисный), а также специальные виды мониторинга.

Глобальный мониторинг — слежение за общемировыми процессами и явлениями в биосфере Земли, включая ее экологические компоненты, и предупреждение о возникновении экстремальных ситуаций.

Базовый (фоновый) мониторинг — слежение за общебиосферными, в основном природными явлениями без наложения на них региональных антропогенных влияний.

Региональный мониторинг — слежение за процессами и явлениями в пределах какого-то региона, где эти процессы и явления могут различаться и по природному характеру, и по антропогенным воздействиям от базового фона, характерного для всей биосферы.

Импактный (кризисный) мониторинг — это мониторинг региональных и антропогенных воздействий в особо опасных зонах и местах. Он осуществляется в районах аварий и чрезвычайных ситуаций.

Специальные виды мониторинга включают наблюдения, которые выполняются в основном с научной целью.

В Луганской области действует региональная (областная) система мониторинга окружающей

среды (ОС), основными задачами которой являются:

- долгосрочные систематические наблюдения за состоянием ОС;
- анализ экологического состояния ОС и прогнозирование ее изменений;
- информационно-аналитическая поддержка принятия управленческих решений в сфере ОС, рационального использования природных ресурсов и экологической безопасности;
- информационное обеспечение органов исполнительной власти и местного самоуправления, а также обеспечение экологической информацией населения, заинтересованных учреждений и организаций.

В Алчевске с крупными производствами черной металлургии и коксохимии действует городская система мониторинга, являющаяся частью областной региональной системы. Мониторинг ОС в промышленном городе подразделяется на мониторинг: атмосферного воздуха; источников промышленных выбросов вредных загрязняющих веществ в атмосферу; питьевой воды; воды открытых водоемов (городских прудов, рек Белой и Лозовой); источники сбросов сточных вод; сточных вод перед сбросом в открытые водоемы; подземных вод.

Принципиальная схема осуществления мониторинга ОС промышленного города Алчевска с крупными производствами черной металлургии и коксохимии представлена на рисунке. Стрелками указаны направления предоставления экологической информации.

Проблемы в осуществлении мониторинга ОС г. Алчевска следующие.

1. Исследования атмосферного воздуха, воды открытых водоемов и сточных вод лаборатория-

ми разных организаций осуществляются по различным методикам, что затрудняет объективное сравнение полученных данных.

2. Лаборатории, осуществляющие мониторинг ОС, недостаточно оснащены современными аналитическими приборами и лабораторным оборудованием для исследования вредных веществ в природных средах (особенно атмосферном возду-

хе). Поэтому перечень исследуемых в окружающей среде показателей незначительный. Из минимального перечня 25 вредных веществ, подлежащих исследованию в атмосфере, в городе разными лабораториями исследуется 5–10 компонентов.

3. Не осуществляется мониторинг почвы.

Разработаны рекомендации по реорганизации мониторинга ОС (см. схему).

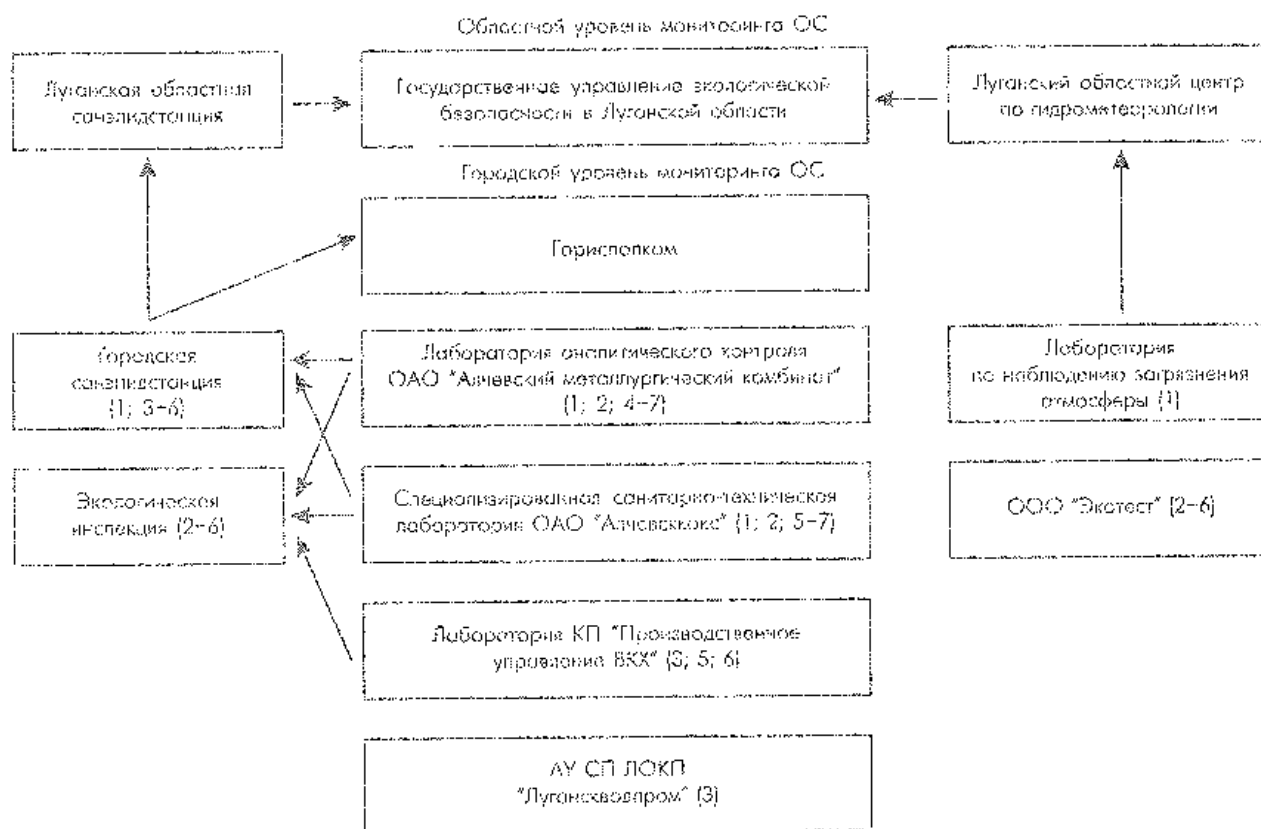

Схема осуществления мониторинга окружающей среды:

Виды предоставляемой информации — результатов исследования: 1 — атмосферного воздуха; 2 — источников промышленных выбросов вредных загрязняющих веществ в атмосферу; 3 — питьевой воды; 4 — воды открытых водоемов (городских прудов, рек Белой и Лозогой); 5 — источников сбросов сточных вод; 6 — сточных вод перед сбросом в открытые водоемы; 7 — подземных вод

*В. В. ЛУЦЬК, студент III курсу
(Вінницький державний технічний університет)
А. С. БОЙКО, студентка I курсу
(Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ)*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА РОСЛИННОЇ ОЛІЇ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 42-43

Орієнтація виробництва на класичний маркетинг призводить інколи до протиріч між виробництвом і суспільством. Необхідність досягнення паритету між економічними інтересами виробництва і еколого-соціальними потребами соціуму породила новий концептуальний підхід до виробничої діяльності — соціально-етичний (екологічний) маркетинг. Соціально-етичний маркетинг враховує стратегічні потреби суспільства загалом на відміну від класичного маркетингу, який спрямований на задоволення потреб споживача та досягнення цілей виробника.

Система екологічного маркетингу — це нова методологія, яка забезпечує виробника інструментом, за допомогою якого він зможе оптимально управляти всією сукупністю факторів дії на навколишнє середовище.

Однією з глобальних проблем людства є зменшення природних ресурсів, наприклад, плонні родючих земель та їх урожайності через інтенсивне ведення сільського господарства.

Зараз в Україні існує низка економічних проблем, які може частково розв'язати екологічний маркетинг. Так, в умовах економічної кризи до України законно і незаконно великим потоком надходять харчові добавки, лікарські препарати, дитяче харчування, кондитерські вироби, фрукти, овочі і таке інше. При цьому часто для цієї продукції використовуються сировина і напівсировина, вивезена з України. Такою сировиною серед інших є ядро горіха грецького, яке масово вивозиться за кордон, а потім виходить в Україну в кондитерських виробах, косметичці, напоях, лікарських препаратах.

Ядро горіха грецького за вмістом корисних для людини речовин є унікальним природним про-

дуктом. У ньому міститься майже 60 мікроелементів, вітамінів, 6 із 9 незамінних амінокислот, білки. Олія горіха грецького є аналогом жиру риби, оскільки містить ненасичені жирні кислоти Омега-3 та Омега-6. Продукти горіха грецького користуються настільки високою популярністю за кордоном, що майже весь урожай в Україні експортується по ціні, що вища у 6 разів за лугер, і вивозиться за кордон, в той час як рентабельність продуктів переробки сировини горіха грецького становить більше 300 %.

В Україні у приватному секторі росте багато горіха грецького, який приносить досить великий урожай. Це дозволяє здійснювати його промислову переробку і виробляти вказану продукцію у необхідній кількості, внаслідок чого можна замінити виробництво соняшникової олії та зберегти сотні тисяч земель від виснаження.

Дерево горіха грецького — це комбінат. Кожну його частинку можна переробляти і використовувати, що дозволяє реалізувати безвідходні технології. Ще на стадії воскової стиглості з плодів горіха виготовляють барвники, чай, приготують ванни для лікування різних хвороб, настої для захисту рослин і тварин від шкідників. Деревина горіха, мазоч високої якості та близько 40 відтінків кольору, використовується для виготовлення найвизначніших меблів та художніх виробів. Таким чином, горіх має велике еколого-економічне значення.

У нашому проекті закладено нову методику насадження горіха грецького, яка ґрунтується на його особливих біологічних властивостях та врахуванні помилок старих методів насадження. На основі вже отриманого нами досвіду насадження можна здійснити учнями та студентами навчаль-

них закладів районних центрів і сіл за підтримки органів місцевого самоврядування, громадських екологічних та інших організацій. Винницьким осередком Всеукраїнської екологічної Ліги та станицією юннатів була започаткована акція "Золотий горіх". У результаті акції було висаджено тисячі саджанців горіха. За умов участі Всеукраїнських громадських екологічних організацій виродковж десяти років можна посадити 50 млн дерев, що займе загальний ряд довжиною 50 тис. км. Це буде рівноцінно посіву соняшника (який висаджує всілякі) на площі 250 тис. га кожного року. Реалізація проекту по насадженню горіхів із розрахунку одне дерево на кожного жителя України дасть урожай в 500 тис. т горіха, а переробка всього 0,1 урожаю дозволить одержати розрахунковий прибуток 2 млрд грн. У наш час з насадженням горіха є проблема, яка полягає в тому, що горіх плодоносить, коли він росте сам, а в суцільних горіхових садах ця рослина "задихається" і не дає урожаю (урожайність

0,5 ц з га). Ці та інші причини призвели до того, що організації та установи не займаються насадженням горіха грецького. Але горіх у багатьох областях України росте на присадибних ділянках, про що свідчить значний урожай, який поки що вивозиться за межі держави.

Намня створено обладнання для малих підприємств та індивідуальних господарств, розроблено технічні умови, освоєно екологічно чисту технологію виготовлення олії та розроблено методику насадження горіха грецького. Рекомендуються створити єдиний в Україні центр по координації насадження горіха грецького олійних сортів, збору сировини та її переробки. Це дасть змогу реалізувати ідею проекту, здійснювати закупку сировини та виробництво продукції на сучасному технологічному рівні. Розв'язання цієї важливої економічної та економічної проблеми від сил екологічних організацій, які зможуть стати більш масовими, коли залучать для реалізації проекту велику кількість молоді.

О. В. ДЕКАЛЮК, аспірант
(Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПРОЦЕСОМ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Наукові праці МАУПІ, 2003, вип. 7, с. 44–46

У сучасних умовах екологічна ситуація і тенденції її зміни багато в чому обумовлені промисловим виробництвом і господарською діяльністю загалом. Незважаючи на окремі досягнення, становище в цій галузі продовжує погіршуватися, що веде до подальшого розвитку екологічної кризи. Основна причина цього полягає в низькій ефективності використовуваних механізмів екологічного контролю і управління на промисловому підприємстві, переважно заснованих на традиційних адміністративних методах і прийомах.

У результаті досліджень стану та тенденцій розвитку машинобудівних підприємств Хмельницької області серед багатьох проблем, з якими вони стикаються, значне місце відводиться проблемі наслідків їх діяльності та шкоди, завданій навколишньому середовищу та людському здоров'ю. Функціонування підприємства невіддільно від природного середовища, що його оточує: підприємство використовує природні ресурси і безпосередньо діє на оточення шляхом виходу продукції виробництва.

Усе більш очевидною стає необхідність пошуку нових підходів до вирішення екологічних проблем промислового виробництва, найважливішим з яких у промислово розвинених країнах визнають екологічний менеджмент, тобто екологічно обґрунтована система ринкового управління і контролю, економічний механізм раціонального використання природних ресурсів і запобігання забрудненню навколишнього середовища.

Екологічний менеджмент припускає досягнення балансу між економічними інтересами окремого підприємства й екологічними інтересами суспільства загалом. Економічний механізм сти-

мулювання природоохоронних заходів, слабке розуміння законів існування суспільства, природи та морально-етичних цінностей повинні стати основою діяльності кожного підприємства. Вивчення досвіду провідних підприємств у розвинених країнах показує, що без впровадження і розвитку системи екологічного менеджменту неможливо успішно діяти в умовах ринкової економіки. Якщо підприємство здійснює стратегічне планування, не приймаючи до уваги рішення екологічних завдань, то його керівництво заздалегідь повинно усвідомлювати можливість виникнення в найближчому майбутньому низки проблем, пов'язаних у першу чергу з виживанням в умовах конкурентної боротьби.

Екологічне управління процесом виробництва повинно забезпечувати дотримання норм і стандартів техніки, технології, випуск екологічно чистої продукції, використання технологій, що не завдають шкоди природі та людині. Безконтрольне використання природних ресурсів призводить до руйнівних для суспільства економічних, соціальних і екологічних наслідків. Тому сучасні підприємства повинні постійно реагувати на вимоги охорони навколишнього середовища, що змінюються, і забезпечувати безупинне вдосконалення системи екологічного менеджменту. Екологічний менеджмент регулює підприємницьку ініціативу і виробничо-господарську діяльність, ставлячи їх у залежність від соціально орієнтованого суспільного розвитку і необхідності збереження і поліпшення довкілля.

Контроль виробничого процесу за екологічними параметрами повинен здійснюватися як на всіх стадіях виготовлення продукції, так і на вході та виході. На промислових підприємствах часто

обмежуватися екологічною оцінкою на виході системи, що неправомірно по відношенню до споживача. Це свідчить про необхідність функціонування на кожному промисловому підприємстві дієвої системи екологічного менеджменту. При створенні на промисловому підприємстві системи екологічного менеджменту потрібно розуміти, що деякі її елементи можуть вже існувати в організації, тому що вони мають багато спільного з управліннями іншими процесами, такими як система якості, промислова безпека, система охорони праці і забезпечення здоров'я, управління трудовими ресурсами і т. ін. Інтеграція екологічного менеджменту з іншими процесами організації може поліпшити фінансове становище організації та її імідж у споживачів і постачальників. Розробка і впровадження системи екологічного менеджменту вимагає певних тимчасових і ресурсних витрат, але, в остаточному підсумку, вона, як і вся виробнича діяльність, дає дуже відутній прибуток. Потенційно успіхи в області екологічного управління виробничих процесів можуть бути досягнуті вже шляхом аналізу і поліпшення процесів управління організацією. Не всі екологічні проблеми потребують їх рішення шляхом використання, наприклад, дорогого устаткування для зменшення викидів.

Перший крок який повинно зробити керівництво у процесі побудови системи екологічного менеджменту на промисловому підприємстві, полягає у визначенні зобов'язань, що мають бути досягнуті з метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище і поліпшення екологічних показників підприємства. Керівництво організації повинно почати з найважливіших напрямків діяльності, зокрема, наприклад, з виконання вимог нормативно-правових актів у галузі охорони навколишнього середовища, з поліпшення екологічних характеристик діяльності. При цьому розгляд екологічних аспектів повинен бути інтегрованим з рішенням інших господарських проблем підприємства. Це означає, що всі виробничі функції, всі фактори виробництва і його інфраструктура повинні бути пристосовані до вимог охорони навколишнього середовища.

Для визначення зобов'язань у сфері охорони навколишнього середовища необхідно виявити найважливіші аспекти впливу підприємства на навколишнє природне середовище, визначити, наскільки природоохоронна діяльність підприємства відповідає вимогам державного і регіонального законодавства. Варто проаналізувати ефективність виконання попередніх екологічних заходів і програм. Потрібно виявити можливості, що може дати

система екологічного менеджменту для забезпечення переваг у конкурентоздатності підприємства на ринку.

Необхідно сформулювати вимоги до системи екологічного менеджменту промислового підприємства, розробити програму реалізації екологічної політики, створити команду менеджерів, підготувати бюджет і графік робіт. Очолюючи роботу з реалізації екологічної політики повинен очікувати управління вищої ланки підприємства, причому в нього має бути досить часу для того, щоб провадити роботу по створенню і впровадженню системи екологічного менеджменту. Тому, приймаючи рішення про призначення, воле керівництва підприємства повинно мати на увазі, що сумісництво робіт у цьому питанні не бажано. Необхідно ще раз підкреслити, що діяльність в області екологічного менеджменту спрямована на поліпшення роботи всього підприємства.

Реалізація екологічної політики залежатиме від того, які будуть поставлені цілі і завдання екологічного управління. Цілями екологічного менеджменту на промисловому підприємстві можуть бути такі:

- скорочення кількості відходів і економії ресурсів: зменшення чи виключення викидів забруднюючих речовин;
- управління ризиком впливу на навколишнє середовище сировини і готової продукції, проектування змін з мінімальним впливом на навколишнє середовище при виробництві;
- використання й утилізація виробленої продукції;
- формування екологічної свідомості у працівників організації і громадськості.

Завдання по охороні навколишнього середовища формують на основі поставлених цілей у межах певного періоду часу. Причому, якщо цілі можуть носити якісний характер, то завдання повинні по можливості містити кількісні показники, наприклад скорочення витрат певних сировинних ресурсів у технологічних процесах, зменшення викидів тощо.

Цілі і завдання повинні бути встановлені для підприємства загалом чи для окремих підрозділів, що мають свою специфіку. Цілі і завдання визначають і для відповідних рівнів управління. Екологічні цілі і завдання повинні бути узгоджені з загальною місією організації. Її стратегічними планами, ключовими зобов'язаннями, встановленими в екологічній політиці. Для того щоб поставлені цілі і завдання були досягнуті, потрібно скласти план дій — програму екологічного менеджменту. У ній повинні бути встановлені шляхи

і механізмами управління в рамках реалізації цілей і завдань екологічної політики, визначені тимчасові рамки виконання робіт, необхідні ресурси, відповідальні особи за досягнення цілей і рішення поставлених завдань у сфері охорони навколишнього середовища з урахуванням визначених пріоритетів.

Для того щоб екологічна програма була ефективною, вона повинна бути динамічною і її варто регулярно переглядати. Екологічна програма може містити в собі кілька планів, що відносяться до різних виробничих підрозділів, де виготовляють продукцію (до різних видів послуг), чи рівнів управління. Усі плани повинні бути узгоджені між собою і мають сприяти впровадженню системи екологічного менеджменту в організації. Крім того, екологічна програма не повинна бути

"відірвана" від її діяльності, а має входити в єдине ціле з її місією і стратегією.

Література

1. Кошкин Л. И., Хачатуров А. Е., Булатов И. С. Менеджмент на промышленном предприятии, 2000 (Электронная версия, "Эколайн", 2000. <http://mail.cci.glasnet.ru/mc/books/industria/ch6.html>).
2. Радованов С. В. Управление технико-технологическим обновлением промышленного предприятия в условиях переходной экономики. -- Львов: Ін-т регіон. досліджень, 2001. -- 21 с.
3. Фомичев С. К., Старостина А. А., Скрябина Н. И. Основы управления качеством. -- К.: МАУП, 2000. -- 196 с.

*В. М. БИКОВЕЦЬ, аспірант
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМЦІВ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 47–49

Понад 70 років планової економіки в Україні призвела до нерационального використання природних ресурсів та активного застосування енергоємних технологій. Через відсутність конкурентних ринків ресурси в Україні використовували вкрай неефективно, модернізацію постійно відкладали, а на встановлення або вдосконалення дійового контролю за забрудненням спрямовували лише незначну частину коштів, які підлягали плановому розподілу. Наслідком такої діяльності стало серйозне погіршення екологічної ситуації в Україні.

Сьогодні над великою молодіжю державою лежить багато екологічних проблем, які були усюдані внаслідок від планової економіки. Незважаючи на те, що починаючи з 1990 р. промислове виробництво в Україні невпинно скорочувалося, цей спад аж ніяк не зумовив сподіваного еквівалентного послаблення антропогенного тиску на довкілля. Наявність закриття багатьох виробництв, зuboження сільськогосподарських підприємств привели до того, що їх території стали звалищами сміття та відходів, джерелами забруднення довкілля.

Крім того, низька економічна спроможність підприємств, відсутність у них достатніх коштів перешкоджають застосуванню передових технологій, в тому числі для очищення промислових та міських стічних вод. Земельні ресурси вкрай забруднені промисловими відходами та токсичними речовинами.

На думку спеціалістів, найбільшою загрозою для здоров'я людей в Україні становить забруднення повітря, води та землі, тверді відходи, радіоактивне забруднення, а також зникнення екосистем. Наприклад, якщо дощадина в Україні на кож-

ного жителя припадало по 300 т відходів, то нині вже маємо по 400 т. Практично всі поверхневі вододжерела за рівнем забруднення наблизилися до 3-го класу. Не залишалося жодного міста, де б якість атмосферного повітря відповідала санітарним нормам.

Безумовно, що вирішення питання охорони навколишнього середовища — це прерогатива не тільки держави чи природоохоронних організацій. У цьому повинні бути зацікавлені всі верстви населення — від окремо взятого громадянина до керівників чи власників підприємств, широкої громадськості. І в цьому контексті важливо розглянути роль підприємництва у вирішенні цих важливих для суспільства проблем. Загалом мале підприємництво є свого роду універсальним інструментом участі мільйонів громадян в економічному житті держави. В той же час це своєрідний засіб існування і вирішення багатьох проблем, в тому числі соціальних.

Цілком природно, що покладається на ініціативу підприємців у вирішенні екологічних проблем не варто, оскільки бажання отримати прибуток все-таки буде домінувати над бажанням добровільного виділення певних коштів на проведення екологічних заходів.

Водночас тут варто замислитися як над ініціативами дотримання екологічного законодавства всіма суб'єктами господарювання, так і над питаннями створення певних умов для розвитку екологічного підприємництва. Як показує аналіз, екологічне підприємництво в Україні вже сьогодні охопило практично всі сфери природоохоронної діяльності та екологічного бізнесу:

- екологічні дослідження і моніторинг;
- екологічне проектування, консалтинг;

- екологічні технології та обладнання;
- екологічний аудит, ліцензі;
- екологічна модернізація виробництва;
- виробництво екологічно чистої продукції;
- захист підземних вод;
- очищення стічних вод;
- очищення питної води;
- сміттєпереробка та утилізація відходів;
- енергозбереження.

Водночас екологічні підприємства, як і будь-який суб'єкт господарювання в Україні, у своїй діяльності стикаються з багатьма проблемами, що стримують їх розвиток:

- надмірний податковий тиск з певною відмінною екологічних пільг, які існували раніше;
- низька платоспроможність користувачів екологічними послугами, покупців товарів екологічної індустрії;
- обмежений доступ екологічного підприємства до природоохоронних фондів, фінансових ресурсів, кредитів;
- обмежене залучення екологічного підприємства до державних і місцевих екологічних програм, відсутність координуючого органу та інформаційної системи в екологічному бізнесі;
- створення технопарків без урахування екологічних пріоритетів;
- недосконале законодавство відносно екологічного підприємництва, слабкий механізм дії стимуляційних законодавчих положень;
- надмірна бюрократична громіздкість звітності і пріоритетність відомих інструкцій над законодавчими актами;
- нестійка фінансова та економічна політика, відсутність достатніх обігових коштів, пільгового кредитування, інвестування екологічного бізнесу;
- відсутність державних гарантій розвитку екологічного підприємництва, необов'язковість державних замовників;
- скорочення державного замовлення на екологічно чисте виробництво, екологічно чисту продукцію;
- правова неврегульованість екологічної чистоти виробництва, продукції;
- низький рівень відповідальності за екологічні правопорушення;
- надмірні бюрократичні складнощі щодо отримання важливих даних, протидія контролюючих органів;
- слабіше фінансування регіональних екологічних досліджень;
- відсутність однакових можливостей у конкурентній боротьбі;

- відсутність платоспроможних замовників на екологічні послуги, товари;
- нестабільні ціни, диктат монополістів;
- надмірна бюрократична опіка місцевих органів влади.

Як бачимо, екологічне підприємництво в Україні має на своєму шляху набагато більшу кількість перешкод, ніж звичайні суб'єкти господарювання, що зумовлено перш за все особливостями діяльності таких підприємств. Крім того, така ситуація зумовлена байдужістю держави, яка з незрозумілих причин ніяким чином не бажає співпрацювати з такими підприємствами, а також надто низьким рівнем організації громадянського суспільства в Україні, який не дозволяє громадськості суттєво впливати на прийняття рішень владою.

У цій ситуації суттєву роль покликані відігравати громадські об'єднання підприємців. Нині такі об'єднання функціонують як інструменти захисту прав підприємців малого бізнесу. Співпраця підприємців в рамках такого об'єднання є життєздатним інструментом громадського саморегулювання в економічній сфері, що допомагає адаптуватися їм у складній соціально-економічній обстановці. Об'єднані для спільного розв'язання своїх повсякденних проблем, підприємці являють собою потужну продуктивну силу, спрямовану на реалізацію конкретних завдань. Об'єднання у спілки та асоціації -- це насамперед реальна можливість взаємовигідної корпоративної співпраці однодумців та колег на чисто прагматичних засадах. Крім того, це спільне розв'язання багатьох проблем, з якими підприємці доводиться стикатися, та унікальна можливість власними руками формувати сприятливі умови для підприємницької діяльності.

Якщо зусилля підприємців будуть об'єднані, значно більша ймовірність того, що до них прислухатимуться. Можливості спілок та асоціацій, в тому числі екологічних, у відстоюванні інтересів підприємців та підтримці їх діяльності є значно більшими, ніж можливості одного підприємця.

Основні функції об'єднань підприємців:

- **захистна.** Захист позицій підприємців, їх прав та інтересів, в тому числі і перед громадськістю. Реальність вимагає захисту цінностей підприємницької діяльності, статусу підприємця. Для цього громадянським об'єднанням, які, по-суті, є виразниками інтересів підприємців, необхідно мати кваліфікованих юристів, мати доступ до сучасних засобів масової інформації та вміти ефективно використовувати їх;

- *представницька*. Вплив спілок, асоціацій підприємств та підприємств на державні механізми щодо створення правових основ розвитку підприємництва, визнання його як рушійної сили економічного прогресу;

- *консультативно-освітня, методична*. Підприємцям треба бути досить обізнаними стосовно правил ринкової економіки в умовах жорсткої конкуренції, пеленги бухгалтерського, податкового обліку, звітності тощо. Вони потребують відповідних консультативних, методичних, експертних послуг.

Діяльність громадських об'єднань підприємців — це конкретна підтримка і розвиток підприємництва як загальною в Україні, так і в кожному конкретному регіоні, в тому числі вплив на владу в питаннях розвитку бізнесу. Діяльність такої підтримки вимірюється не тільки кількістю суб'єктів підприємництва в тому чи іншому регіоні, а й тим, наскільки вільно і прозоро вони можуть займатися підприємницькою діяльністю.

Водночас діяльність таких громадських об'єднань через об'єктивні причини поки що не набула в Україні (передусім у регіонах) відповідного розвитку. Серед основних причин зазвичай такі:

- недовіра та традиційно негативне ставлення інших підприємців до таких об'єднань;
- протистояння окремих місцевих органів влади;
- виключно слабкий взаємозв'язок малих і середніх підприємств з інститутами політичної системи суспільства, що зумовлено перш за все нерозвиненістю самої політичної сфери;
- відсутність у підприємців свідомої потреби у структурній інтеграції, наявність ілюзій про можливість вижити поодинці у ринкових умовах;

- недостатність коштів на утримання таких структур тощо.

Багато надій покладають підприємці на діяльність Ради об'єднань підприємств при Урядовому комітеті економічного розвитку. Зі створенням цієї Ради підприємницька громадськість (і перш за все самі підприємці) отримала можливість брати активнішу участь в обговоренні урядових рішень ще на етапі підготовки проекту цих документів. Ця активність на тлі адміністративної реформи, яка зараз проводиться в Україні, веде до того, що підприємницькі об'єднання поступово посилюватимуть свій вплив на формальну процедуру прийняття рішень, а також матимуть можливість власними руками формувати сприятливі умови для підприємницької діяльності.

Література

1. *Екологічне підприємництво*: Навч. посіб. / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін. — К.: Мета, 2001. — 191 с.
2. *Липіна К. М., Лялін Д. В., Береславський С. М.* Національна програма розвитку малого підприємництва: очікування, проблеми, перспективи. — К.: Ін-т конкурентного суспільства, 2001. — 158 с.
3. *Мале підприємництво України: процес розвитку* / О. Бей, С. Береславський, В. Биковець та ін. — К.: Ін-т конкурентного суспільства, 2001. — 253 с.
4. *Піонтківська І., Сивальнева А., Свєдкіна Н.* Екологічна політика // Перспективи дослідження. — 2000. — № 10. — С. 51.
5. *Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М.* Екологічний аудит. — К.: Вища шк., 2000.
6. *Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М.* Модернізація виробництва: системно-екологічний підхід. — К.: Символ-Т, 1997.

*В. В. БАЗИЛКВИЧ, студентка II курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

КОНТРОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 50-51

Система екологічного менеджменту у країні визначається, формується і регламентується Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища", прийнятим у 1991 р.

Згідно з цим Законом, метою державного управління в галузі охорони довкілля є реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних заходів щодо охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості державних і громадських органів у галузі охорони довкілля.

Отже, державний екоменеджмент здійснює чотири основні функції:

- природоохоронне законодавство;
- контроль за екологічною безпекою;
- проведення природоохоронних заходів;
- узгодження дій державних органів і громадських організацій.

Для здійснення природоохоронного законодавства і контролю за екологічною безпекою створено відповідну організаційну інфраструктуру, до якої входять органи екологічної експертизи та екологічної інспекції. Екологічний аудит покликаний забезпечити проведення ефективних природоохоронних заходів та досягнення узгодженості дій державних і громадських органів. Екологічна освіта та виховання, екологічний інжиніринг мають сприяти ефективному забезпеченню проведення природоохоронних заходів на всіх рівнях державного управління в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Ринково орієнтована економіка охоплює такі групи функцій еко-менеджменту: реструктури-

зація виробництва, створення конкурентного середовища і ринкового ціноутворення, програмно-цільового розподілу фінансів, корпоратизації, децентралізації та гнучкого нормування і оподаткування. Ці функції зміщеного екологічного менеджменту, в якому на макрорівні це державна управлінська інфраструктура, а на мікрорівні — ринкова.

На рівні підприємства до загальних функцій управління належать:

- 1) формування екологічної політики;
- 2) визначення екологічних цілей та завдань відповідно до екологічної політики;
- 3) розроблення стратегічного плану реалізації екологічної політики;
- 4) розроблення програми екологічного управління та механізму її реалізації;
- 5) реалізація програми екологічного управління в узгодженні з елементами загальної системи управління;
- 6) формування екологічної свідомості та мотивування;
- 7) обмін інформацією та звітування;
- 8) ведення документації екологічного менеджменту.

На розв'язання практичних економічних і екологічних проблем спрямована діяльність людей та урядів більшості країн світу. У розвинених країнах гостро стоїть питання про скорочення техногенного навантаження на навколишнє середовище, покращення умов життя і діяльності людини. У країнах з низьким рівнем доходів переважне значення мають проблеми виживання, боротьба з голодом, бідністю, хворобами. Проте саме тут найгостріше постують питання екологізації господарської діяльності та збереження довкілля.

Природний і штучний, створений людиною, матеріальний світ є гм середовищем, в якому людина існує, господарює, задовольняє свої потреби і впливає на стан довкілля. Навколишнє середовище завжди було необхідною умовою і складовою процесу відтворення матеріальних і духовних цінностей, одночасно виконувало функції і природних ресурсів, і життєвого простору. Відтворюючи природні ресурси і навколишнє середовище, суспільство відтворює і свої продуктивні сили. Деградація довкілля не тільки погіршує загальний стан екосистем, а й скорочує забезпеченість виробництва сировиною, ускладнює технологічні цикли, погіршує умови життя.

Екологічні фактори неодноразово ставали причиною багатьох кризових ситуацій в історії людства (дорожнеча паливно-енергетичних ресурсів, чисельні наслідки доверей, зсувів ґрунтів, техногенних аварій і катастроф). *Екологічними факторами* називаються елементи навколишнього природного середовища, які істотно впливають на живий організм. Вони поділяються на три великі групи:

- 1) *абіотичні* — фактори неживої природи: кліматичні (сукупність фізичних і хімічних властивостей ґрунту), гідрологічні, гідрохімічні;
- 2) *біотичні* — відображають суму впливів живих істот одна на одну, на неживу природу і на людину;
- 3) *антропогенні* — відображають вплив людини на стан навколишнього середовища, тобто всі форми діяльності людського суспільства.

Екологічні вимоги все частіше відіграють важливу роль у відносинах між державами, загострюють боротьбу за ринки виробництва і постачання продукції, стають бар'єром на шляху імпорту в країни економічно неадаптованої промисловості, сільськогосподарської та іншої продукції. На сучасному етапі розвитку суспільства у сферу виробництва залучено майже всі види природних ресурсів суші і значну частку багатств світового океану. Людство вже використовує майже 70 % земель, придатних для сільськогосподарства, 80-90 % природних кормових угідь. У річках і водоймах видобувається майже 90 % усього приросту основних промислових риб. З огляду на це у багатьох країнах вже прийняті законодавчі акти про забезпечення екологічної безпеки держави. На планеті сформувались десятки великих регіонів, де рівень забруднення атмосфери досяг

загрозливих масштабів. Тільки за останню тисячу років природний приріст населення планети збільшився в тисячу разів; з 2 % за тисячу років до 2 % щорічно.

Зростання чисельності населення, прискорення темпів розвитку продуктивних сил, залучення значних об'ємів природних ресурсів у суспільне виробництво активізують процес деградації природи, спричиняють непередбачені зміни навколишнього середовища. Сучасна екологічна ситуація зумовлює потребу конструктивного підходу до поліпшення екологічного стану територій і розробки сильних програм у галузі використання природних ресурсів. При цьому важливе значення має визначення пріоритетних напрямів розв'язання екологічних проблем у країнах з різним рівнем економічного розвитку.

У країнах, що розвиваються, мінімальний розмір доходів у 15 разів, а максимальний у 6 разів менший порівняно з аналогічними показниками розвинених країн. Скорочення різниці в економічному розвитку і доходах пов'язане із залученням значної кількості ресурсів навколишнього середовища у виробничу сферу. У зв'язку з цим постає питання про адекватність використання природних ресурсів темпам розвитку економіки, що сприятиме поступовому підвищенню рівня життя у слабкорозвинених країнах і загалом у світі. Характеризуючи особливості сучасного стану розвитку економічних відносин у суспільстві, відзначимо деякі особливості, пов'язані зі взаємодіями суспільства і природи:

- * впровадження досягнень НТТ спрямовується на підвищення ефективності суспільного виробництва, сприяє підвищенню добробуту людини;
- * економічним результатом господарської діяльності є задоволення матеріальних та інших потреб людства;
- * екологічним результатом сучасної господарської діяльності, на жаль, є забруднення і деградація навколишнього середовища.

Природоохоронна і господарська діяльність — це два боки одного процесу господарювання людини. Відтак, екологічним результатом господарювання має стати забезпечення потреб людей у якісних умовах існування. Впровадження досягнень НТТ повинно спрямовуватись саме на гармонізацію господарської та природоохоронної діяльності, зменшення негативних наслідків для навколишнього середовища.

*О. М. ВІЛЕНЧУК, аспірант
(Державний агроекологічний університет, м. Житомир)*

ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 52–53

Обґрунтовується необхідність та доцільність впровадження системи екологічного страхування у сфері природокористування.

Екологічне страхування — це порівняно нове явище в економічному житті не лише України, а й усього світу. Його вік сягає трохи більше десяти років, але за цей короткий проміжок часу ця інституція привернула до себе значний науковий та практичний інтерес. Екологічне страхування має сприяти поєднанню інтересів екології та економіки, при цьому забезпечуючи нехай невелику, але суттєву зону взаємпереходу, будуючи перший міст на шляху розв'язання найважливіших еколого-економічних проблем людства.

Розробка та впровадження системи екологічного страхування зумовлені необхідністю налагодження взаємовідносин у сфері природокористування, при цьому існує нагальна потреба у створенні економічних важелів впливу на підприємств з метою мінімізації шкідливого навантаження на природне середовище та здоров'я громадян [2].

Найважливішою умовою переходу від теорії до практики при розв'язанні будь-якої проблеми є цілісне уявлення про систему взаємопов'язаних елементів. Вважаємо за необхідне окреслити основні шляхи розвитку, визначити пріоритетні завдання, що стоять перед екологічним страхуванням як одного з економічних чинників гарантування національної безпеки.

1. Отожуючи людину природа є гармонійною цілісною системою, яка всіма своїми компонентами забезпечує існування життя на землі. Саме тому навколишнє природне середовище складає загальне надбання людства — його

екологічну власність. Завдання людині природі необхідно розглядати як нанесення збитку суспільству загалом — екологічного збитку. Адекватним представником суспільства у відношенні його екологічної власності виступає держава. Занедбання державі екологічного збитку має фізичну, біологічну, економічну, соціальну та моральну координати. Екологічна шкода, спричинена окремії особи (громадянинові, підприємству, установі), складає певну частку екологічної шкоди, спричиненої суспільству, загалом державі [3].

2. З наукової точки зору екологічне страхування можна розглядати як конкретні юридичні відносини, що здійснюються через обов'язкове чи добровільне страхування цивільної відповідальності, діяльність яких несе в собі загрозу забруднення навколишнього природного середовища (в тому числі аварійного). Якщо розглядати екологічне страхування з точки зору національних інтересів, як елемент системи екологічної безпеки України, то в цьому випадку екологічне страхування має важливе природоохоронне, економічне, соціальне та моральне значення.

3. Важливою особливістю екологічного страхування є те, що крім страховика і страхувальника беруть безпосередню участь як мінімум ще п'ять суб'єктів: держава як регулятор процесу екологічного страхування; установа, що здійснює екологічний аудит; три вигодонабувача — так звані треті особи, на користь яких заклю-

частину договору страхування: держава (як вигодонабувач), окремі громадяни та юридичні особи (підприємства, установи, фірми та ін.).

4. Саме тому при створенні дійсної системи екологічного страхування основним є поєднання інтересів усіх учасників процесу. Обмеження прав хоча б одного із суб'єктів може призвести до порушення загального балансу інтересів, спричинити економічне та соціальне напруження в суспільстві. Інтереси вигодонабувачів — це підґрунтя, на якому має будуватися уся система інтересів екологічного страхування. Інтереси страховика та страхувальника похідні від інтересів останніх, а саме через задоволення інтересів вигодонабувачів ця система набуває економічного та юридичного обґрунтування.
5. Найвищою метою екологічного страхування є посилення екологічної безпеки України. Механізмом реалізації цієї мети є ефективне задоволення вимог третіх осіб до винуватців екологічного забруднення. При цьому першим вигодонабувачем (зрештою особою першого роду) необхідно виділяти державу як представника суспільства. Йдеться про конкретний випадок, коли передусім необхідно задовольняти екологічні позови державних та територіальних органів державної влади з метою захисту здоров'я населення, санітарної безпеки і проведення природоохоронно-ландшафтних робіт. Окремі громадяни та юридичні особи складають другу групу вигодонабувачів (треті особи другого роду). Їх екологічні претензії до винуватців забруднення навколишнього природного середовища повинні задовольнятися після розв'язання першочергових екологічних проблем.
6. Важливим елементом системи екологічного страхування є екологічний аудит, який сприяє визначенню екологічних та економічних наслідків господарської діяльності, слугує ефективним механізмом регулювання техногенного впливу на об'єкти навколишнього середовища, є основою для розробки екологічної політики та стратегії її реалізації, з тому числі при визначенні її пріоритетів в плануванні природоохоронної діяльності. Система екологічного страхування повинна передбачати диференційовані тарифи, з ставок страхових внесків визначаються на основі величини мож-

ливих збитків, спричинених третім особам та самому підприємству в результаті страхового випадку, та їх частоти, виявлених, досліджених та систематизованих у процесі екологічного аудиту [1].

7. Екологічне страхування не досягне своєї мети без особистої активності вигодонабувачів, на користь яких укладається угода екологічного страхування. Тому їх активна екологічна позиція здатна створити внутрішній спонукальний мотив впровадження екологічного страхування та його успішного розповсюдження. Важливого значення, на наш погляд, набуває необхідність приділяти якомога більше уваги гласності екологічного страхування як важливого інструменту доведення екологічної інформації до третіх осіб (вигодонабувачів).

У законодавчому плані цьому може сприяти вилучення в обов'язки регіональних органів виконавчої влади: інформування населення про підприємства та організації, які віднесені до категорії екологічного ризику і розташовані на підлеглих їм територіях; публікувати переліки підприємств, що отримали ліцензії на здійснення екологічно ризикових видів діяльності; оперативно сповіщати потенційних вигодонабувачів про всі факти забруднення навколишнього природного середовища та про можливі екологічні наслідки забруднення для населення та юридичних осіб.

Впровадження в життя системи екологічного страхування повинно сприяти звичному підвищенню рівня захищеності населення та навколишнього природного середовища від екологічно-небезпечних подій, внаслідок чого можна суттєво прискорити розв'язання багатьох екологічних проблем в Україні.

Література

1. Віленчук О. М. Еколого-економічний інструментарій в вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. Ч. 2. — К., 2001.
2. Зайки Ю. В. Про екологічне страхування // Фінанси України. — 2001. — № 11. — С. 148–150.
3. Тулушов А. С. Экологическое страхование в обеспечении системной безопасности // Теория и практика экологического страхования: Тр. IV Всероссийской и II Международ. конф. — Калининград: М., 2000.

*М. В. ПОТАБЕНКО, докторант
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ДИНАМІКА СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 54–58

Досліджується ставлення громадян до екологічних проблем у порівнянні з іншими соціально-економічними та політичними проблемами. Описано тенденції змін у ставленні респондентів до проблем екології. Також проаналізовано відмінності у ставленні до екологічної проблеми за такими соціально-демографічними показниками, як вік, стать, освіта та регіон проживання.

Екологічні проблеми посідають значне місце у структурі соціально-економічного та політичного життя України. Це зумовлено рядом негативних змін, що відбулися в навколишньому природному середовищі внаслідок людської життєдіяльності протягом останніх десятиліть. До таких змін відносять забруднення довкілля промисловими відходами та радіонуклідами, виснаження природних ресурсів, зникнення окремих видів тварин та рослин, зростання хвороб внаслідок несприятливої екологічної ситуації, випадків виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Характер взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем свідчить не лише про рівень індустріального розвитку суспільства, а й про його культурний розвиток, соціально-економічний стан та рівень громадянських свобод.

Вивчення особливостей формування взаємодії людини з навколишнім природним середовищем як на державному рівні (формування екологічної політики), так і на повсякденному рівні (поведінка по відношенню до довкілля, його елементів) є необхідною передумовою побудови гармонійної системи відносин між людиною та природою, задоволення потреб суспільства з урахуванням можливостей довкілля.

Одним зі способів дослідження особливостей ставлення членів суспільства до навколишнього природного середовища є аналіз екологічної свідомості громадян. Під екологічною свідомістю розуміють індивідуальну і колективну здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної окремої людини і людства загалом з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, зміняти і звичка діяти по відношенню до природи таким чином, щоб не порушувати зв'язок і кругообіг природи, природного середовища, сприяти його поліпшенню для життя нинішнього і майбутнього поколінь [2].

Рівень екологічної свідомості у суспільстві може визначатися за такими параметрами, як ставлення до природи, до екологічних рухів, стурбованість станом довкілля, визнання здорового та безпечного середовища проживання суспільною цінністю, здатність до осмислення інформації про екологічний стан, ризики, рівень безпеки, усвідомлення необхідності персональної участі у протестних, креативних, превентивних, інших акціях, що стосуються захисту довкілля.

Схильність громадян до ідентифікації екологічної проблеми як важливої у порівнянні з іншими соціально-економічними та політичними пробле-

мама, у свою чергу, є одним з параметрів стурбованості станом довколиш.

У 1995, 1997 та 1999 р. Київським міжнародним інститутом соціології у рамках періодичних досліджень — "омнібус" проводилися соціологічні опитування щодо того, яка з ряду актуальних соціально-політичних та економічних проблем турбує респондентів найбільше¹.

Дослідження проводилися методом стандартизованого інтерв'ю, а їх результати є репрезентативними для всього населення України у віці від 16 років. Серед варіантів відповідей на запитання "Яка з наступних проблем турбує Вас найбільше?" визначилися наступні альтернативи: "рівень життя людей", "безпека України", "екологічні проблеми (Чорнобильська та ін.)", "відродження української нації", "стосунки з Росією", "злочинність", "проблема Криму", "стан російської мови в Україні", а також варіант "інше".

Респондентам пропонувалося обрати одну із запропонованих проблем як таку, що турбує їх на цей час найбільше. Однак, якщо їм було важко обрати одну проблему, вони могли вказати дві або три.

Оскільки ставлення до екологічної проблеми досліджувалося у контексті інших, не менш важливих соціально-політичних та економічних проблем, попередньо слід звернути увагу на загальну картину стурбованості громадян тими чи іншими проблемами, а також на зміни у ставленні до них проблем з часом: 1995–1999 рр. були роки України періодом радикальних соціальних змін, коли соціальні настрої у суспільстві змінювались особливо швидко.

За даними, отриманими у результаті трьох репрезентативних досліджень, протягом останніх п'яти років українських громадян найбільшою мірою турбував рівень їх життя. Така стурбованість має підстави, адже протягом 1995–1999 рр. спостерігалось зменшення середнього рівня доходів, різка реальна заробітна плата та обсягів споживчого кошику [1; 3]. Завдячуючи, що зростає не лише стурбованість рівнем життя, а й темпи росту стурбованості якщо в 1995 р. по 1997 р. стурбованість зростає на 6 % (з 72,2 до 78,5 %), то в 1997 по 1999 р. — майже на 10 % (до 88,1 %).

Інші перелічені проблеми турбують українських громадян набагато менше (з 1995 р. вони мали стійку тенденцію до зниження). Виключенням є лише екологічна проблема, яку буде проаналізовано докладніше.

Проблема злочинності посідає друге місце за рівнем стурбованості громадян після падіння рівня життя людей. Найменше респонденти стурбовані (за спадуючою) проблемою відродження української нації, станом російської мови в Україні та проблемою Криму. Стурбованість стосунками з Росією мають також тенденцію до зниження, проблема безпеки України у 1995 та 1999 р. посідала четверте місце, а у 1997 р. — п'яте.

Екологічна проблема у 1995 р. посідала п'яте місце серед інших проблем за рівнем стурбованості нею громадян, але в 1997–1999 рр. змістилася на третє, що дозволяє зробити висновок, що екологічна проблема, щопри зменшенні уваги до неї загалом, залишається досить важливою для громадян у порівнянні з іншими проблемами.

Рівень стурбованості екологічною проблемою у період з 1995 по 1999 р. не мав чіткої тенденції до збільшення або зменшення: у 1995 р. цю проблему обрали 19,3 % респондентів, у 1997 р. — 29,7, а у 1999 р. — 20,1 %. Таким чином, протягом досліджуваного періоду рівень занепокоєності населення екологічною проблемою збільшився на 0,8 %. Зважаючи на цей факт, а також враховуючи, що з 1995 р. різко зросла стурбованість рівнем життя, а стурбованість іншими проблемами навпаки зменшилася, можна сказати, що екологічна проблема посідає значне місце у свідомості українських громадян.

Аналізуючи криву стурбованості проблемою екології, зверяємо увагу на різке зростання стурбованості цією проблемою у 1997 р. — 29,7 %. У порівнянні з 1995 р. стурбованість проблемою екології зросла на 10,4 %. Таке посилення уваги до екології могло спричинюватись наступними факторами: активізацією діяльності громадських екологічних організацій, поширенням інформації засобами масової інформації, реалізацією державних екологічних програм, зокрема освітніх, а також погіршенням стану здоров'я людей як через зниження якості життя, так і через несприятливий екологічний стан. Однак достовірні висновки про причини зростання уваги до екологічної проблеми у 1997 р. вимагають додаткового ґрунтовного аналізу.

Аналіз сукупності респондентів, які обрали екологічну проблему як таку, що турбує їх найбільше, проводиться також за соціально-демографічними показниками статі, віку, освіти та регіону проживання.

Жінки більше, ніж чоловіки, стурбовані екологічними проблемами (табл. 1), причому кількість таких жінок зросла порівняно з 1995 р. (серед тих, хто обрав цю проблему як таку, що турбує

¹ Було опитано у 1995 р. 1500 респондентів, у 1997 р. — 2200, у 1999 р. — 1400.

Таблиця 1

Розподіл за статтю респондентів, які з проблем, що турбують їх найбільше, обрали екологічну

Рік	Чоловік	Жінка	Разом
1995	117 39,5 % 17,5 %	179 60,5 % 20,7 %	296 100 % 19,3 %
1997	223 35,3 % 27,1 %	409 64,7 % 31,3 %	632 100 % 29,7 %
1999	112 35,2 % 18,5 %	206 64,8 % 22,9 %	318 100 % 20,2 %

його/ї найбільше, у 1995 р. було 60,5 % жінок, у 1997 р. — 64,7, а у 1999 р. — 64,8 %). Частка чоловіків, стурбованих екологією, відповідно зменшилася.

Молодь (16–30 років) та особи середнього віку (31–45) більше стурбовані екологічною проблемою, аніж люди старшого віку (46–60 років). Так, у 1999 р. екологічною проблемою переймалися 38,1 % осіб віком 16–30 років, 31,4 % — віком 31–45 років, 20,1 % — віком 46–60 років та 10,4 % — від 61 року і старше (табл. 2).

За останні п'ять років вік осіб, зацікавлених проблемою екології, зменшився: якщо серед осіб 16–30 років у 1995 р. стурбованих екологічною проблемою було 25,4 %, у 1999 р. — 28,9, серед осіб віком 31–45 років — 22,3 та 22,6 % відповідно, то серед осіб старшого віку кількість стурбованих екологічною проблемою зменшилася з

Таблиця 2

Розподіл за віком респондентів, які з проблем, що турбують їх найбільше, обрали екологічну

Рік	Групи за віком, років				Разом
	16–30	31–45	46–60	61+	
1995	81 27,4 % 25,4 %	103 34,8 % 22,3 %	66 22,3 % 17,9 %	46 15,5 % 12,1 %	296 100 % 19,3 %
1997	172 27,2 % 36,1 %	211 33,4 % 35,8 %	149 23,6 % 29,9 %	100 15,8 % 17,7 %	632 100 % 29,7 %
1999	121 38,1 % 28,9 %	100 31,4 % 22,6 %	64 20,1 % 17,7 %	33 10,4 % 9,3 %	318 100 % 20,2 %

17,9 до 17,7 % у віковій групі 46–60 років та з 12,1 до 9,3 % у групі від 60 років і старше.

За результатами дослідження 1999 року 39,4 % тих, хто відповів, що вони стурбовані екологічними проблемами, мали середню спеціальну освіту, 26,5 % — середню освіту, 22,1 % — вищу. Невисоку середню освіту та освіту менше 7 класів мали відповідно 9,5 та 2,5 % респондентів (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл за освітою респондентів, які з проблем, що турбують їх найбільше, обрали екологічну

Рік	Менше 7 класів	Неповна середня	Середня	Середня спеціальна	Вища	Разом
1995	38 12,9 % 15,6 %	38 12,8 % 18,1 %	87 29,4 % 18,3 %	76 25,7 % 22,6 %	57 19,3 % 21,9 %	296 100 % 19,4 %
1997	41 6,5 % 15,5 %	60 9,5 % 18,9 %	164 26,0 % 32,7 %	211 33,5 % 33,4 %	154 24,4 % 37,7 %	630 100 % 29,6 %
1999	8 2,5 % 5,9 %	30 9,5 % 13,3 %	84 26,5 % 20,2 %	125 39,4 % 24,5 %	70 22,1 % 24,4 %	317 100 % 20,1 %

Аналізуючи зміни у ставленні до проблем екології порівняно з 1995 р., можна зробити висновок, що особи з освітою менше 7 класів та неповною середньою освітою стали менше турбуватися екологічними проблемами. Натомість серед осіб з більш високим рівнем освіти стурбованість станом довкілля зросла. Так, якщо у 1995 р. серед осіб із середньою освітою цією проблемою були стурбовані 18,3 %, то у 1999 р. — 20,2 %. Для осіб із середньою спеціальною освітою цей показник збільшився з 22,6 до 24,5 %, для осіб з вищою — з 21,9 до 24,4 %.

Аналіз відмінностей у ставленні до екологічної проблеми залежно від регіону засвідчив, що з 1995 р. у західному та західно-центральному регіонах України стурбованість екологічними проблемами зменшилася, а в південному, східно-центральному та східному регіонах — збільшилася. Якщо у західному та західно-центральному регіонах у 1995 р. рівень стурбованості станом довкілля складав відповідно 24,6 та 29,1 % загальної кількості респондентів, що проживають у цьому регіоні, то у 1999 р. ці показники зменшилися відповідно до 20,9 та 26,3 % (табл. 4). У південному регіоні стурбованість станом довкілля є най-

Таблиця 4

Розподіл за регіонами респондентів, які з проблем, що турбують їх найбільше, обрали екологічну

Рік	Західний	Західно-центральний	Південний	Східно-центральний	Східний	Разом
1995	75 25,3 % 24,6 %	106 35,8 % 29,1 %	38 12,8 % 14,0 %	43 14,5 % 16,7 %	34 11,5 % 10,2 %	296 100 % 19,3 %
1997	113 17,9 % 27,8 %	203 32,1 % 40,9 %	84 12,3 % 20,5 %	127 20,1 % 36,0 %	105 16,6 % 22,3 %	632 100 % 29,7 %
1999	62 19,6 % 20,9 %	103 32,6 % 26,3 %	50 15,8 % 14,2 %	58 18,4 % 22,4 %	43 13,6 % 13,4 %	316 100 % 20,1 %

інтенсивно, однак порівняно з 1995 р. відсоток стурбованих екологічною проблемою у цьому регіоні зріс з 14,0 до 16,2 %. У східно-центральному та

східному регіонах в 1995 р. відсоток стурбованих ставом дозвілля зріс з 16,7 та 10,2 % відповідно до 22,4 та 13,4 %.

До певної міри є незрозумілим, чому серед жителів несприятливого в екологічному плані східного регіону малий відсоток тих, хто переймається проблемами навколишнього середовища. Однак, якщо взяти до уваги, що параді цей промислово-розвинутий регіон перебуває у складному економічному становищі, а також те, що більшість населення регіону представлена росіянами та російськомовними українцями, можна зробити висновок, що екологічна проблема втрачає для них свою актуальність на тлі інших, не менш важливих проблем, що частково підтверджують дані, наведені у табл. 5. Так, жителів східного регіону більше за інших явилося став російської мови в Україні (4,4 %) та відносно з Росією (12,8 %), найменше — проблем відродження української нації (1,6 %), безпеки України (7,5 %), атомності (26,5 %).

Таблиця 5

Розподіл за регіонами ставлення громадян України до окремих соціально-економічних та політичних проблем (за даними дослідження у 1999 р.)

Проблема	Західний	Західно-центральний	Південний	Східно-центральний	Східний	Разом
Рівень життя людей	265 89,5 % 19,1 %	341 37,2 % 24,6 %	255 82,5 % 18,4 %	240 92,3 % 17,3 %	288 89,7 % 20,7 %	1389 88,1 % 100 %
Злочинність	111 37,4 % 19,1 %	164 41,9 % 28,2 %	95 30,7 % 16,4 %	126 48,6 % 21,7 %	85 26,5 % 14,6 %	581 36,8 % 100 %
Відносини з Росією	12 4,0 % 8,9 %	25 6,4 % 18,5 %	29 9,4 % 21,5 %	28 10,8 % 20,7 %	41 12,8 % 30,4 %	135 8,6 % 100 %
Безпека України	49 16,5 % 30,6 %	37 9,5 % 23,1 %	23 7,5 % 14,4 %	27 10,4 % 16,9 %	24 7,5 % 15,0 %	160 10,2 % 100 %
Екологічні	62 20,9 % 19,6 %	103 26,3 % 32,6 %	50 16,2 % 15,8 %	58 22,4 % 18,4 %	43 13,4 % 13,6 %	316 20,1 % 100 %
Відродження української нації	22 7,4 % 37,3 %	14 3,6 % 23,7 %	3 1,0 % 5,1 %	15 5,8 % 25,4 %	5 1,6 % 8,5 %	59 3,7 % 100 %
Стан російської мови в Україні	5 1,7 % 14,7 %	5 1,3 % 14,7 %	7 2,3 % 20,6 %	3 1,2 % 8,8 %	14 4,4 % 41,2 %	34 2,2 % 100 %
Проблеми Криму	1 0,3 % 5,0 %	5 1,3 % 25,0 %	11 3,6 % 55,0 %	1 0,4 % 5,0 %	2 0,6 % 10,0 %	20 1,3 % 100 %

Ці результати дають змогу дійти висновку, що рівень стурбованості жителів окремого регіону тією чи іншою проблемою значною мірою залежить від територіального розташування регіону та мовно-національної належності його жителів. В першу чергу це стосується проблеми відродження української мови, стаку російської мови в Україні та відносин з Росією. Таким чином, за результатами довготривалого дослідження ставлення громадян України до актуальних соціально-політичних та економічних проблем можна зробити наступні висновки.

На рівні стурбованості громадян екологічними проблемами значною мірою позначається соціально-політичне та економічне становище у країні, зокрема рівень життя людей. Тому аналіз ставлення до окремої проблеми, яку респондент обирає поміж інших як таку, що турбує його найбільше, необхідно проводити комплексно, з урахуванням вибору респондентами інших, альтернативних варіантів відповіді.

Рівень стурбованості станом довкілля залежить від таких соціально-демографічних показників, як стать, вік, освіта та регіон проживання. Представники різних освітніх та вікових груп, а також жителі різних регіонів по-різному визначають важливість екологічної проблеми у порівнянні з іншими проблемами. Молодь та особи середнього віку більше стурбовані проблемами довкілля, аніж представники старшого віку. Так само більшу увагу ставлення до екології при-

тамають особам з вищими рівнями освіти та жінкам.

Серед жителів екологічно неблагополучних регіонів з розвиненою промисловою інфраструктурою (східного, східно-центрального) зростає частка стурбованих екологічними проблемами, однак вона залишається відносно низькою для східного регіону.

Отже, реалізація освітніх екологічних програм, підтримка громадських екологічних організацій з боку державних органів влади, забезпечення громадськості достовірною інформацією про стан довкілля, його елементів в сукупності з дієвими заходами щодо підвищення життєвого рівня громадян забезпечать залучення більш широких кіл громадськості до розв'язання проблем екології та підвищення рівня екологічної свідомості громадян. Це стане наступним кроком до побудови демократичного суспільства та забезпечення його гармонійної взаємодії з навколишнім середовищем.

Література

1. *Квартальні передбачення*. — Міжкар. центр перспективних досліджень, 2000, 10 січ.
2. *Платонов Г. В. Дialectика взаимодействия общества и природы*. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — 169 с.
3. *Сложивші настрої*. — GFK-USM / Міжкар. центр перспективних досліджень, 2000, лип.

The analysis of differences in attitudes of people to environmental problems comparing with other social, economical and political problems is conducted. The article includes description of tendencies of changes in respondents' attitudes to ecological problems. In addition, differences in attitudes to environmental problem by social and demographic indexes of age, sex, education and region are analyzed.

*Н. М. ШЕРЕКШИНА, студентка IV курса
И. В. БЕСДУЛЯ, канд. экон. наук, доц.
(Донецкий национальный университет)*

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА КАК ИНСТРУМЕНТА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ И ЗА РУБЕЖОМ

Науковий вісник МАУП, 2003, вип. 7, с. 59-60

С начала 70-х годов компании стран Европы и Северной Америки стали принакаться к юридической ответственности за нанесенные ущербы окружающей среде, что приводило их к дополнительным финансовым потерям. В этой связи компании стали оценивать соответствие своей деятельности нормам экологического законодательства. По некоторым признакам такой подход соответствовал финансовому аудиту и поэтому получил название экологического аудита.

К середине 80-х годов экологический аудит сформировался в метод внутреннего административного управления усилением контроля за деятельностью предприятия. Это направление экологического аудита, введенное Международной торговой палатой, включало также оценку соответствия стратегии деятельности компаний нормам экологического законодательства.

В дальнейшем широкое развитие получил специализированный экологический аудит, затрагивающий проблемы минимизации отходов, оценку безопасности производимого продукта, вопросы профзаболеваний, а также риски неплательщиков осудам.

В ряде стран начиная с 90-х годов приняты базовые национальные стандарты в природоохранной деятельности. Одним из таких стандартов является британский стандарт BS 7750. В апреле 1995 г. Европейский Союз принял пакет документов — стандарты серии ISO 14000, которые также способствуют развитию экоаудита и экоменеджмента в странах — членах ЕС.

В Украине нормативная и правовая база экологического аудита только начинает формироваться. Причем в нашей стране отсутствуют механизмы реализации уже существующего природо-

охранного законодательства, нет систематизированной нормативной базы учета, низкий уровень информированности потребителей этой документацией.

Устоявшийся определенный экоменеджмента и экоаудита ни за рубежом, ни и нашей стране пока не существует. В большинстве случаев под экологическим аудитом подразумевается вневедомственная независимая квалифицированная оценка, анализ, разработка соответствующих рекомендаций и предложений по фактическим результатам любой экологической деятельности. Цель его — повышение эффективности внутренней системы экологического контроля и управления объекта аудирования, развитие системы экологического менеджмента и, в конечном счете, возможность получить дополнительную прибыль. Аудит должен выявить и оценить риски, связанные с осуществлением или отсутствием природоохранных мер, а также риск исключения в отчетность этой информации, столь важной для пользователей.

Поэтому предметом экоаудита является не столько ответственность экономического субъекта в части охраны окружающей среды и использования природных ресурсов, сколько его фактическая экологическая деятельность во всех ее многочисленных аспектах и по всем направлениям. Сложность предмета экологического аудита делает невозможными жесткую формализацию и регламентацию его процедур и методов.

Объектами экологического аудита выступают действующие и строящиеся предприятия и организации, работа которых оказывает или может оказывать воздействие на окружающую природную среду.

Основными принципами, обеспечивающими его эффективность, являются:

- поддержка экологического аудита руководством или собственниками объекта и принятие необходимых мер по его результатам;
- объективность аудиторов и их независимость от руководства или собственников предприятия;
- компетентность аудиторов в вопросах охраны окружающей природной среды и специфики обследуемого объекта;
- комплексный анализ экологических и экономических показателей деятельности предприятия с использованием системных методов;
- конфиденциальность информации, получаемой при аудите.

Требования к качеству информации, используемой для экоаудита: систематический характер, своевременность, точность, доступность, достоверность.

Между тем как у нас, так и за рубежом отчеты о природоохранной деятельности не носят регулярный характер, а также зачастую имеют низкое качество. Так, по экспертным оценкам, в Украине

в статистическую природоохранную отчетность попадают данные о примерно 15–20 % фактически образующихся выбросов, сбросов, отходов.

Заметим, что только в Дании раскрытие сведений о природоохранной деятельности в ежегодной отчетности предприятия является обязательным по закону, однако предоставление сведений об экологических обязательствах, рисках и природоохранной деятельности практикуется многими международными компаниями, хотя в них раскрывается преимущественно нефинансовая информация, которая находится вне аудиторской части годового отчета.

Важнейшей задачей экологического аудита, связанной с проведением экспертиз, является эколого-экономический анализ результатов природоохранной деятельности и затрат, возникающих в связи с ней.

Экологический аудит и его составная часть – анализ призваны оценить влияние природоохранной деятельности и недовложения средств в нее на финансовые результаты деятельности предприятия и спрогнозировать экологические условия его работы.

*Л. В. ЛОШАДКИНА, студентка IV курса
И. В. БЕНУЛЯ, канд. экон. наук, доц.
(Донецкий национальный университет)*

УЧЕТ ТЕКУЩИХ ПРИРОДООХРАННЫХ ЗАТРАТ

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 61–62

К текущим затратам на производство и реализацию продукции (работ, услуг) принято относить: общими, постоянные затраты или затраты с периодичностью меньше месяца.

Хотя в учете нет четких рекомендаций, что считать природоохранными затратами, к ним все же можно отнести:

- расходы на содержание и обслуживание основных фондов природоохранного назначения: затраты на оплату труда обслуживающего персонала и отчисления, расходы на текущий и капитальный ремонт, амортизационные отчисления, энергетические расходы, налоговые отчисления и т. д.;
- расходы на оплату сторонних услуг, связанных с охраной окружающей среды: экологический аудит, привлечение экспертов и т. д.;
- дополнительные расходы в случае использования альтернативного сырья;
- страховые взносы;
- другие расходы.

Учет текущих природоохранных затрат необходимо вести на каждом предприятии, однако можно выделить ряд факторов, препятствующих этому:

- отсутствие в налоговом законодательстве стимулирующей природоохранной функции в отношении предприятий;
- неразделение текущих и капитальных расходов экологического характера;
- неудовлетворительное состояние управленческого учета;
- замедленное развитие нормативной базы природопользования;
- неопределенность в определении таких затрат.

Учет таких расходов сложно вести на специально выделенном счете, так как их очень труд-

но выделить, но это можно сделать на основе проведения оценки. Достоверную оценку можно получить, проконсультировавшись с руководителем соответствующего учетно-калькуляционного подразделения. Если же выделить расходы на природоохранную деятельность невозможно, то необходимо прибегнуть к показателю их доли в объеме дополнительных расходов на основной капитал.

Таким образом, можно заметить, что для определения и ведения учета природоохранных затрат нашему предприятию, видимо, понадобится не один сотрудник. А так как это связано с определенными расходами, то не каждое предприятие станет уделять учету данных затрат должное внимание.

Учетом расходов, связанных с природоохранными мероприятиями, занимаются преимущественно предприятия химической и фармацевтической, горнодобывающей и металлургической промышленности, хотя они могут возникать на предприятиях всех видов деятельности.

Выделение в отдельную группу и стандартизация таких расходов необходимы как для внутренних, так и для внешних пользователей, поскольку это делает информацию, предоставленную различными предприятиями, сопоставимой и позволит определить, какие из произведенных расходов действительно связаны с охраной окружающей среды. Учитывая сложность нашей экологической ситуации, крайне необходимо предпринимать действия, связанные с улучшением окружающей среды. Зная, что целью любого предприятия — это получение прибыли, можно предположить, что предприятие будет стремиться к снижению себестоимости про-

дукции. Следовательно, если государственные органы не будут контролировать выделение средств на природоохранные мероприятия, то предприятие может начать снижение себестоимости за счет расходов на охрану окружающей среды.

Однако в настоящее время в Украине нормативно-правовая база развита недостаточно, что

не позволяет целиком регулировать природоохранную деятельность предприятий. Таким образом, можно заметить, что в большинстве развивающихся стран и стран с переходной экономикой требования к предоставлению экологической информации в отчетах, а следовательно, и к учету затрат, либо вообще отсутствуют, либо очень слабы.

*Н. А. КОПОШЕНКО, студентка IV курса
И. В. ВЕШУЛЯ, канд. экон. наук, доц.
(Донецкий национальный университет)*

УЧЕТ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РЕШЕНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Наукові праці МАУП, 2003, в.ч. 7, с. 63–64

В настоящее время в Украине стоит острая проблема утилизации отходов производства, особенно в Донецкой области, которая занимает первое место в стране по количеству накопленных и образующихся отходов. Проблема отходов производства в Донецкой области принадлежит к числу наиболее актуальных и наименее решаемых. Общий объем накопленных отходов в области больше 4 млрд т, что составляет четвертую часть общего количества накопленных отходов в Украине. Одна из наиболее острых проблем — размещение промышленных и бытовых отходов. Площадь земель, занятых водосемами, приближается к 1 % территории области. В области отсутствуют полигоны по захоронению и заводы по уничтожению и переработке токсичных отходов, которые не утилизируются.

В решении этого вопроса и обеспечении экологической безопасности применяется практика использования инвестиционных проектов. Но, к сожалению, из-за отсутствия полной информации по экологическим мероприятиям и расходам, которые связаны с природоохранной деятельностью, инвесторы не могут определить динамику влияния экологических проблем на финансовое положение и результаты деятельности предприятия, что изначально влияет на их полную заинтересованность в экологоориентированных инвестиционных проектах.

Учет природоохранных инвестиций является специфическим объектом учета природоохранной деятельности. Однако действующим законодательством не предусмотрено отдельного стандарта, который бы регулировал отношения в учете природоохранной деятельности, а в Пла-

не счетов не предусмотрены счета, на которых бы отражалась соответствующая информация. В связи с этим очень сложно осуществлять в учете выделение инвестиций природоохранного значения.

По нашему мнению, система аналитического учета природоохранной деятельности должна быть разнородной, информация должна собираться по различным направлениям. Целесообразно выделить в учете природоохранных инвестиций затраты на охрану окружающей среды по следующим видам:

- а) охрана от загрязнения атмосферного воздуха;
- б) охрана от загрязнения и рациональное использование водных ресурсов;
- в) охрана от деградации и загрязнения, а также рациональное использование земель;
- г) охрана и рациональное использование минеральных ресурсов и вторичного техногенного сырья.

Инвестиции в природоохранной деятельности предприятий должны быть направлены на предупреждение загрязнения и устранение последствий загрязнения.

Ущерб, наносимый предприятиями в процессе хозяйственной деятельности, часто превышает расходы, запланированные на природоохранную деятельность. Поэтому системы учета и планирования, по нашему мнению, должны строиться адекватно.

При учете инвестиций следует также учитывать отраслевую специфику предприятий (угольная промышленность, энергетика, металлургия), поскольку в каждой отрасли существуют свои особенности оценки различных методов по экولو-

гическим мероприятиям. При четком делении затрат по отраслям могут осуществляться многие виды природоохранной деятельности с положительным экономическим эффектом, который может проявиться в будущем.

Из-за отсутствия соответствующих отделов по учету основного капитала или по техническому планированию инвестиций на многих предприятиях не налажен надлежащим образом бухгалтерский учет, что существенно может повлиять

на реальную эффективность экологического мероприятия.

Таким образом, на сегодняшний день назрела острая необходимость в создании эффективной подсистемы учета в области природоохранной деятельности, в частности учета эколого-ориентированных инвестиций. Это именно тот случай, когда практика опережает теорию, т. е. природоохранные затраты существуют, а методологии их учета нет.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 504.06.000.0/9

Г. І. ФРОЛОВА, аспірант

Л. І. ФЕДУЛОВА, д-р екон. наук, проф.

(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Наукові праці МАУПІ, 2003, вип. 7, с. 65–67

Ситуаційний підхід започатковується на концепції, згідно з якою придатність різних методів управління визначається конкретною ситуацією. Оскільки є багато факторів як в самому середовищі, так і в конкретній організації, немає єдиного "кращого" способу управління об'єктом. Найефективнішим методом у конкретній ситуації є метод, що адекватний ситуації та максимально адаптований до неї. Ситуаційний підхід визнає, що загальний процес однаковий, а специфічні прийоми, які повинні використовувати керівники для ефективного досягнення цілей організації, можуть вирізнятися. Це повністю відноситься до аналізу екологічних ситуацій та вироблення конкретної моделі управління ними, започаткованої на принципах сучасного менеджменту.

Розв'язання проблеми оптимізації виробництва і природокористування пов'язане з розвитком двох напрямів:

- 1) створенням нових ефективних технологій,
- 2) створенням досконалої системи управління розвитком техніки і технології виробництва та природокористування на основі математичного моделювання.

Економіко-правовий механізм у галузі екології на макrorівні визначає його напрями в діяльності кожного підприємства і являє собою систему економіко-правових засобів для регулювання еколого-економічних відносин, спрямованих на досягнення мети і завдань екологічної політики підприємства.

Відповідно до такої політики кожне підприємство повинно мати економіко обґрунтовані засоби

у вигляді платежів, статичень, розрахунків, виплат, спрямованих на формування бюджетного і позабюджетного фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки і ефективності використання природних ресурсів.

Джерелами формування системи екологічного фінансування можуть бути:

- платежі за спільне користування ресурсів;
- плата за погіршення якості природних ресурсів;
- плата за забруднення навколишнього середовища;
- страхові розрахунки;
- грошові статичень;
- стимули — пільги при оподаткуванні;
- коротко- і довгострокові платежі;
- підвищення норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів;
- застава природних ресурсів.

Ці засоби здебільшого можуть бути загосподаровані в екологічній політиці держави. Але багато з них можуть бути задіяні в організаційно-економічному механізмі функціонування на рівні підприємства, дозволяючи макрорівень і враховуючи особливості діяльності, сприяти ефективності управління екологічною безпекою. Взагалі управляти охороною довкілля на рівні окремого підприємства дуже важко. Тому екологічний менеджмент повинний здійснюватись на всіх рівнях управління. Виконання екологічної політики вимагає використання певних коштів, основна частина яких повинна надходити за допомогою дії системи еколого-економічних засобів. Визначаючи стратегічні напрями розвитку підприємства, обов'язково слід формувати цілі в галузі екології. Сформовані під ці цілі бюджети можуть бути використані:

- на розробку екологічних програм;
- виконання науково-дослідних робіт в галузі екології;
- розробку екологічних стандартів, нормативів;
- здійснення профілактичних робіт з метою зниження забруднення довкілля;
- стимулювання працівників у разі здійснення ними екологічної діяльності;
- оснащення підприємств приладами, устаткуванням, транспортними засобами.

Як показують дослідження, на виробничих підприємствах сьогодні головним напрямком діяльності екологічних служб є розробка екологічних стандартів, нормативів, методик, які б дозволяли мати обґрунтовану нормативно-методичну базу для управління безпекою довкілля на ефективному та якісному рівні.

Для успішного виконання екологічних програм питання екологічної безпеки слід розглядати системно. Ця система, на нашу думку, повинна включати три підсистеми: природну, соціальну, економічну. Саме в цьому напрямку повинні проводитись наукові дослідження на кожному виробничому підприємстві з метою вироблення конкретної екологічної моделі та методів управління нею для підтримання системи у рівноважному стані.

Саме від нових ефективних технологій хімічних та біохімічних процесів залежать здебільше кількість і концентрація хімічних речовин, які регламентуються шляхом встановлення гранично допустимі концентрації.

Етапами комплексного екологічного аналізу виробництва, в основі якого лежить ситуаційний підхід, повинні бути:

- визначення науково обґрунтованої потреби в тому типі виробу, матеріалів чи послуг, які розглядаються;
- визначення варіантів технології виробництва, матеріалів, надання послуг;
- визначення технології утилізації виробів, матеріалів після використання;
- вибір оптимального виробу матеріалів, послуг для задоволення потреби;
- вибір оптимальної технології виробництва і технології утилізації виробів після її використання.

Перш ніж приступити до випуску того чи іншого виду продукції, керівництву підприємств слід переконатися, що ця продукція дійсно потрібна і зможе задоволити конкретні потреби споживачів. Науково-обґрунтоване рішення щодо вибору варіанта технології виробництва дозволить ще на стадії проектування продукції забезпечити екологічну безпеку як самого підприємства, так і природного навколишнього середовища.

Враховуючи життєвий цикл товару, ще заздалегідь потрібно розв'язати проблеми утилізації товарів після їх використання.

Таким чином, ситуаційний підхід до аналізу доцільності того чи іншого виду виробництва дає змогу уникнути багатьох як екологічних, так і економічних проблем, спрямувати необхідні ресурси на підвищення ефективності роботи підприємства.

Погляд на забруднення як на економічну проблему потребує врахування точки зору як об'єкта, так і суб'єкта цих відносин та аналізу її з позиції економії ресурсів (полит на ресурси, вартість ресурсів, витрати ресурсів та ін.). Сутність пробле-

ми полягає в тому, як вимірювати соціальні втрати від забруднення навколишнього середовища. При цьому потрібно враховувати наступні фактори:

- збиток, заподіяний власності;
- затрати на підтримку здоров'я (затрати на медичне обслуговування і втрати робочого часу);
- вартість завданої шкоди природі.

Дані про втрати від забруднення довкілля у кращому разі обмежені, а то й зовсім відсутні чи просто будуються на підставі здогадок. Дані про затрати на зменшення викиду відходів отримати легше, тому що ці процеси локалізовані, а методики їх підрахунків добре розроблені.

Розв'язання завдання оптимального природокористування в межах управління виробництвом дає змогу запропонувати алгоритм ведення екологічного менеджменту та мінімальне збиткове інформаційне забезпечення функціонування його економіко-організаційної моделі. Застосування ситуаційного підходу передбачає використання інформації щодо різноманітних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Екологічний менеджмент підприємства, у свою чергу, повинен формувати і розповсюджувати інформацію, яка надходить із наступних середовищ:

- природно-екологічне середовище — про стан водного і повітряного басейнів, наявність у них особливо шкідливих речовин;

• соціальне середовище — інформація про робочі місця, їх зручність (ергономічна);

• технологічне середовище — інформація про нові види сировини і матеріали, енергії, про високоефективне обладнання, яке працює за екологічно безпечною технологією;

• функціональне середовище — обґрунтованість завдань і рішень в галузі екології від генерального менеджменту;

• організаційне середовище — раціональна організація виробництва, можливості використання безвідходних технологій, ефективність використання сировини та ін.;

• економічне середовище — розрахунки ефективності побудови різних споруд, окупність "чистих" технологій;

• інноваційне середовище — повідомлення про найраціональніші варіанти використання довкілля (розвиток і вдосконалення).

Вищий рівень керівництва поєднує в собі інформаційні потоки від усіх підрозділів підприємства. Але й дотепер відчувається потреба у якісних маркетингових дослідженнях ринкового середовища. Цим зумовлена більшість екологічних проблем, що виникають у підприємстві. Наяві потрібно чітко усвідомити, що випускати екологічно небезпечну продукцію, використовувати екологічно небезпечні технології є економічно невигідною справою.

*К. В. РОГОВ, студент II курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

МІСЦЕ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 68–69

Серед багатьох проблем еколого-економічного регулювання якості довкілля, оцінки, обліку й аудиту його стану можна виділити такі: правове закріплення конкретних способів охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів; впровадження плати за забруднення довкілля; напями впливу на виробників з метою охорони довкілля, вдосконалення механізму природокористування; якість життя тощо.

Щоб оптимізувати життєвий цикл продукції і зменшити навантаження на довкілля, промислові підприємства в розвинених країнах застосовують сучасні системи менеджменту. Одним з інструментів, який дає змогу ефективно господарювати, не завдаючи додаткової шкоди довкіллю, є екобаланс. Під терміном "екобаланс" розуміють комплексний систематичний еколого-економічний аналіз мішеності й еколого-економічну оцінку підприємства, спрямовані на стаке знизження навантаження на довкілля шляхом прийняття та практичної реалізації оперативних і стратегічних рішень.

Надзвичайно важливими елементами менеджменту довкілля є належна екологічна експертиза проєктів, комплексна оцінка можливих екологічних наслідків виконання проєктів будівництва і реконструкції господарських об'єктів, додержання в ході розробки цих проєктів встановлених правил та норм раціонального природокористування й охорони природи. Екологічні експертизи проєктів підлягають передпланова, проєктно-планувальна та проєктно-кошторисна документація на будівництво нових і реконструкцію діючих промислових об'єктів. Завдяки їй здійснюються порівняння альтернативних варіантів управлінських рішень, контроль за розробкою та вжиттям

заходів щодо усунення негативного впливу господарських об'єктів на довкілля.

В Україні, яка особливо потерпає від екологічної кризи, також робляться певні кроки в напрямі її подолання. Так, розроблене "Концепцію сталого розвитку України", прийнято на національному рівні міжнародні стандарти: ISO 14001, 14002 ("Системи управління довкіллям. Аудит систем управління довкіллям" тощо). Горлівський концерн "Стирол" першим в Україні одержав міжнародний сертифікат (по стандарту 14000) з екологічного менеджменту.

Концерн сьогодні — лідер вітчизняної хімічної галузі. Зазначимо, що ця галузь багато років поспіль зважалася одним із найактивніших забруднювачів навколишнього середовища. Однак приклад "Стирола" спростовує цю розповсюджену думку. Ще в 1998 р. на підприємстві стали готуватися до отримання міжнародного сертифіката. І невдовзі Європейський банк реконструкції та розвитку визнав, що діяльність концерну щодо охорони довкілля відповідає європейським нормам. Для порівняння взяли стандарти, які діють у Данії — країні з найсуворішим екологічним законодавством. Так от, горлівські норми виявилися або відповідними, або й навіть жорсткішими.

Останніми роками одним із символів хімічного підприємства став... ставок із лебедями, які комфортно почуваються поруч із виробничими цехами. Але у бажанні горлівських хіміків бути на висоті в питаннях охорони природи є економічне підґрунтя. Більша частина продукції концерну експортується, а на Заході сьогодні дуже прискіпливо ставляться до того, чи дотримують виробники норм екологічного менеджменту.

Ефективним засобом поліпшення екологічної ситуації є розробка адекватних систем екоменеджменту, який охоплює планування, управління і контроль усіх видів діяльності, пов'язаних з охороною довкілля на виробництві. Щоб досягти інтеграції всіх зусиль у цьому напрямі, необхідно виконати низку вимог:

- ідентифікувати за допомогою ситуаційного аналізу ключові екологічні проблеми;
- підвищити культуру ведення виробництва (виховання екологічної свідомості у персоналу);
- сформулювати "принципи охорони довкілля" шляхом перевірки і розширення засад діяльності підприємства з використанням результатів ситуаційного підходу;
- запроєктувати інтегровану систему цілей; визначити екологічну стратегію підприємства;
- домогтися такого стану, коли екологічне мислення охопить усі функціональні сфери підприємства (від матеріального постачання і до маркетингу), визначатиме прийняття всіх рішень;
- впровадити систему екоконтролю для планування та управління еколого-орієнтованими заходами.

Цьому слугують такі інструменти, як, наприклад, аксаудит для перевірки досягнення цілей.

Умовою ефективного функціонування системи менеджменту будь-якого підприємства є наявність достовірної та своєчасної інформації про його діяльність. При цьому менеджмент, звичай-

но, прагне досягти не тільки економічних, а й екологічних, політичних та інших цілей.

Формування системи обліку, доповненого й розширеного в частині моніторингу довкілля, допоможе створити інтегровану інформаційну базу, яка повніше відбиватиме різноманітні аспекти діяльності підприємства. Перехід України на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку зумовлює доцільність доповнення його поняттям еколого-економічного обліку з аналогічним повідом для сарацення сприйняття інформації. Створення адекватної системи екологічного обліку сприятиме також формуванню дійової системи екологічного аудиту в Україні, участь у якій даватиме підприємствам більші шанси одержувати реальні прибутки при одночасних гармонійних відносинах із навколишнім середовищем.

Література

1. Куш Н. "Чисте" підприємство: знохідка для города... і втрата для бюджету // Голос України. — 2002. — № 34.
2. Панько Б. Проблеми еколого-економічного менеджменту довкілля // Економіка України. — 2001. — № 3.
3. Хайге К. Управління навколишнім середовищем у гірничій промисловості: суперечність чи інтеграція // Економіст. — 2000. — № 7-8.

*Е. Ю. КОШЕЛЕВА, студентка II курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)*

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: СУЩНОСТЬ, ПРИНЦИПЫ, МЕТОДЫ

Наукові праці МАУП, 2003, вид. 7, с. 70–71

В настоящее время решение экологических проблем отодвигается на второй план из-за необходимости решения задач социально-экономического характера: приватизации, структуризации и т. д. Однако программа стабилизации экономики не может быть решена успешно, если она не увязана с грамотным решением экологических задач. Между тем общепризнано, что в ключевой фактор успеха любой деятельности в рыночных условиях превратилось явление "менеджмента". Являясь одновременно сферой деятельности и областью знания, менеджмент занимает прочное место в современной цивилизации. В условиях же либеральной экономики менеджменту как науке и концепции рационального управления уготовлено еще более значительное будущее.

Не вдаваясь в тонкости русского языка, отметим, что от основы "эколог" могут быть образованы три прилагательных: экологический, экологизированный и экологичный. В результате могут быть сконструированы три словосочетания: экологический менеджмент, экологизированный менеджмент и экологичный менеджмент.

"Экологический менеджмент" является частью концепции "стратегического" менеджмента, предусматривающего использование для удовлетворения нужд потребителей любого успеха экономики, любого достижения, рационализации, любого повышения производительности труда.

Экологический менеджмент трактуют как экологически безопасное управление производством, при котором достигается оптимальное соотношение между экологическими и экономическими показателями.

Его основные принципы:

- спора на экономическое мотивирование;
- своевременность решения проблем;
- ответственность за экологические последствия, возникающие в результате принятия управленческих решений любого уровня;
- приоритетность решения экологических проблем.

Его основные задачи:

- налаживание экологически безопасных производственных процессов;
- достижение оптимальных эколого-экономических соотношений;
- превращение экологических ограничений в новые возможности роста производственной деятельности;
- обновление продукции исходя из социальной ответственности перед потребителями;
- создание "зеленого" имиджа в глазах общественности.

Основу методов экологического менеджмента составляют: экологический баланс и экологический контролинг, экологический учет и экологический аудит, а также управление качеством окружающей природной среды.

Прогрессивный экомеджер не только убеждает руководство в стратегической выгодности мероприятия, учитывающего экологические факторы, но одновременно, руководствуясь традиционными принципами менеджмента, стремится достичь в результате максимальной коммерческой выгоды. И здесь экомеджеру просто необходимы знания в области экологического бизнеса, т. е. предпринимательской деятельности в сфере экологического рынка.

Сказанное об экологическом менеджменте подчеркивает тот факт, что бизнес наделен не

только экологической миссией, но и несет социальную ответственность. Более того, сегодня имеется множество доказательств того, что социальная ответственность положительным образом соотносится с итогами финансовой деятельности.

Например, сама охрана природы дает надежные доходы. Согласно данным Отдела технологической оценки Конгресса США (Congress of Technology Assessment), только на санацию свалок токсических отходов США тратят полтриллиона долларов. Американские предприятия ежегодно тратят около 80 млрд дол. на выполнение экологических требований, а это более 1 % валового национального продукта.

Другой пример: очищение бензина от свинца обходится ежегодно приблизительно в 3,6 млрд дол., но доходы от этого превышают 50 млрд.

В Украине на данный момент многие даже не встречали такого понятия, как "экологический менеджмент", а если и встречали, то приоритеты этих предприятий просто не позволяли им пользоваться концепциями этого нового метода управления. Однако проблемы экологии стоят сейчас настолько остро (особенно в Украине), что игнорировать их далее — значит просто молчаливо убивать самих себя. Остается надеяться, что такой прогрессивный взгляд на окружающий нас мир поможет человечеству справиться с вызовом, который бросает ему будущее.

О. З. СЫЧ, студентка III курса
В. Т. АГАЛОВА, канд. техн. наук, доц.
(Днепропетровский национальный университет)

ЗНАЧЕНИЕ И ФУНКЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ПРОЦЕССЕ ЭКОЛОГИЗАЦИИ МАТЕРИАЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 72-73

В период рыночных преобразований особенно актуальны проблемы устойчивого экономико-экологического развития Украины, где особую остроту приобрели проблемы охраны природных ресурсов и экосистем. Основные причины сложной экологической ситуации в Украине заключаются в следующем:

- * значительный износ производственных фондов, в том числе систем очистки промышленных выбросов;
- * отсутствие эффективного управления в области улучшения экологических показателей при проектировании и эксплуатации промышленных предприятий;
- * действующие органы государственного контроля не всегда могут обеспечить своевременный и надлежащий контроль соответствия деятельности предприятий требованиям природоохранного законодательства;
- * при проведении государственной экологической экспертизы на этапе проектирования промышленных предприятий факторы их влияния на окружающую среду часто рассматриваются не в полном объеме и без учета уже существующей экологической ситуации в зоне влияния объекта;
- * недостаточность использования рычагов экономического регулирования отношений в области охраны окружающей среды;
- * недостаточная квалификация управляющего персонала предприятий по проблемам экологии.

Решение проблемы улучшения качества окружающей среды в первую очередь связано с развитием системной структуры и расширением функций экологического менеджмента в материальном производстве. Структура системы эколо-

гического менеджмента должна включать не только органы общегосударственного и регионального масштаба, но и на уровне предприятия. Согласно международным стандартам ISO 14000 и ISO 14001, экологический менеджмент в современных условиях должен быть неотъемлемым звеном в управлении материальным производством, направленным на улучшение эколого-экономических показателей промышленных объектов. Существующая в Украине законодательно-нормативная база о проведении экологической экспертизы и "Оценки воздействия на окружающую среду" (ОВОС) позволяет определить основные показатели влияния на окружающую среду. Однако отсутствие государственных нормативных методик по оценке влияния факторов деятельности промышленных объектов в некоторых случаях не позволяют определить единые экологические критерии регионального уровня для оценки допустимости реализации проектов. Очевидно, что проблема расширения нормативно-правовой базы является функцией государственного управления в области экологии.

Результаты проведения ОВОС являются основанием для разработки комплексных планов экологического менеджмента как на региональном уровне, так и в масштабе предприятия. Планы экологического менеджмента должны включать, например, следующие мероприятия по улучшению эколого-экономических показателей производства:

- * снижение ресурсоемкости и энергоемкости технологических процессов;
- * снижение токсичности используемого сырья;
- * повышение эффективности действующих и внедрение современных систем очистки выб-

росок вредных веществ в атмосферу и сбор-нос сточных вод в водные объекты;

- утилизация и переработка производственных отходов;
- организация и проведение текущего контроля источников и объемов поступления вредных веществ в окружающую среду;
- внедрение современных "экологически чистых" технологий и технологического оборудования.

В условиях развития рыночных отношений в Украине основным показателем эффективности экологического менеджмента на предприятии является экономическая эффективность запланированных и выполненных мероприятий. Этот показатель должен учитывать: снижение размера платежей предприятия за загрязнение окружающей среды; прибыль, получаемую в результате снижения ресурсоемкости и энергоемкости производственных процессов; прибыль, получаемую в результате реализации продукции, производимой из производственных отходов и т. д. Эффективность экологического менеджмента в значительной степени зависит от уровня подготовки управляющего персонала предприятия по вопросам нормативно-правовой базы охраны окружающей среды, технологий и средств защиты окружающей среды, экономики.

В странах Западной Европы, в соответствии с проектом международного стандарта ISO 14010, в последние годы получила развитие такая область деятельности, как экологический аудит, являющийся одним из наиболее эффективных инструментов экономико-экологического контроля в процессе становления рыночной экономики. Действующая в Украине система хозяйственного, а также экологического контроля нуждается в совершенствовании. Развитие рыночных форм экологического аудита в Украине с привлечением кадрового потенциала государственной экологической инспекции позволит перевести на рыночные основы контроль уровней и источников воздействия на окружающую среду. В то же время экологический аудит выступает как инструмент управления и обеспечения выполнения требований природоохранного законо-

дательства Украины. В функции экологического аудита может также входить разработка стратегических планов улучшения экологических показателей материального производства. Экологический аудит должен быть полным и давать комплексную оценку влияния предприятия на окружающую среду. В процессе контроля экологической аудиторской деятельности используются действующие стандарты и нормы. Сопоставление получаемых результатов аудита с требованиями нормативных позволит выработать план действий для корректировки технологических процессов и наладки оборудования. Контроль является фундаментальным элементом управления. В управлении экологической аудиторской деятельности целесообразно использовать три основных вида контроля: предварительный, текущий и заключительный. Для обеспечения объективности получаемых оценок экологический аудит должен проводиться независимыми экспертами. Экологический аудит обязан занять равноправное положение наряду с экологической экспертизой и экологическим инспектированием. Главным является то, что экологический аудит позволяет без дополнительных бюджетных затрат усилить управление охраной окружающей природной среды. Поэтому государство должно быть заинтересовано в развитии экологического аудита и создании соответствующих правовых и нормативных основ для его функционирования.

Важное значение имеют расширение и совершенствование экономических рычагов управления в области охраны окружающей среды.

В качестве таких рычагов могут использоваться: совершенствование нормативов платежей за загрязнение окружающей среды; введение налогов за использование природных ресурсов; применение штрафных санкций за нарушение требований нормативно-правовых актов; предоставление субсидий займам на льготной основе для предприятий, проводящих мероприятия по снижению воздействия на окружающую среду; страхования на случай непредвиденных экологических ситуаций.

*Р. А. МАЛЫШЕВА, студентка III курса
(Институт менеджмента и бизнеса им. В. Н. Елюцина МАУП, г. Киев)*

КОНЦЕПЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 74–75

Сегодня уже явно можно наблюдать закономерность интернационализации экологических проблем. Экология влияет на демографические, биосоциальные, социокультурные, социальноэкономические, природообразовательные процессы развития человека и человечества в целом. Поэтому необходимы транснациональные усилия в решении этих проблем.

Экология все более политизируется, а политика экологизируется. Экология все больше влияет на человеческое измерение прогресса, общественную мораль, ценностные (эксилогические) подходы к управлению.

В этой связи возникает задача — помочь человеку избавиться от укореившегося в его сознании всепривычного чувства материального благополучия, вступающего в противоречие со своей собственной природой. Но это не призыв в прошлое, это реальность будущего, контуры которой уже видны сегодня, хотя и скрыты толщей проблем экономического развития. Это не призыв к бедности, скорее, призыв к единению с природой. Такая постановка задачи определяет необходимость экологического менеджмента, с учетом которого должно преобразовываться производство. Именно это характеризует современное отношение к проблемам управления экологическими процессами, рождает новое понимание того, что управление развитием производства и управление экологическими процессами сегодня не только совместимы, но и требуют объединения в единый механизм.

Экология показывает новые ориентиры и направления развития производства, она должна стать импульсом новых технологических решений и новых тенденций во взаимодействии произ-

водства и природы. Но это возможно лишь в том случае, если будет построена система и созданы механизмы управления экологическими процессами, когда управление будет ориентировано не на производство как таковое, а на производство экологическое.

Это производство должно развиваться на приоритетах обеспечения индивидуальной жизнедеятельности человека через обогащение природы, т. е. путем развития тех качеств природы, которые позволяют человеку чувствовать себя существом этой природы, осуществлять гармонию своего развития в соответствии с развитием природы.

Быует представление, что экологический менеджмент — это управление, ограниченное потребностями защиты окружающей среды, традиционное, но ограниченное. Навивно думать, что достаточно ввести в управление ограничители в виде нормативов или административных требований, и это будет уже экологический менеджмент.

Существует и такое представление, что экологический менеджмент — это управление природой, т. е. повышение ее способности адаптироваться и противодействовать современному производству, приспособление природы к производству с оказанием ей помощи. Рациональность такого подхода вызывает сомнения.

Есть и другое представление, что экологический менеджмент — это управление в сфере общественного сознания, культуры, общественных отношений. Нельзя остановить прогресс технологий, к тому же не может производство не иметь отходов, в том числе опасных. Поэтому только общественные отношения и культура человека, понимание им опасности позволят нейтрализо-

вать отрицательные последствия современных технологий. В этом случае экологический менеджмент становится проблемой не столько управления, сколько политики.

Есть и отождествление экологического менеджмента с преимущественно региональным развитием производства, а следовательно, превращением его в региональное управление.

Экологический менеджмент — это тип управления, принципиально ориентированный на формирование и развитие экологического производства и экологической культуры жизнедеятельности человека и построенный на социально-экономическом и социально-психологическом мотивировании гармонии взаимоотношений человека с природой. Концепция экологического менеджмента включает полный комплекс проблем управления, связанных с экологическими процессами как объектом управления.

Экологический менеджмент — это новая концепция управления производством и обществом по целям, критериям, приоритетам и мотивам развития социоприродных процессов. Необходимость экологического менеджмента определяется не только резким ухудшением экологической обстановки, кризисом окружающей среды, но и закономерными тенденциями развития современного производства, например такими:

- дифференциация регионального размещения производства;
- увеличение производственных мощностей по потребностям новых технологий;
- обострение влияния производства не только на природу региональную, но и на все мировое пространство;
- разделение стран в мировой экономике на производителей опасных отходов и их поглотителей (концентрация отходов);
- возникновение политического содержания экологического сознания и мировоззрения;
- тенденции научно-технического прогресса (биотехнологии, ядерные технологии и пр.).

Во всей совокупности концентрируемых положений экологического менеджмента одно из центральных мест принадлежит функциям управления, которые можно разделить на три группы:

- функции, связанные с управлением запасами природных ресурсов, их использованием, транспортированием, а также размещением производства;
- функции управления процессами технологических инноваций, и главным образом — управление утилизацией и использованием отходов, т. е. управление экологической безопасностью;
- управление социодинамикой культуры, управление урбанизацией и управление региональной экологической обстановкой.

Функции экологического менеджмента нельзя сводить только к управлению технологическими и производственными процессами. Скорее, это управление, расширенное до общественно значимых границ.

Экологический менеджмент изучает настоящие меняющиеся, естественные условия среды обитания человека и уровни использования обществом ресурсов окружающей природной среды. Как и другие экономические науки, экологический менеджмент изучает производственные отношения между людьми, в данном случае по поводу рационального использования людьми потенциала природы. В этом случае процесс труда является взаимодействием общества с природой.

Литература

1. Друкер П. Новые реальности в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоззрении. — М., 1994.
2. Основы экологии / В. И. Кормилицин и др. — М.: Моск. пед. ун-т, 1994.
3. Экономические основы экологии / В. В. Глухов и др. — СПб.: Спец. лит-ра, 1995.

О. В. РОЖКОВ, аспірант

(Європейський університет фінансів, інформаційних технологій,
менеджменту і бізнесу, м. Київ)

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 76-77

Екологічний менеджмент — один з нових напрямів науки управління сьогодення. Його поява і розвиток пов'язані з нагальною потребою перегляду поглядів людства щодо ефективного природокористування та забезпечення вже сьогодні екологічно помірною майбутнього.

Основним завданням екологічного менеджменту як складової соціально-економічного розвитку є створення умов для розвитку процесу гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й постійного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь. Основною цього має стати паритетність відносин у триаді людина — господарство — природа, що забезпечує перехід до такого способу взаємодії природи і суспільства, який характеризується як епоха ноосфери.

Основна мета екологічного менеджменту як складової соціально-економічного розвитку полягає у забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, збереженні навколишнього природного середовища і раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь через побудову високоєфективної економічної системи, що стимулює продуктивну працю, науково-технічний прогрес, має соціальну спрямованість.

Таке завдання повинне реалізовуватись у рамках ефективного функціонування ринкової системи та державного регулювання економіки, координації дій у всіх сферах життя суспільства.

Це пов'язано з активною *структурною перебудовою* у сфері матеріального виробництва, основою якої є:

- побудова соціально орієнтованої ринкової економіки, яка дасть змогу забезпечити належний рівень життя населення;
- екологізація виробництва, зменшення техногенного навантаження на довкілля і матеріаломісткості, перехід на нові методи антропогенної діяльності, в основу яких покладено екологічно безпечні технології;
- підвищення рівня збалансованості економіки за рахунок переорієнтації виробництва засобів виробництва на задоволення потреб населення;
- проведення екологічної експертизи та оцінки впливу на навколишнє природне середовище всіх проектів господарської діяльності.

З метою забезпечення досягнення мети екологічного менеджменту охорона довкілля та раціональне використання природних ресурсів повинні розглядатися не як самоціль, а як невід'ємна складова процесу розвитку. Основні напрями еколого-економічної політики держави такі:

- структурна перебудова економіки та врахування вимог екологічної безпеки;
- послідовна екологізація всіх ланок суспільного виробництва, орієнтація на якісні соціально-технологічні перетворення сучасного суспільства;
- формування збалансованої ефективною структури споживання, в основу якої покладено принципи раціональності й безвідходності;
- встановлення обмежувальних цін на енергоносії, перехід до загальної обов'язкової системи платного природокористування;

- включення екологічного імперативу у структурно-інвестиційну політику, перехід до екологічно чистого виробництва;
- інституційні перетворення з метою формування нового правового й економічного механізму взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування та природокористувачів;
- вдосконалення законодавства у сфері охорони, використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у зв'язку зі зміною умов життєдіяльності населення і структури виробництва;
- забезпечення умов для формування ринку еко-технологій та екопослуг;
- створення надійних систем моніторингу навколишнього природного середовища;
- реалізація економічних програм державного значення, комплексу першочергових заходів щодо реабілітації радіаційно забруднених територій.

- розвиток економічних методів регулювання природокористування і розв'язання природо-охоронних проблем за рахунок суб'єктів господарювання.

З урахуванням мети, яка стоїть перед екологічним менеджментом, основні напрями еколого-економічної політики держави повинні реалізовуватись через запровадження нового економічного механізму охорони і раціонального використання природних ресурсів, який включає:

- облік і соціально-економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу та екологічного стану територій;
- ефективний фінансово-кредитний механізм природокористування;
- планування охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Все це дасть змогу зрозуміти сутність еколого-економічних проблем людства і обрати правильний шлях їх розв'язання.

Ю. ДЯТЛОВА, студентка I курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТІ ПРОДУКЦІЯ І ВИРОБНИЦТВО В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 78-79

Поняття чистої продукції і чистого виробництва належать до ключових понять сучасної екології та економіки. За визначенням ЮНЕР (підрозділу ООН з охорони природного середовища): "Чисте виробництво -- це постійно діюча стратегія щодо технологічних процесів, товарів і послуг, спрямована на віднесення ефективності виробництва і вживаності товарів при одночасному зменшенні ризику для людини і втрат в екологічній сфері".

Чисте виробництво можна визначити ще як таке управління виробництвом, яке змушує обмежувати витрати людської праці, сировини і енергії на одиницю продукції до рівня, що існує у промислово розвинених країнах. Тобто чисте виробництво є комплексним поняттям. Воно означає і спосіб організації, і технологію виробництва, і якість товарів і послуг, і стратегію безпеки життєдіяльності людини на виробництві, і благополуччя природи.

Щодо поняття екологічно безпечної продукції, то воно охоплює безпеку людини і природного середовища як у процесі виробництва і споживання товару, так і всі подальші фази існування товару, у тому числі й після витрати ним споживчих властивостей.

Ідея чистого виробництва виникла як реакція на неефективність методу усунення наслідків "в кінці труби", який був досить поширений у світі в минулі роки. У концепції чистого виробництва усунення наслідків є останньою ланкою заходів, до яких слід вдаватися тоді, коли всі інші ресурси вичерпані.

На заміну заходів "в кінці труби" у 70-х роках прийшла ідея чистого і безвідходного виробництва. Це поняття вживається для позначення

безвідходності всього циклу виробництва товару і всієї тривалості життя продуктів і послуг -- від часу появи потреби у певному виді товару чи послуг до моменту утилізації продукту після виконання ним своєї вжиткової функції. При цьому увага постійно концентрується на обмеженні можливого негативного впливу продукту і послуг на природу і людину. Це досягається шляхом відповідного екологічного проектування цього продукту, контролю за технологічним процесом, повторним використанням у циклах відновлення або безпечним складуванням вже відпрацьованого матеріалу.

Основним механізмом впровадження у виробництво концепції чистого виробництва є належним чином організована система, яка включає відповідний набір технологій та екологічну освіту персоналу.

Обов'язковим елементом менеджменту є процедура реалізації програми чистого виробництва та аналіз життєвого циклу товару і послуг.

При впровадженні системи чистого виробництва використовують такі заходи:

- * кількісна оцінка впливу виробництва, товару чи послуги на природне середовище, віднесена до одиниці кінцевого продукту;
- * оцінка кількості використаної енергії та матеріалів (ресурсів);
- * ризик, який створюється при цьому для здоров'я людини і благополуччя природи.

Основними характеристиками чистого виробництва як системи є комплексність, прогнозованість і систематичність.

Комплексність розглядається в аспекті цілісного трактування середовища як системи взаємних зв'язків між його складовими, аналіз та іден-

тифікація впливу можливих негативних (шкідливих і небезпечних) факторів на людину і природне середовище, спричиняваних продуктами і процесами їх виробництва.

На основі визначення принципів чистого виробництва у країнах ЄС розроблено неформалізовану систему менеджменту екологічної якості на виробництві EP-EMS (Eleaner Production Environmental Management System). Впровадження цієї системи країнами, які стали на шлях екологічно безпечного розвитку, дає змогу впорядковувати існуючу розлогу систему заходів, прийомів і методів у сфері екологічної політики і охорони природного середовища на основі конкретних показників кількісної і якісної міри. Перехід українських підприємств до використання стандартів ISO 14000 дозволить їм сприйняти екологічний імператив і обмеження, що накладаються екологічними умовами, як того вимагає міжнародна співпраця.

Перед тим, як впроваджувати програму чистого виробництва, в Україні доцільно заочаткувати підготовку спеціалістів у галузі менеджменту екологічно безпечного виробництва. Так зробили наші сусіди-поляки, які на основі співпраці з норвежцями протягом короткого часу підготували і

направили у різні галузі економіки і освіти понад 1000 спеціалістів з екологічного менеджменту.

Система чистого виробництва є інтегральною частиною управління сучасним підприємством. Вона покликана обмежувати, мінімізувати, а то й повністю виключати можливі ризики для здоров'я населення і благополуччя природи, які виникають у процесі діяльності підприємства з виробництва товарів і послуг. У благополучних у цьому відношенні країнах питання екологічно чистого виробництва перебуває під безпосереднім контролем держави.

Література

1. *Вимоги до екологічного менеджменту* // Стандарт Великобританії BS 7750.
2. *Директива Ради ЄС № 84/360/EEC.*
3. *Екологічний аудит: Посіб. для спеціалістів з екологічного менеджменту.* — К., 1997.
4. *Pencj. Ochrona srodowiska w strategii przedsiebiorstwa* // *Auro.* — 1994. — № 7.
5. *Problemy Oceny Srodowiskowych.* — 1998. — № 2-3.
6. *Tietenbery T. z. Environmental and Natural Resource Economics* / Harper Collins P., 1996.

*Д. А. СВЕТЛЫЙ, студент
(Гуманитарный университет "ЗИГМУ", г. Запорожье)*

ИННОВАЦИИ — РЕШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ И КОНКУРЕНТНЫХ ПРОБЛЕМ

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 80–81

Проблема защиты окружающей среды только относительно недавно стала серьезно восприниматься человечеством. Однако сейчас эта проблема стоит как никогда остро. Глобальное потепление, таяние ледников, появление все новых болезней — это далеко не полный перечень результатов неэффективной деятельности людей.

Так исторически сложилось, что за время существования СССР Запорожская, Днепропетровская и Донецкая области стали крупными промышленными центрами, где основное внимание уделялось прежде всего количеству произведенной продукции, а качеству продукции и экологической безопасности внимание вообще не уделялось. Сейчас экологическая ситуация в этих центрах остается крайне тяжелой. Загрязнено все: вода, воздух, земля. И в первую очередь страдает люди. В этих крупных промышленных центрах у населения очень большой процент различного рода заболеваний, высокая смертность, низкая рождаемость. Все это свидетельствует о неэффективной деятельности предприятий.

Многие экономически развитые страны, которые столкнулись с проблемой загрязнения окружающей среды, уже нашли выход из данной ситуации — законодательство закрепило защиту окружающей среды. Еще до принятия законов по защите окружающей среды правительства этих стран столкнулись с сильным сопротивлением со стороны предпринимателей, среди которых было мнение, что законы о сохранении окружающей среды будут причиной появления новых издержек, повышения цен, следовательно, приведут к потере конкурентоспособности предприятий. Но время показало совершенно обратный результат... Гибкое, но жесткое законодательство

помогло предприятиям стать экологически чище и конкурентоспособнее.

В нашей стране экологическая проблема стоит необычайно остро. Ее решение продвигается очень медленно, поскольку до сих пор бытует мнение, что на эффективность деятельности предприятия окажет отрицательное влияние экологическое законодательство. Наши предприниматели и многие политики смотрят на экологический вопрос с такой точки зрения: или экология, или экономика — одно из двух.

Нам необходимо понять, что причина загрязнения окружающей среды зачастую является формой экономического расточительства. Когда отходы производства, вредные вещества и те или иные формы энергии попадают в окружающую среду в виде загрязнений, то это является признаком неполного, неэффективного использования ресурсов. Для устранения таких последствий предприятиям зачастую приходится нести дополнительные расходы, которые способствуют увеличению цены продукции, ничего не добавляя к ее потребительской ценности (например, вывоз на свалку). Яркий пример — ОАО "Запорожсталь".

В мероприятиях по защите окружающей среды главное внимание уделялось контролю загрязнения на основе более совершенной идентификации, переработки и утилизации отходов, что связано со значительными расходами. Или же применению концепции предотвращения загрязнения. При этом используются такие подходы, как замена материалов и внедрение производственных процессов с замкнутым циклом.

Несмотря на то, что такой подход действительно является правильным и важным, предприятия в итоге должны научиться рассматривать пробле-

му защиты окружающей среды с точки зрения производительности ресурсов, т. е. защита окружающей среды и конкурентоспособность продукции предприятия неразделимы.

Было установлено, что загрязнение окружающей среды зачастую лишь отражает определенные недостатки в конструкции изделия или в соответствующем технологическом процессе. Усилия, направленные на устранение загрязнения, могут привести к более эффективному использованию факторов производства, устранению использования вредных и опасных в обращении материалов, устранению действий, без которых можно обойтись.

Но вряд ли предприятия обратят внимание и устранят существующие отклонения без давления со стороны государства в виде законов по охране окружающей среды. Предприятия, которые просто не видят или не хотят видеть своих недостатков, начинают сопротивляться законодательству, вести инсинурильные и бесполезные судебные разбирательства. Те же предприятия, которые решились подчиниться законодательству, первым делом начинают искать пути устранения отклонений, ведущих к экологическим проблемам. Они отвечают на законы об охране окружающей среды инновациями.

Инновации, направленные на выполнение требований законов по охране окружающей среды, могут привести:

- к сокращению выбросов и более продуктивному использованию ресурсов, что в конечном итоге приводит к повышению объемов выпускаемой продукции;
- к повышению качества продукции;
- к снижению производственных расходов и резкому повышению производительности ресурсов за счет совершенствования процессов упаковки продукции и упрощения тех или иных конструктивных решений;

• к повышению устойчивости и стабильности процессов и т. д.

Но и законодательство, в свою очередь, должно обладать рядом характеристик, которые бы способствовали внедрению предприятиями инноваций, укреплению конкурентных преимуществ и, естественно, предотвращая загрязнение окружающей среды.

Наша страна до сих пор находится на переходном этапе экономического развития. Меняется все: собственность, экономия, отношения, философия и психология мышления. Мы вступаем в новую фазу развития и нам необходимо как можно скорее избавиться от старых взглядов на экономику, управление. В последнее время из-за глобализации экономики понятие сравнительного преимущества теряет свое значение. Предприятия могут добывать сравнительно дешевые факторы производства где угодно, а быстрое появление все новых и новых технологий в состоянии нивелировать недостатки дорогостоящих факторов производства.

Мы — развивающаяся страна, привыкшая к философии сравнительного преимущества, к тщательным методам обращения с ресурсами, пренебрегающая природоохранными стандартами лишь потому, что они «слишком дорого стоят». Именно поэтому мы подрываем собственную конкурентоспособность, обрекая себя на нищету.

Нам не надо бояться природоохранных законов, ведь от этого наша страна только выиграет. Истинно конкурентоспособное предприятие чаще всего с готовностью откликнется на появление нового стандарта, способствующего внедрению соответствующих инноваций¹.

Таким образом, экономические проблемы Украины неразрывно связаны с экологическими, поэтому их необходимо рассматривать в комплексе.

¹ См.: Паркер М. Конкуренция. — М.: Вильямс, 2000.

Ю. В. ЗАХАРОВА, аспирант
(Технологический университет Подолья, г. Хмельницкий)

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 82-83

Становление рыночной экономики в Украине связано с решением сложных и многоаспектных проблем: разгосударствление, реструктуризация отраслей, поиск инвестиций, модернизация производства. Все они реализуются с большими трудностями. Необходимость повышения уровня жизни в Украине, кроме экономического, носит четко очерченный экологический контекст.

Структурные деформации экономики страны связаны с преимущественным развитием добывающих отраслей, которые в экологическом плане наиболее опасны для состояния окружающей среды. Хозяйству Украины присущ высокий удельный вес ресурсоемких и энергоемких технологий, реализация которых, как правило, не предусматривает сооружения соответствующих очистных сооружений. В результате такого хозяйствования загрязняются водные, воздушные и земельные ресурсы. Именно поэтому необходимо проведение социально-экологических реформ, направленных на уменьшение вредного воздействия на окружающую среду, выпуск экологически чистой продукции, а в этой связи — на улучшение состояния экология, влияющей на жизнь потребителей.

За последнее время многими зарубежными и отечественными компаниями накоплен практический опыт в области организации предотвращения отрицательного воздействия на окружающую среду при одновременном увеличении объемов производства, снижения удельных расходов сырья и материалов, экономии энергоресурсов, повышения качества продукции.

Наиболее эффективным способом решения экологических проблем промышленного производства является экологический менеджмент как внутренне мотивированная инициативная дея-

тельность экономических субъектов, направленная на достижение их экологических целей и решение задач [3]. Экологический менеджмент становится структурной составляющей производственного менеджмента и предполагает использование современных информационных технологий.

Управление предприятием осуществляется на основе выработанной производственной стратегии, которая является, по сути, планом управления. Выбор производственной стратегии осуществляется на альтернативной основе из всех возможных вариантов развития и способов действия, существующих для предприятия. Выбор этого направления и принятие решений должны осуществляться с учетом экологических аспектов.

Разработка производственной стратегии начинается с постановки целей, одной из которых должно стать уменьшение негативного воздействия на окружающую среду. Для этого наряду с такими составляющими, как товарная, технологическая, логистическая, трудовых ресурсов, необходима разработка экологической компоненты производственной стратегии.

Стратегия производства является одной из функциональных стратегий. В процессе ее разработки принимается ряд решений: о выборе товара, способе его изготовления, процессе и технологии, местоположении предприятия, человеческих ресурсах и поставках.

Содержание перечисленных компонент производственной стратегии непосредственно влияет на структуру экологической компоненты. Она напрямую зависит от степени вредного воздействия на нее производства продукции, применяемой технологии, размещения предприятия, т. е. от

того, насколько опасна для экологии данная производственная система.

Экологически опасные производственные системы характеризуются тем, что являются высокорисковыми как для безопасности самого предприятия, так и общества в целом. Выпуск качественной продукции в таких системах становится проблематичным и может иметь нестабильный характер. В указанных системах соответствующие производства характеризуются значительными материальными, финансовыми и другими затратами, отличаются повышенной аварийностью и низкой экологической безопасностью.

Задачей производственной стратегии должно стать стабильное, безаварийное функционирование экологически опасной системы (если система таковой является), которое способствует планомерному выпуску конкурентоспособной продукции, обеспечению безопасной жизнедеятельности производственной системы, а также рентабельности выпускаемой продукции.

Начальным и важнейшим этапом в разработке экологической компоненты является принятие концепции экологического нормирования. Экологическое нормирование определяется как деятельность, направленная на установление системы нормативов состояния и нормативов предельно допустимого воздействия на экосистемы, необходимых для эффективного осуществления природоохранного управления [1]. Развитие экологического нормирования призвано обеспечить создание системы реальных, отражающих фундаментальные природные процессы и возможности современных технологий, ориентиров минимизации антропогенного воздействия.

В течение последних 10–15 лет во многих мировых компаниях обозначил тот факт, что экологический менеджмент является важным фактором обеспечения основного направления деятельности компаний, тесно связанным с системой менеджмента производства. Все больше

компаний используют ведущие стандарты ИСО 14001 для внедрения систем экологического менеджмента. Основным объектом менеджмента являются различные экологические аспекты деятельности предприятий: источники образования воздействия на окружающую среду, использование опасных веществ и материалов, экономическая эффективность экологической деятельности и др. [2].

Важно отметить, что экологическая программа должна носить непрерывный характер. Корректировка экологической составляющей связана с изменениями параметров производственной стратегии (модификация продукции, внедрение новых технологий, использование новых материалов и др.).

Таким образом, экологическая компонента должна стать неотъемлемой частью производственной стратегии. Стимулирование внедрения систем экологического нормирования и экологического менеджмента в производственную стратегию должно стать задачей государственного регулирования. Однако осуществляться это должно не через систему штрафов и запретов, а путем стимулирования предприятий, внедряющих такие системы. Такое стимулирование может осуществляться путем введения отдельных льгот в налогообложении, долевого участия муниципальных органов управления в создании коллективных систем безопасного производства и т. п.

Литература

1. О включении экологических требований в стандарты на продукцию // СтК. — 1998. — № 5.
2. Системы экологического управления на базе стандартов ИСО 14000: некоторые проблемы разработки и внедрения // Экономика природопользования. — 1999. — № 1.
3. <http://www.i2c.ru/static/301/>

О. В. НІКІТЧЕНКО, аспірант
(Український державний лісотехнічний університет, м. Львів)

МОЖЛИВОСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЕКО-ЕФЕКТИВНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 84

Сучасний розвиток суспільства залежить від багатьох факторів. Проходить процес формування розуміння та потреби в його гармонійному розвитку, тобто спроби поєднання природно-технологічних процесів, системи ринкових відносин, соціальних реформ на основі принципів сталого всебічно збалансованого розвитку.

Звичайно, найскладніше цей процес відбувається на промислових підприємствах. На їх діяльність впливають міжнародні, урядові та неурядові організації, зацікавлені в екологічно безпечному розвитку свідомі споживачі. Перед підприємствами постає питання: як, дотримуючись поставлених жорстких екологічних вимог, зберегти рівень економічних показників діяльності.

Унедолати господарську діяльність українських підприємств із зовнішніми вимогами щодо охорони природного довкілля може допомогти стратегія еко-ефективності, яку з успіхом використовують підприємства економічно розвинених країн.

Термін "еко-ефективність" введено Всесвітньою радою підприємців з питань сталого розвитку — World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). Він означає поєднання екологічної та економічної ефективності. "Еко-ефективність підприємства досягається наданням конкурентоспроможних за ціною товарів та послуг, які задовольняють потреби людини та підвищують якість життя, сприяють зменшенню навантаження на навколишнє середовище та інтенсивності використання ресурсів протягом усього життєвого циклу товару чи послуги (від розробки продукту до кінцевого знекочдження)"*. Спростежено це визначення можна сформулювати як збільшення об-

сягів виробництва із зменшенням впливу на довкілля.

Еко-ефективність є філософією управління, яка спонукає керівництво підприємства до пошуку шляхів покращання якості навколишнього середовища з одночасним отриманням економічної вигоди. Важливо розуміти, що еко-ефективність не обмежується вдосконаленням практичної діяльності підприємства, навпаки, спрямована на стимулювання творчого підходу та ініціативної діяльності. Крім того, на відміну від традиційного менеджменту еко-ефективність є важливою складовою для будь-якої діяльності як всередині підприємства, так і за його межами, і стосується кожного етапу створення вартості товару та його використання чи споживання, а також утилізації.

Концепція еко-ефективності включає у роз'язанні трьох завдань:

1. *Зменшення використання ресурсів.* Стосується виявлення можливостей економії енергії, матеріальних, водних, земельних ресурсів, вдосконалення процесу повторного використання та збільшення довговічності товару.
2. *Зменшення навантаження на навколишнє середовище.* Означає зменшення викидів у навколишнє середовище, витрат природних ресурсів, видалення токсичних речовин, збільшення використання відновних ресурсів.
3. *Збільшення споживчої цінності товару.* Означає надання більших вигод споживачу завдяки збільшенню функціональності товару, його безпечності у використанні та споживанні.

Виробдження принципів еко-ефективності у виробничий процес повинно стати запорукою подальшої успішної діяльності підприємства та його конкурентоспроможного позиціонування на ринку.

* http://www.wbcscd.ch/projects/pr_ecoefficiency.htm

Є. ПАША, студентка I курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ЕКОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ISO 14000 У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 85–86

Необхідною умовою переходу України до стійкого екологічно безпечного розвитку є узгодження вітчизняної екологічної нормативної бази з міжнародною практикою управління якістю природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, охорони атмосфери, гідросфери, ґрунтів, надр, рослинного і тваринного світу. Українська практика екологічного менеджменту значною мірою засновується на застарілих ГОСТах. Зокрема, застарілим і тому неприйнятним є нормування якості води. А саме незадовільна якість питної води найбільше (на 70 %) впливає на здоров'я населення України.

У зв'язку з цим існує потреба з'ясувати важливі принципи екологічного менеджменту у розвинених країнах, де розв'язуються екологічні проблеми підприємств.

Ініціатором нового підходу до проблеми екологічного менеджменту на рівні окремо взятого підприємства став Міжнародний Дім Торгівлі — ICC (International Commerce chamber), який ще у 1991 р. створив Бізнесову раду екорозвитку — стійкого екологічно безпечного розвитку — BCSD (Business Council for Sustainable Development). Ця Бізнесова рада обґрунтувала технологію управління природоохоронною діяльністю зі спиранням на менеджмент якості товарів, послуг та екологічного стану самого природного середовища.

При цьому було сформульовано 16 принципів, які мають забезпечувати ефективну систему екологічного менеджменту на підприємстві.

Одним із найважливіших з-поміж них є визнання охорони природного середовища пріоритетним у діяльності кожного господарюючого

суб'єкта (підприємства, фірми тощо). При цьому екологічний менеджмент розглядається як складова інтегральної системи управління підприємством.

Його завданням є сприяти проєкологічним заходам екологізації товарів та послуг, дотриманню норм і принципів, які є обов'язковими в цій країні, формувати відповідну мотивацію екологічної поведінки суб'єкта підприємницької діяльності.

Ідея управління природним середовищем на підприємстві не була надана підприємцям згорі. Ініціатива вийшла із середовища підприємців. Тимий натиск на уряди і відповідні позаурядові структури започаткував розробку державою спеціальних норм екологічного менеджменту. Проєктуру такої системи вперше опрацював Британський інститут стандартизації, створивши норми BS 7750 — управління природним середовищем. До системи BS 7750 протягом лише одного 1992 р. причеталися понад 700 британських підприємств. У 1993 р. Європейська Комісія розробила загальні правила, які регламентують екологічний менеджмент і аудитування EMAS (Environmental Management and Auditing Schema) у країнах ЄС. Ця схема була розроблена з орієнтацією на промислові підприємства, які за європейською класифікацією належать до підприємств груп С і D, частково — Е.

Регулювання відношень в системі "підприємство — середовище" здійснюється через низку механізмів, які стимулюють проєкологічну поведінку підприємства і завдяки яким постійно коригується технологічний процес. Важливим елементом системи є процедура інформування всіх зацікавлених сторін про природоохоронну діяль-

ність підприємства. У рамках системи EMAS обов'язковим є проведення таких заходів:

- аналіз впливу виробництва на природне середовище;
- аналіз товарів з точки зору тривалості "життя" їх упаковки та впливу на природне середовище;
- фінансування екологічних заходів;
- порозуміння з місцевою владою, акціонерами, інвесторами і споживачами.

Процес впровадження в дію системи екологічного менеджменту EMAS складається з ряду етапів. Найважливішими з-поміж них є розробка екологічної політики підприємства, впровадження системи управління якістю, контролю і нормативне забезпечення зазначених заходів. Після впровадження системи підприємство зобов'язане дати публічне (громадське) свідчення щодо його екологічної політики і засобів її реалізації.

Рух підприємств за впровадження стандарту якості ISO 9000 і його успіх спонукали Міжнародну Організацію Стандартизації — ISO (International Standard Organization) створити універсальну модель екологічного менеджменту у сфері природного і виробничого середовища на підприємстві. Серії екологічних норм було надано номер 14000. Екологічна серія ISO 14000 складається з 20 екологічних норм, інструкцій (методик) і технічних описів, які охоплюють всі істотні питання управління якістю природного середовища, аудитування, оцінки циклу життя товару та екологічні аспекти в нормативних документах на товар.

Основні екологічні норми регламентуються стандартами серії ISO 14001 і ISO 14002. Ці стандарти дають можливість організаційно-виробничій одиниці незалежно від результатів її діяльності контролювати вплив підприємства на природне середовище. Норми поширюються лише на ті аспекти середовища, які організаційно можна контролювати і на які можна впливати. Норми не є робочими інструкціями, а лише вимогою, яка

спонукає підприємство до діяльності відповідно до правил екологічної поведінки, що торкаються цієї господарчої одиниці.

У теоретичному відношенні система менеджменту природного середовища ISO 14001 і 14002 засновується на відомій в економіці петлі Демінгта. Основною рисою норми є діяльність, спрямована на постійне вдосконалення природоохоронної ефективності підприємства при дотриманні інтересів і цілей певної виробничої одиниці. Норми не є такими, що надаються підприємству згори, а є лише механізмом пристосування підприємства до умов, що їх створюють екологічні обмеження, приписи і заборони. Найважливіші риси системи ISO 14001 — універсальність, превентивність, дієвість, факультативність та можливість удосконалення процедури.

Екологічна політика підприємства публічно декларується як зобов'язання конкретної організаційно-виробничої одиниці дотримуватися діючих у державі норм і приписів, вживати дієві заходи еколого-економічного спрямування. Вона розробляється керівництвом підприємства і впроваджується всіма причетними до цього структурами, що регулюють, вдосконалюють, забезпечують, контролюють і визначають дотримання принципів і обмежень, які накладаються екологічними законами.

Література

1. *Вимоги до системи екологічного менеджменту. Стандарт Великобританії BS 7750.*
2. *Екологічний аудит: Посіб. для екон. вузів.* — К., 1997.
3. *Ejdy S. I. Zalecenia Unii Europejskiej dotyczace zarzadzania jrodowiskiem. Problemy E.*
4. *Introducing EMAS. A participants guide. The Competent Body for the EC Ecomangement and audit scheme.* — London, 1994.
5. *Poskrobko B. Systema zarzadzania ochrona srodowiska w przedsiebiorstwie // Ekonomia i Srodowisko.* — 1996. — № 8-9.

*Д. В. ВОРОНЕВСКИЙ, студент IV курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)*

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ПУТЬ УМЕНЬШЕНИЯ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Науковi процi МАУПi, 2003, вип. 7, с. 87-88

Совершенствование методов экологизации экономики шло не только по пути ограничений природоохранного оборудования, применения природосберегающих технологий либо установления экологических ограничений (стандартов), но также путем создания и совершенствования управленческих процедур. Это в первую очередь принципиальное изменение в системе производственного экологического мониторинга и контроля, развитие деятельности в области экологического менеджмента.

Усиление технологической дисциплины, анализ производственных циклов, структуры образования вредных веществ, их переноса с продукцией, выбросами, сбросами, отходами требуют не столько привлечения сторонних организаций к измерениям "на конце трубы", сколько развития экологического аудирования. В широком смысле под экологическим аудированием подразумевается независимый квалифицированный анализ, оценка, разработка соответствующих рекомендаций и предложений третьей стороной по фактическим результатам любой экологически значимой деятельности. Это означает не только "проверку деятельности и отчетности экономических субъектов", но и огромный спектр дополнительных аудиторских услуг, в частности консультационных, который нацелен на повышение эффективности внутренней системы экологического контроля и управления объекта аудирования, на развитие системы экологического менеджмента. Деятельность в области экологического менеджмента уже широко распространена в экономически развитых странах. С ней связываются наиболее значительные достижения в решении экологических проблем за последние

годы, в первую очередь развитие и широкое практическое внедрение различных форм экологической сертификации промышленных производств в соответствии с Международным стандартом ISO 14001. Во всем мире экологический менеджмент воспринимается в тесной связи с обеспечением качества продукции, производственной безопасности и благоприятных условий труда. К важнейшим признакам экологического менеджмента, определяющим его отличие от традиционных форм производственного экологического управления, принято отнести такие проявления:

- обоснование и осознанное принятие руководством предприятия экологической политики – публично декларируемых основных принципов, приоритетов и направлений экологической деятельности;
- наличие конкретных экологических целей и задач, направленных на развитие процессов последовательного улучшения везде, где это практически достижимо; обязательное установление показателей и критериев оценки достигаемых результатов;
- эффективное планирование и организация экологической деятельности в соответствии с поставленными целями и задачами; взаимосвязь основной производственной и экологической деятельности;
- вовлечение всего персонала в экологическую деятельность; максимальное использование всех имеющихся возможностей и средств для решения экологических проблем;
- независимые анализ и оценка достигнутых результатов деятельности; системный пересмотр и совершенствование экологической полити-

ки, целей и задач планирования и организации деятельности в соответствии с достигнутыми результатами.

Экологический менеджмент может рассматриваться и как практическая основа создания более чистого производства. Сегодня на каждом предприятии существует большое количество разнообразных неиспользуемых технологических, технических и организационных возможностей и средств решения экологических проблем. Их выявление и активизация возможны только в системе экологического менеджмента (при условии мотивации и вовлечения всего персонала в экологическую деятельность предприятия). Экологический менеджмент во многом определяет возможность достижения быстрых результатов в решении экологических проблем, очевидных для персонала предприятия, населения, общественности, инвесторов, акционеров, местной власти. Получение быстрых очевидных результатов в решении экологических проблем в первую очередь связывается с наведением экологического порядка на производстве (на промышленной площадке в целом, в санитарно-защитной зоне, рабочих зонах и офисах, складском хозяйстве и др.).

Экологический менеджмент предполагает обязательное вовлечение в осознанную целенаправленную разностороннюю экологическую деятельность не только отдельных специалистов, но и руководителей, лиц, принимающих решения, всего производственного персонала. С этим видом менеджмента непосредственно связывает создание более благоприятных условий и дополнительных возможностей для инвестиций в экономику, экспорта товаров и услуг. Мотивация руководства промышленных предприятий является начальной и одной из наиболее сложных проблем формирования и развития систем экологического менеджмента. В условиях Украины представляется целесообразным организовать серию проектов, в которых с целью мотивации предприятий усилиями государственных органов, общественных и научно-исследовательских организаций были бы созданы условия максимального благоприятствования.

Таким образом, экологический менеджмент способен сыграть исключительную роль в условиях выхода Украины из социально-экономического кризиса при крайней ограниченности финансовых и материальных ресурсов для решения экологических проблем.

А. И. ЛОГВИНОВА, студентка III курса
(Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина)

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Науковий праці МАУП, 2008, в. 7, с. 89–90

Разнообразные экологические проблемы, существующие сегодня в Украине, не могут быть решены без использования новой стратегии и методов управления природопользованием. Решение природоохранных проблем предприятий возможно при повсеместном использовании принципов и методов экологического менеджмента, концепция которого предполагает управление предприятием, направленное на снижение негативного воздействия на природную среду.

Управление в области охраны окружающей среды является неотъемлемой частью экономической политики любого предприятия. В настоящее время существует ряд технологий, позволяющих значительно уменьшить количество потребляемого сырья, снизить отходность производства и создать условия для вторичного использования ресурсов. В большинстве случаев внедрение малоотходных технологий и строительство новых очистных сооружений — весьма дорогостоящее занятие и превышает реальные финансовые возможности предприятий. Поэтому проблемы экологического менеджмента не могут и не должны быть сведены только к производственному уровню. Это сложная комплексная проблема, и в ее решении очень важную роль играет политика государства в области охраны природы и рационального использования природных ресурсов, которая должна реализовать вопросы льготного субсидирования и налогообложения, специального кредитования. Следовательно, решение этой проблемы возможно лишь на основе существенного обновления нормативно-правовой базы в сфере ресурсосбережения.

Одним из методов государственного стимулирования природоохранной деятельности в США

является освобождение собственников предприятий, использующих малоотходные технологии или современные методы очистки, от налогов на имущество и от налога на прибыль. Кроме того, правительство США постоянно совершенствует методы государственной политики в сфере экологического менеджмента. Например, было принято решение разработать программу льготного налогообложения тех лиц, которые приобретают автомобили, минимально загрязняющие окружающую среду. Тем самым спрос покупателей подталкивает производителей к разработке и выпуску современных, более чистых технологий сильнее, чем всевозможные запреты и наказания.

Оптимальный экологический менеджмент может и должен быть направлен не только на увеличение расходов по модернизации средств производства в целях реализации малоотходного производства, но и на получение прибыли. Ведь очень часто отходами становится потенциальное сырье, поэтому необходимо найти производство, где оно может быть применимо.

Так, специалисты-экологи табачной фабрики "Philip Morris International" в Крайтеле (Литва) стали сотрудничать с фирмой, которая использует отходы ацетата от производства сигаретных фильтров для изготовления синтетических ковров и подобных товаров. До этого около 11 т ацетата в год уходило в отходы. Другим примером может служить фабрика "Kraft's Visalia" по производству молочных продуктов в Калифорнии. Побочные продукты, образующиеся при производстве сметаны и творога, отправляют на завод по выпуску кормов для животных, где их высушивают, смешивают со злаками и затем ис-

пользуют как комбикорм. Часть птичьих побочных продуктов разбрасывают на пахотных землях для удобрения и сохранения влаги. Таким образом утилизируется до 99,7 % твердых отходов и побочных продуктов органического происхождения*.

Исходя из анализа опыта реализации экологического менеджмента на различных предприятиях можно сформулировать приоритетные про-

блемы, затрудняющие внедрение принципов экологического хозяйствования:

- * несовершенство нормативно-правовой базы в области стимулирования внедрения ресурсосберегающих технологий и производств;
- * несовершенство системы межотраслевого обмена отходами;
- * недостаток квалифицированных кадров в области экологического менеджмента.

---

* См.: *Environmental Policy Worldwide Regulatory Affairs* Philip Morris Inc. — N. Y., 2000. — 25 p.

*Н. ПОТІЙ, студентка I курсу
(Міжрегіональний Академія управління персоналом, м. Київ)*

СУБВЕНЦІЯ ЯК ЗНАРЯДДЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 91-93

Реалізація складного комплексу завдань, обумовлених Законом України "Про охорону природи", передбачає наявність гнучкої та розгалуженої системи фінансування природоохоронних заходів. Причому не системи взагалі, а такої, яка "вписувалася" б в європейський контекст і відповідала принципам збалансованого розвитку. "Необхідним чинником переходу України до стійкого розвитку є відповідна правова база, яка створюється шляхом прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, узгодження їх з міжнародною практикою приєднання до міжнародних договорів і угод", — зазначають М. І. Дроблюхед, Ф. В. Боловач [1].

Через ніж стикуватися зі світом за означеними параметрами, необхідно з'ясувати, що відбувається в тому світі. Польща, одна з найближчих наших сусілок, є найбільш розвинутою в Європі стосовно екологічної політики. Її досвід особливо міг би стати у нагоді при формуванні механізмів екологічної політики в Україні. Це передусім торкається фінансового механізму охорони природи, про який тим часом відомо лише, що в державному бюджеті України викремлено розділ "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека" [2]. В Україні фінансуються тільки ті екологічні програми, які є інтегрованою складовою технологічних процесів. Пріоритетно фінансується екологічна безпека ядерних електростанцій. Фінансування капітальних вкладень на реалізацію екологічних програм здійснюється в Україні за рахунок державного бюджету та місцевих бюджетів, коштів підприємств, позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища і добровільних внесків. Реальне фінансу-

вання екологічних програм і заходів залежить від загального економічного стану у країні. Екологічні нормативи в Україні засновуються на застарілих ГОСТах, зокрема й дотепер це старий норматив на якість води, що не відповідає міжнародним стандартам.

Розглянемо дію одного з фінансових механізмів в екологічній політиці, яким є субвенція.

Стимулювання проекологічної поведінки підприємства за допомогою субвенцій у промислово розвинених країнах розглядається як важливий фактор реалізації природоохоронної (екологічної) політики держави. З цією метою використовуються, зокрема, такі екологічні види субвенцій:

- дотаційні позики з національного фонду охорони природи і регіональних фондів охорони природи;
- переважне кредитування екологічних заходів банками охорони природного середовища;
- надання дотацій, які походять із ресурсів екоконверсії державного боргу;
- зльоти з податку на доходи в галузі інвестицій у природоохоронну сферу і сферу сільськогосподарського податку;
- бюджетні дотації.

Два останні з названих видів постійно підлягають обмеженням. У кожному конкретному податковому році зменшуються податки з основних проекологічних інвестицій. У зв'язку з поступовою "ринковізацією" господарств (підприємств) у країнах з перехідною економікою обмежуються також і бюджетні дотації.

Основний тягар субвенціонування перекидається на Природоохоронний (екологічний) фонд.

який за міжнародною домовленістю в рамках програми "Ріо" має бути створений у кожній країні, що стає на шлях стійкого (збалансованого) розвитку. Позики, що їх надають ці фонди, характеризуються низькими процентними ставками, тривалим періодом сплати боргу, а також можливістю у певних випадках заморожувати частину боргу. Ресурси екологічних фондів можуть використовуватися на покриття доплат пільгового кредитування Банком охорони природи. З огляду на обсяг проблем найбільшу роль Національний екологічний банк відводить фондам охорони природи. Їх діяльність регулюється законами про охорону природи кожної країни. Нагляд за діяльністю Національного фонду охорони природного середовища здійснює міністр охорони природного середовища і природних ресурсів.

Національний екологічний і регіональні фонди можуть призначати наявні ресурси на надання процентних позик, доцільні до пільгових кредитів, надання дотацій, зокрема, у випадку реалізації масштабних завдань, що виходять за межі регіону.

Надаючи позики, Національний екологічний фонд застосовує до них пільгові відсотки порівняно з тими, що встановлює Національний банк. Залежно від характеру і розмірів підприємства пільгові відсотки становлять 0,3 від рівня відсоткового статистичного за надання фінансового кредиту. Однак застосування пільгових відсотків на позичку посилює тенденції до зменшення різниці між пільговим фінансуванням WFO SIGW і наданням комерційних кредитів за звичайними відсотками, що при ліміті 50 % вартості впроваджуваної інвестиції (для якої регіональний фонд виділяє кошти) зливає стимулюючу дію цих субвенцій. Це є недоліком такої процедури.

При наданні субвенцій використовується кілька критеріїв, які встановлює наглядова рада Національного екологічного фонду. До них належать узгодженість заходу, який дотується, з державною екологічною політикою у пріоритетних сферах, ефективність планованих заходів, узгодженість з іншими заходами, тобто вписування їх в певну систему природоохоронних дій, та ін.

На відміну від цільових екологічних фондів (регіональних і місцевих) Національний екологічний фонд дофінансовує проекти, які впливають на досягнення екологічних цілей і які визнані пріоритетними в європейському чи світовому масштабі, тобто насамперед враховуються ті проекти, що мають виняткове значення для виконан-

ня взятих державою зобов'язань і що впливають з міжнародних угод. Принципово ці заходи розосереджені у чотирьох важливіших природоохоронних секторах: трансгресивне перенесення забруднень (NO , SO_2); озоноруйнуючі речовини; альтернативні джерела енергії; охорона біорізноманіття.

Детально виписуються вимоги, що висуваються до конкретного підприємства, яке претендує на одержання субвенцій з Національного екологічного фонду. Передусім таке підприємство має мати добру фінансову кондицію та інші характеристики аналогічного спрямування. Для проектів, які відповідають тим вимогам, Національний екологічний фонд може виділити для дофінансування до 20 %, а в окремих випадках і 30 % загальної вартості проекту.

Звичайно, існує кілька заперечень стосовно того, щоб субвенційною політикою вважати за основне правило екологічної політики. Одержання допомоги підприємством не є заходом, що пов'язується згори. Це самостійне рішення суб'єкта господарювання. Призначення дотацій чи надання кредитів не створює жодного бар'єра для розвитку підприємства.

Субвенції як знаряддя природоохоронної політики не скрізь сприймаються однозначно. Критики називають такі недоліки цього заходу: суб'єкти — одержувачі допомоги використовують її для того, щоб вжити заходів, які й без того були б здійснені іншими механізмами. Крім того, механізм субвенції може спричинити ситуацію, коли деякі підприємства штучно завищуватимуть ліквіди в середовищі, щоб потім одержати допомогу.

Црихальники механізму субвенції в екологічній сфері, навпаки, вважають, що в ньому міститься потужний потенціал для реалізації екологічної політики. Так, цільові екологічні фонди формуються значною мірою з оплат, в тому числі і штрафів, які надходять від підприємств. Централізовані в такий спосіб ресурси надходять до тих підприємств, які вдаються до інвестицій. У певному сенсі при цьому принцип "забруднювач платить" замінюється принципом "забруднювачі платять". Фінансування природоохоронних заходів не базується на державних ресурсах, але централізується і редиструбується державними засобами. Крім того, практика інколи вимагає відходу від загальної схеми, наприклад, у випадках, коли підприємства виробляють чисті або принципово нові технології; коли гадуєть, як і економіка загалом, знає трансформації тощо.

Висновки

1. Для реалізації цілей і завдань стійкого екологічно безпечного розвитку в екологічній сфері потрібно мати ефективну розгалужену систему фінансового забезпечення цих заходів. Тим часом в Україні така система відсутня. Крім державного фінансування, мають бути визначені ще й інші джерела і структури з чітко узакопеним статусом, такі як Національний екологічний фонд, Екологічний банк та ін.
2. У контексті трансформаційних завдань в еколого-економічній сфері України на найпильнішу увагу заслуговує механізм субвенції, а також досвід його використання у країнах ЄС та Польщі зокрема.

Література

1. Дробнаход М. І., Волвач Ф. В. Концепція стійкого екологічно безпечного розвитку // Освіта і управління. — 2000. — Т. 4, № 3-4.
2. Сохаев В. Т., Шевчук В. І. Економіка і організація охорони навколишнього середовища: Підруч. для вузів. — К., 1995.
3. Fiedor B. Finansowanie ochrony szkodowiska w Polsce // Агр. — 1995. — № 7.
4. Polmer H. Ekonomia szkodowiska. — London; Wrocław, 1995.
5. Mlodzenic A. Inwestycje w ochronie szkodowiska // Europartner. — 1997. — № 5.

*Е. А. КВАЧУК, студент III курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)*

ОПЫТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КОМПАНИЯХ ЯПОНИИ

Наукові праці МАУП, 2003, вил. 7, с. 94-98

Япония — страна экономического успеха, сумевшая в исторически короткий срок стать одним из мировых лидеров. Ее позавиная история началась в 70-годах XIX в. Ускоренная индустриализация опиралась на внутренние финансовые и человеческие ресурсы без прямой финансовой помощи стран Запада. Началось быстрое промышленное развитие, результаты которого удивили мир. Стремясь догнать страны Запада, правительство Японии начало строить за счет государства промышленные предприятия (текстильные, горные и др.), железные дороги, телеграфные линии, одновременно предоставляя частным предпринимателям субсидии, займы, налоговые льготы.

Япония за сто лет прошла путь от распада традиционной феодальной социально-экономической системы к развитой рыночной экономике. Путь от аграрной к индустриальной экономике был пройден ею за первые десятилетия XX в. Еще в начале модернизации страна столкнулась с острым противоречием между потребностями в сырьевых и топливных ресурсах и бедностью собственных недр. Это противоречие решалось традиционными для этой эпохи методами военной экспансии и захвата колоний. Страна пережила периоды промышленного подъема в первые десятилетия XX в., финансовый кризис 1927 г., была охвачена мировым экономическим кризисом 30-х годов. Начиная с 50-х годов разработано 13 общегосударственных программ социально-экономического развития.

Что касается управления японскими фирмами, то в отличие от стран Запада здесь учитываются интересы всех групп, связанных с предприятием, — акционеров, основного банка, крупных по-

ставщиков, партнеров по кооперации, дистрибьютеров, работников, менеджеров. При этом интересам работников и менеджеров уделяется особое внимание.

Многим знакомо качество японских товаров и высочайший уровень инновационного менеджмента компаний Страны Восходящего Солнца, в основе которого лежат ультраэффективная организация производственного процесса. Однако лишь немногие могут похвастаться знанием конкретных производственных систем, методов и управленческих подходов, гарантирующих все перечисленные преимущества японского менеджмента.

Кажущаяся простота этих систем при поверхностном ознакомлении с ними обычно приводит к соблазну скопировать несложные японские принципы управления производством. Однако это не удалось практически ни одной западной компании, когда в 80-х годах американцы и европейцы попытались наступить к тому времени изрядно выравненного вперед конкурента.

Причина кроется в мировоззрении, в самой традиционной философии труда и бизнеса японцев, которую оказалось невозможно "привить" к инородному "ментальному дереву". Просто при "перенесении" системообразующих элементов чужого национального стиля управления необходимо учитывать культурный фактор, соотносить мировоззренческие основы, на которых строится та или иная система производства или метод управления, с национальными особенностями.

Насколько это важно, рассмотрим на примере системы "канбан" компании "Тойота", которая широко распространена на других японских предприятиях. Суть системы очень проста: она позво-

длает на всех стадиях производства обеспечить поставку требуемых деталей и узлов к месту последующей операции в строго заданном количестве и точно вовремя [2, с. 9]. Как видим, задача сугубо практическая. Тем не менее основы системы, разработанной в корпорации "Тоёта", глубоко уходят корнями в национальную философию и психологию японцев.

Без чего система "канбан" не была бы создана? Без уникального подхода японцев к творчеству, их удивительных взглядов на взаимоотношение теории и практики, без их умения учиться у других.

Без чего система, изобретенная на "Тоёте", никогда не стала бы эффективной и не была бы внедрена на других японских и корейских предприятиях? Без уникальной групповой психологии, порождающей корпоративный дух, объединяющий персонал и руководство компаний Страны Восходящего Солнца теснее, чем семейные узы. Без удивительной способности японских корпоративных структур к адаптации.

Рассмотрим эти главные составляющие более подробно.

Японцы, действительно, с детства пользуются девизом "Меньше говори, больше делай!" И это не просто следствие воспитания, — это мировоззрение, восходящее к самым истокам национальной культуры и мышления, социально-культурная матрица, закодированная на генетическом уровне. Японцы творят и мыслят не так, как представители западной цивилизации. Они обнаруживают феноменальные способности там, где четко видна цель деятельности. Однако, если речь идет об обнаружении каких-то принципиально новых явлений, японцы гораздо менее эффективны.

Причина этого кроется прежде всего в методике развития интеллекта с раннего детства. Главное — память. Японец оперирует преимущественно не логическими категориями и понятиями, а образами.

Именно такое образное мышление, по мнению многих авторитетных ученых, является основой удивительной способности японцев к освоению чужих бизнес-идей и ноу-хау. И это не простое заимствование, а полноценное творчество, можно сказать, соавторство, хотя и построенное на совершенно иной, не понятной для западного человека, системе координат.

Нововведения — истинно японская стихия, поскольку их подход к практике — противоположный полосу западного прагматизма, с его неуемной страстью к рассмотрению всех возмож-

ных вариантов и планов. Для представителей японской культуры между идеей и практикой нет посредников.

Эта неотъемлемая черта японских компаний также уходит корнями в седую древность. Культурологи связывают зарождение уникального японского "группизма" с традициями рисоводства. Возделывание риса, как известно, требовало колоссального труда, поэтому усилий одного человека или даже семьи было недостаточно, чтобы возделывать поле и собрать урожай. Так зарождались уникальная групповая этика и психология труда.

Постепенно сформировался порядок, в котором подчинение лидеру и уважение к старшему обрели поистине религиозное содержание. Например, американцы отдают приоритет личности, ее эгоистическим устремлениям, японцы — группе. Американцы подчеркивают важность личности и ее стремление к независимости. Японцы строго соблюдают нормы "амээ" — тяготение слабого к зависимости от сильного.

Отложив в сторону эгоцентризм, японцы, следуя принципам "амээ", прилагает все силы для достижения успеха. Но и он, и его руководитель знает, что человек не всесилен. Так данная мировоззренческая установка является одной из основ доверия к людям, самостоятельности действий персонала в определенных ситуациях, возможности невиданного даже для наиболее диверсифицированных и демократических компаний Запада делегирования полномочий и участия персонала в управлении.

Система "Тоёты"

История создания, внедрения и успешного функционирования системы "канбан" представляет собой прекрасную иллюстрацию приведенным выше положениям. В этом отношении "Тоёту", как и большинство других успешных корпораций Японии, можно назвать одним из продуктов национальной философии предпринимательства.

Если говорить просто, "канбан" — это конвейер по-японски. Один из "отцов" системы экс-вице-президент "Тоёты" Такити Оно вспоминал: "То, что мы называем системой управления производством фирмы "Тоёта", родилось в результате наших разнообразных попыток достичь автомобильную промышленность развитых западных стран после окончания Второй мировой войны. Нашей главной целью было повышение эффективности производства и снижение издержек, для этого мы сосредоточили усилия на ликвидации

всякого рода деятельности, которую можно ускорить без ущерба для дела. При исследовании этой проблемы мы последовательно изучали причины возникновения различных "излишеств" в процессе производства и вырабатывали методы их ликвидации, часто следуя путем проб и ошибок" [2].

В основу системы были положены принципы научной организации труда Фредерика Тэйлора и принципы фордовского конвейера, — как видим, и здесь отправной точкой стали заимствованные идеи. Однако благодаря оригинальному подходу, разработкам и дополнениям Тайти Оно "канбан" стала поистине национальной системой, мало напоминающей ее "первоисточники".

На Западе эта система получила название "точно вовремя" (just-in-time). Однако временная ее составляющая не является доминирующей. Не менее важны количественные показатели и роль персонала в ее функционировании.

На практике система "канбан", или конвейер по-японски, означает, что продукция изготавливается и поставляется потребителю как раз к моменту реализации: готовые автомобили — к моменту продажи, комплектующие изделия и узлы — к моменту сборки готового изделия, отдельные детали — к моменту сборки узлов, материалы — к моменту изготовления деталей. Таким образом, все материалы используются активно, практически без страховых запасов, затоваривания складов, перепроизводства и других издержек, возникающих у подавляющего большинства конвейеров и производственных систем.

На "Тойоте" производственные участки, находящиеся на последующих этапах технологического цикла, как бы "вытягивают" необходимую продукцию из предыдущих. В рамках же традиционной системы она "выталкивается" на следующий этап без учета потребностей в узлах, деталях или продукции, согласно заранее составленному и утвержденному плану.

Приведем простой пример: складские запасы "Тойоты" рассчитаны на один час, поставщики доставляют свою продукцию заказчикам для включения ее в производственный цикл 3–4 раза в день. В то же время на предприятиях "Форд Мотор" содержится трехнедельный запас деталей (узлов), а средний интервал между их поставками составляет один месяц [3].

В основе системы "канбан" — качественно новый уровень групповой синергии, который был достигнут переосмыслением понятия "потребитель". Образно говоря, "Тойота" уравнила в правах

внешних и внутренних потребителей. И те, и другие, по замыслу Тайти Оно, должны были получать необходимую продукцию (комплектующие) в строго необходимом количестве и точно вовремя.

Теперь о самом названии. "Канбан" в переводе с японского означает "карточка". В данном случае — металлическая карточка круглой, треугольной или квадратной формы, на которой сотрудник, представляющий каждое последующее технологическое звено, записывает свой "заказ" на необходимое ему сырье, детали, узлы или готовые автомобили.

Итак, главная цель системы "канбан" — сокращение издержек производства. Однако при внедрении системы в "Тойоте" прекрасно понимали, что ее невозможно достичь только путем рационализации труда в духе тэйлоризма. Главная цель могла быть достигнута только с достижением нескольких подцелей:

- 1) обеспечение оперативного регулирования объема и номенклатуры производства, без чего невозможно приспособиться к ежедневным и ежемесячным колебаниям спроса;
- 2) обеспечение высокого качества продукции на всех этапах производства, что гарантирует поставку только качественных деталей для последующих операций;
- 3) активизация человеческого фактора для достижения поставленных целей.

Именно последний фактор является, пожалуй, самым важным, поскольку, как говорилось выше, система "канбан" не может работать при низком уровне групповой синергии и привлечения персонала к управлению производством.

"Канбан" побуждает работников уделять максимум внимания качеству продукции. Вообще эта система невозможна без ориентации на качество продукции. "Поштучная" подача всех деталей и узлов немыслима даже при незначительном по нашим понятиям проценте брака, который может привести к параличу всей системы. Каждая подаваемая деталь должна соответствовать всем стандартам, быть совершенной.

В этой связи трудно переоценить роль персонала в поддержании системы. На "Тойоте", как и на других передовых японских предприятиях, качество давно стало культом, заняв почетное место среди традиционных ценностей. Собственно, по-другому и быть не могло, поскольку при таком уровне групповой ориентации и ответственности за дело фирмы культовым становится любой фактор, непосредственно отражающийся на репутации товаров компании.

Кроме того, ориентация на качество как одна из поведенческих установок связана с тем, что уважение к человеку, коллеге, партнеру — также "в крови" у японцев. Сотруднику "Тоёты" не выполнить заказ вовремя для следующего в конвейере звена просто не позволено совесть, причем уровень зарплат практически не влияет на его отношение к коллеге.

Таким образом, эффективность системы "канбан" напрямую зависит от того, насколько работники привержены корпоративному духу, групповым усилиям. Но и сама система стала одним из действенных факторов их укрепления.

После нефтяного кризиса начала 70-х годов система "канбан" заинтересовала японских топ-менеджеров, она была быстро андрена на многих японских предприятиях, причем не только в автомобильной промышленности, что доказало одну простую истину: производственная система, построенная на традиционной трудовой этике, учитывающая национальный менталитет, достаточно быстро становится национальным достоянием.

Еще одним подтверждением этого тезиса стали неудачные попытки внедрить "канбан" в американских компаниях. Единичные более или менее успешные результаты связаны не с копированием системы "Тоёты", а с ее адаптацией, однако в целом она так и не прижилась за океаном.

Японская экономика соединяет капитализм с элементами социалистической системы (умеренная дифференциация заработной платы, развитая система партнерства, обеспечение практически до последнего времени полной занятости, неуклонный рост заработной платы).

В Японии существует своя специфика в управлении персоналом, которая основывается на следующих особенностях: наем работников пожизненный или на длительный срок; повышение зарплаты с выслугой лет; участие работников в профсоюзках, которые создаются на фирме. Можно выделить следующие основные принципы японского типа управления:

- переплетение интересов и сфер жизнедеятельности фирмы и работников, высокая зависимость работника от своей фирмы, предоставление ему значительных социальных гарантий и благ в обмен на преданность фирме и готовность защищать ее интересы;
- приоритет коллективного начала перед индивидуальным, поощрение кооперации людей внутри фирмы, в рамках разного рода небольших групп, атмосфера равенства между работниками независимо от занимаемых постов;

- поддержание баланса влияния и интересов трех основных сил, обеспечивающих функционирование фирмы: управляющих, специалистов и инвесторов (акционеров);

- формирование партнерских связей между фирмами — деловыми партнерами, в том числе между поставщиками и покупателями продукции.

Таким образом, система управления персоналом в Японии предполагает гарантии занятости, подготовку новых работников, оплату труда в зависимости от стажа работы, гибкую систему зарплаты.

Гарантированная занятость обеспечивается в Японии в определенной степени системой пожизненного найма, которая распространяется на работников до достижения ими 55-60 лет. Эта система охватывает примерно 25-30 % японских рабочих, занятых в крупных фирмах. Однако в случае резкого ухудшения финансового положения японские фирмы все равно проводят увольнения; по поводу гарантий занятости официальных документов нет. Тем не менее считается, что гарантированная занятость, предоставляемая японскими фирмами своим работникам, лежит в основе тех успехов, которых им удалось добиться в области повышения производительности труда и качества продукции, а обеспечения лояльности работников по отношению к своей фирме.

В японских фирмах придерживаются мнения, что руководитель должен быть специалистом, способным работать на любом участке фирмы. Поэтому при повышении квалификации руководитель отдела или подразделения выбирает для освоения новую сферу деятельности, в которой он раньше не работал.

Фирмы в качестве критерия применяют совмещение профессий, способность работать в коллективе, понимание значения своего труда для общего дела, умение решать производственные проблемы, увязывать решение различных задач, писать грамотные записки и чертить графики.

Традиции "Nissan" с точки зрения экологического менеджмента

В 1993 г. в Испанском филиале "Nissan" работало 2000 чел., из них всего несколько десятков японцев, однако традиции "Nissan" соблюдаются неукоснительно.

Что больше всего поражает при посещении фирмы "Nissan":

1. Прекрасный дизайн и планировка корпусов завода.

2. Безукоризненная чистота помещений. При посещении основных сборочных и лакокрасочных производств белая рубашка и черные ботинки остаются чистыми.
3. Велоконвейтное автоматизированное лакокрасочное производство, когда корпуса автомобилей проходят в закрытом кожухе все операции грунтовки, мойки, сушки и окраски до шести слоев практически без участия человека.
4. Завод работает по принципу сборочного конвейера "just in time" (точно в срок) с минимальными складскими запасами.
5. Забота о персонале фирмы высокая: личные автомобили паркуются прямо на территории завода на специальных стоянках, все ходят в фирменных синих слесовках (кроме руководства), хорошие раздевалки, душевые и туалеты, дешевые рабочие столовые, где обед стоит 25 песет (около 20 центов).
6. Плановые перерывы — через каждый час на 10 минут, при этом останавливается конвейер, чтобы сотрудники могли отдохнуть.
7. Высокая дисциплина и моральный кодекс поведения на заводе. Нигде нет болтающихся, сидящих, курящих рабочих. Даже в плановые перерывы бригада сидит в специальной зоне отдыха группой.

Постараемся обобщить философские принципы японских компаний:

- постановка крутой цели, приятной всем, вплоть до рабочих;
- патриархализм — воспитание у занятых на фирме чувства, что они являются членами одной семьи;
- пожизненный наем служащих, когда им гарантируется рабочее место до ухода на пенсию;
- уважение к старшему по возрасту и по должности, беспрекословное подчинение ему;
- отсутствие привилегий для отдельных категорий персонала: одинаковые куртки, общие столовые, отсутствие отдельных кабинетов для управляющих;

= создание атмосферы свободы дискуссий, поощрение энтузиастов и талантливых людей, уважение и поощрение способностей каждого.

Опыт Японии позитивно влияет на экономические системы соседних стран Дальнего Востока. Представляется, что его главная ценность заключается в том, что японская система управления развивалась как синтез национальных идей в этой области и лучших достижений стран Запада.

Использование японского опыта в экологическом менеджменте Украины может помочь в правильном подходе и решении экологических задач, которые на данном этапе существуют в нашей стране. Внедряя этот опыт на предприятиях Украины, а именно групповую ориентацию и ответственность за дело фирмы, следует учитывать, что здесь культом становится любой фактор, который и отражается на репутации товаров компании. Кроме того, ориентация на качество как одна из поведенческих установок связана с тем, что уважение к человеку, коллеге, партнеру также должно быть в "крови" работника.

В заключение хочу подчеркнуть, что в умеренной дифференциации заработной платы, развитой системе партнерства, обеспечении практически до последнего времени полной занятости, неуклонном росте заработной платы и заключена главная ценность системы экологического менеджмента.

Литература

1. *Мировая экономика и международные отношения*. — 2001. — № 8. — С. 109-118.
2. *Монден Ясухиро. "Тойота": методы эффективного управления*. — М: Экономика, 1989.
3. *Персонал*. — 2002. — № 1.
4. *Проблемы теории и практики управления*. — 2001. — № 4. — С. 110-114.
5. *Гронников В., Ладанов И. Управление персоналом в Японии*. — М: Наука, 1989.

*Н. В. РЕДЬКО, докторант
(Міжнародна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 99–101

Останнім часом концепція стійкого економічного зростання передбачає нерозривне поєднання економічної та екологічної політики. Екологічна політика все активніше реалізується в економічній стратегії розвинених країн та великих компаній. Вони охоплює систему заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, їх охорону та відтворення всередині країни та за її межами.

У світі розробляється та втілюється комплекс заходів, спрямованих на вирішення завдань нового етапу розвитку. Він включає прийняття природоохоронного законодавства, внесення відповідних змін в податкові системи, застосування різноманітних інструментів екологічної політики. У результаті здійснення концепції стійкого зростання відбуваються глибокі зміни у структурі національної економіки, прискорено втілюються сучасні ресурсозберігаючі технології, формуються нові галузі виробництва. Все це призводить до зниження витрат виробництва.

Уже на теперішньому етапі розвитку експорт країни, що проводить екологічну політику, має тенденцію до зростання, і це багато в чому зумовлено збільшенням частки екологічно чистих товарів і послуг. Останні дослідження свідчать про те, що аналогічна тенденція спостерігається і в переміщенні капіталів — інтерес вислідують як об'єкти інвестицій такі галузі, що піддаються найжорсткішому екологічному регулюванню. Є всі причини вважати, що в майбутньому ці тенденції тільки посилюватимуться, ось чому екологічний фактор стає одним із визначальних при формуванні міжнародної конкурентоспроможності країни.

На рівні країни екологічно зорієнтована економіка забезпечує підвищення конкурентоспромож-

ності нації загалом шляхом покращення середовища, підвищення якості та збільшення тривалості життя населення. Окрема компанія може не отримати негайного результату від капіталовкладень в охорону навколишнього середовища, тоді як у масштабі країни такі переваги більш очевидні, навіть якщо кою не завжди отримують чітку грошову оцінку. Наприклад, введення норм очищення стічних вод може підвищити витрати окремих фірм, але водночас це позитивний ефект у масштабах країни через зменшення захворюваності населення від забрудненої води. У багатьох випадках екологічно зорієнтоване виробництво може підвищити і конкурентоспроможність галузей та окремих компаній.

На рівні окремих галузей промисловості вплив екологічного фактора не стільки однозначний і значною мірою залежить від типу галузі. Позитивний вплив природоохоронні заходи можуть чинити на галузі, що використовують сучасні технології. Наприклад, сталеливарна галузь, незважаючи на порівняно високі витрати, пов'язані з виконанням природоохоронних вимог, може отримати суттєвий витрати від втілення ресурсозберігаючих технологій, а галузь автомобілебудування — від розробки моделей з меншим вмістом вантажів палива.

Однак для багатьох "брудних" галузей з високими екологічними витратами (добувні, хімічна, нафтопереробна, целюлозно-паперова) отримати конкурентні переваги від дотримання природоохоронних заходів надто проблематично. Наприклад, при створенні сучасного металургійного підприємства вартість очищених споруд майже відповідає вартості виробничого обладнання. У таких виробництвах через дотримання екологічних

вимог собівартість продукції підвищується на 30–40 %. Але і в цих ситуаціях все відчутніше відчувається тиск з боку споживачів, що вимагають підвищення екологічних характеристик виробничих процесів.

Урачування екологічного фактора може підвищити конкурентоспроможність і окремих компаній. У 80-ті і особливо 90-ті роки в умовах жорсткої конкуренції кардинально змінилась ставлення до екології бізнесу. Він поступово став розглядати екологічно зорієнтоване виробництво як сферу перспективного розвитку, а в деяких випадках як єдину альтернативу свого виживання. Є багато факторів, що впливають на цей процес. Це формування нових цінностей у суспільстві — поважно ставлення до природи і зростаюча політу споживачів за екологічно чисту продукцію у розвинених країнах; необхідність дотримання державних та міжнародних екологічних норм. Економічні важелі є найефективнішим стимулом підвищення екологічних характеристик виробництва.

Однією з найважливіших причин врачування екологічного фактора бізнесом є поява нових можливостей для компаній. Бізнес розглядає включення екологічної складової у свою діяльність вже не як перешкоду розвитку та обов'язкові витрати, а все більше як сферу додаткових можливостей, новий засіб підвищення конкурентоспроможності. Заходи з охорони навколишнього середовища часто призводять до прямого зниження витрат виробництва через скорочення виробничих витрат, мінімізацію втрат та переробку відходів.

Деякі часом екологічні проблеми відкривають перед компаніями додаткові можливості для розвитку ділової активності. Такі можливості переважно зумовлені виникненням і постійним удосконаленням нових технологій, що служать основою реалізації нової політики компаній.

Визначимо такі основні можливості, що відкриваються на екологічному ринку:

1. Покращення існуючої продукції шляхом її адаптації до нових екологічних вимог.
2. Розробка принципово нової продукції, навіть створення з цією метою спеціалізованих компаній. Необхідність розв'язання екологічних проблем і жорстка конкуренція на ринку спричиняють розробку, виробництво та збут абсолютно нової продукції замість екологічно небезпечної. При цьому найбільші перспективи компаніям надає попереджуюча стратегія. Є випадки, коли фірми створюють нову продукцію із відходів виробництва.

3. Залучення іноземних інвестицій. Швидкий розвиток ринку екологічних товарів та послуг іноді призводить до небажання компаній втілювати нову продукцію, яка може застаріти раніше, ніж її продаж принесе прибуток. Для зниження ступеня ризику фірми намагаються залучити іноземних інвесторів, особливо з країни, де вже існує розвинений ринок екологічних товарів і послуг. Окрім розподілення ризиків, прямі іноземні інвестиції надають можливість отримати нові технології та розширити ринки збуту.

4. Можливість надання екологічних послуг у формі інформаційної, консультативної, експертної допомоги в розв'язанні природоохоронних проблем, підготовки спеціалістів-екологів і т. ін.

Зростає диверсифікація екологічно чистої продукції. Якщо спочатку її використовували лише у сфері контролю повітряного середовища, стічних вод і утилізації відходів, то нині втілюють практично у всі сфери світового виробництва.

Екологічне законодавство може об'єктивно стимулювати:

- зниження витрат компаній;
- створення нових ринків для продукції компаній;
- покращення ринку компаніями, що нездатні витримувати високі екологічні вимоги;
- захист екологічно зорієнтованого бізнесу від іноземної конкуренції.

У нашій країні питанням екологічної політики не надіється достатньо уваги. Фактично відсутня сучасна екологічна політика, яка б ґрунтувалась на передовий міжнародний досвід та розглядала екологічний фактор як один із пріоритетів економічного розвитку. Прийнята стратегія стійкого розвитку носить декларативний характер, оскільки не відкрита відповідними законодавчими та фінансовими важелями. Однак основна проблема полягає в тому, що більшість українських компаній і дотепер не змінили свого ставлення до екології як до затратного механізму. Вони ще не розуміють тих конкурентних переваг, які можуть бути отримані у прямуванні шляхом нового та перспективного розвитку світової економіки.

У нашій країні склалась уявлення, що врачування екологічного фактора призводить до додаткових фінансових витрат, що можуть лише знизити конкурентоспроможність держави та компаній. Визначимо, що навіть у розвинених країнах, де вже втілюється екологічна політика, з цього приводу

існують досить протирічні думки. Однак урахування екологічної складової в економічній діяльності може бути вигідним як у масштабах окремих країн, так і конкретних фірм. Це підтверджує велика кількість різних досліджень (наприклад, М. Портера), а також практична діяльність великих компаній. Життя свідчить, що природоохоронні заходи здатні навіть підвищити конкурентоспроможність країн, галузей та окремих фірм.

Україна повинна використовувати міжнародний досвід підвищення конкурентоспроможності для розробки нової економічної стратегії, яка

враховує екологічний фактор та можливість використання конкурентних переваг на ринку екологічно чистої продукції.

Література

1. Дем'янова А. Е. Конкурентоспособность международных компаний. -- М: Библиотека финансового менеджера, 2001. -- 30 с.
2. Портер М. Е. Международная конкуренция. -- М: Междунар. отношения, 1993.

*Н. В. ГУЦЬ, студентка III курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)*

КАДРОВЫЙ АСПЕКТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 102–103

Экологический менеджмент во многом определяет возможность достижения быстрых результатов в решении экологических проблем, очевидных для персонала предприятия. Экологический менеджмент предполагает обязательное вовлечение в осознанную целенаправленную разностороннюю экологическую деятельность не только отдельных специалистов, но и руководителей, лиц принимающих решения, производственный персонал в целом. Экологический менеджмент — это экологически безопасное управление производством.

Основные положения экологического менеджмента:

- эффективное планирование и организация производственной деятельности;
- вовлечение всего персонала в экологическую деятельность;
- налаживание экологически безопасных производственных процессов;
- организация и проведение научно-исследовательских работ по проблемам условий труда;
- создание благоприятных условий для работы персонала и др.

Одной из важных проблем экологического менеджмента является создание благоприятных условий для работы персонала, особенно женщин. Мы часто слышим: "У власти — не женское лицо", "Если женщина — успешный руководитель, значит, она непременно несчастна в личной жизни". Однако это всего лишь миф, потому что мнение о том, что карьерный рост и семейное счастье несовместимы, не имеет под собой никаких оснований. Поскольку и то, и другое — это разные формы реализации личностного потенциала человека, которые он вполне способен совместить.

У женщины есть ряд преимуществ, реализовав которые, она может стать коронным работником. Женщина хорошо умеет оценивать и прогнозировать поведение других людей. Правда, ее чаще, чем мужчину, подстерегает опасность пойти на поводу у своих эмоций. Женщина пользуется своими уникальными умениями общаться и руководить совершенно не так, как мужчина. Лидер-женщина формирует уникальные взаимоотношения с каждым подчиненным. И эти отношения могут быть хорошими (со взаимным доверием и поддержкой, высокой производительностью работы и удовлетворенностью подчиненных), средними или плохими (с простым выполнением служебных обязанностей). Основными характеристиками женского стиля руководства являются активные взаимодействия с подчиненными, формирование у сотрудников уважения к себе, поддержка их в стрессовых ситуациях. В свою очередь работники убеждаются, что руководство им доверяет, воспринимает их идеи с уважением. В результате у сотрудников возникает желание делиться информацией, которой они располагают, растет их преданность делу и т. д. Женщина лучше контролирует свои и чужие ошибки; она, как правило, лучше формирует свои мысли и выражает идеи, а также предпочитает конкретный гарантированный результат, "здесь и сейчас". Кроме того, замечено, что женщина меньше, чем мужчина, реагирует на ухаживания и сексуальные притязания в деловых отношениях — она четко различает дело и развлечения. Однако существует и помеха в деловой карьере женщин — это неумение ладить между собой, играть в команде, быть снисходительной к недостаткам окружающих коллег; а

также склонность погрязать в мелочах и эмоциях.

В последнее десятилетие, принимая на работу менеджеров, владельцы американских фирм стали отдавать предпочтение женщинам, потому что они не только объединяют работников, но и умеют их вдохновить, демонстрируя восхищение даже самыми незначительными успехами подчиненных. Женщины не склонны демонстрировать свою компетентность, поэтому они всегда берутся за дело после тщательного взвешивания своих возможностей. Не зря существует мнение, что если новый сотрудник — женщина, то надо умножить на два то, что она говорит о своих возможностях.

В Украине, чтобы стать лидерами, женщины должны пройти длинный путь с препятствиями, доказывая всем, что они занимаются своим делом. Ведь для женщин работа — это важный фактор, который позволяет им проявлять творчество, инициативу, а также вызывает уважение со стороны друзей и близких. Все те качества, которые заложены в женщине природой, и те, которые она приобретает, помогут ей разбить "стеклянный потолок". С помощью этого старые традиции отойдут на задний план и на смену мужскому равноправию придет равноправное партнерство [1].

Проанализировав статистические данные Украины о средней заработной плате женщин, которые составили в 1995 г. — 80 %, в 1999 г. — 72 % средней заработной платы мужчин, можно сделать основной вывод — необходимо улучшить экономическое положение женщин. Это равная оплата труда, равноправие на рынке труда, борьба с женской бедностью и безработицей, а также

поддержка и развитие женского предпринимательства. Например, в 1999 г. экономически активное женское население составляло 48,4 %.

Женщина является не только работником, но и "хранительницей домашнего очага", поэтому необходимо реализовать социальные программы, которые помогут женщине совмещать профессиональную деятельность и семейную жизнь, женщинам-матерям необходима всесторонняя помощь при рождении ребенка и по уходу за ним как со стороны государства, так и организации в целом.

В связи со сложившейся экологической ситуацией в Украине существует реальная угроза здоровью нации. Статистика беспристрастно свидетельствует: рождаемость падает и повышается уровень заболеваний у новорожденных. Важнейшую роль в этом играют условия труда, поэтому необходимо принять ряд мер по ограничению пребывания женщин на тяжелых работах, особенно на работах с вредными веществами. А это, в свою очередь, должно сопровождаться совершенствованием законодательной базы и внедрением системы экологического менеджмента в Украине, в частности на предприятиях.

Литература

1. Варшак В. Как разбить "стеклянный потолок" // Психология. — 2001. — № 12. — С. 12–13.
2. Корсак К. Женщины — персонал XXI века // Персонал. — 2001. — № 3. — С. 39–42.
3. Хобарова Е. И. Менеджмент на стыке экологии и экономики // Менеджмент в России и за рубежом. — 1999. — № 3. — С. 29–35.

*Р. Н. МАЛЬЦЕВ, студент II курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В УКРАИНЕ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 104–106

В последние годы человек, уверовавший в созданный им самим миф, что он является настоящим "царем природы", ником разума и вершиной биологического развития, вопреки приближил себя к границе полного самоуничтожения, не переставая наращивать количество глобальных угроз своему существованию: ядерная война, "озоновая дыра", тепловое, химическое и радиационное загрязнение окружающей среды, уничтожение растительного и животного мира, СПИД и другие устрашающие достижения, которые мы сейчас с таким восторгом называем прогрессом и используем в нашей повседневной жизни.

Не исключено, быть может, это эпоха исчезновения человеческой цивилизации.

Но ведь это только один сценарий развития нашего общества. Почему бы нам не создать другой и назвать его, скажем: Эпоха здорового общества, в котором бы мы не создавали болезни, а искали пути оздоровления человека, не загрязняли окружающую среду, а наоборот, очищали ее, не ставили перед будущим поколением смертельной преграды, а дали ему возможность развиваться в новой экологически чистой и безопасной среде.

Однако для этого нам необходимо в корне менять экологическую политику, цели и задачи предприятий-вредителей. Решить этот вопрос мы можем только с помощью внедрения и использования на предприятиях системы эффективного экологического менеджмента.

Этим сейчас и занимаются зарубежные организации и предприятия, стремящиеся исправить ошибки, нажитые годами. И украинские предприятия, несмотря на неблагоприятные условия, которые сейчас сложились у нас в стране, пыта-

ются исправить катастрофическое положение экологии. Ярким примером тому служит украинская фирма «Концерн "Стирол"».

«Концерн "Стирол"» является одним из крупнейших производителей аммиака, минеральных удобрений, полистиролов и фармацевтической продукции в Украине. Цель деятельности Концерна — выпуск конкурентоспособной продукции, соответствующей требованиям заказчика, на основе развития, модернизации производства с повышением уровня его экологической безопасности.

В Концерне ведется постоянная реконструкция и модернизация производства, средства предприятия, оставшиеся после выплаты всех обязательных платежей и налогов, направляются в основном на развитие производства и выпуск качественной продукции. «Стирол» награжден Алмазной звездой за качество продукции, присуждаемой Мексиканским Национальным институтом маркетинга (1993 и 1996 г.), семью призами за качество, успехи в развитии технологии производства, высокую торговую репутацию, за коммерческий престиж, присуждаемыми Клубом лидеров в области торговли и редакцией журнала "Всемирный рынок" (Мадрид, 1994–1996 гг.), призом "Золотая Арка Европы" (1996 г.), учрежденным фирмой "V&C", является лауреатом премии "Золотой Скиф" (1997 г. — региональный приз, присужден за внедрение и развитие современных технологий), лауреатом общенациональной программы "Человек года" в номинации "Отвественный производитель". В сентябре 1998 г. Концерн награжден Международным Призом за высокое качество контроля за состоянием окружающей среды. В марте 1999 г. в про-

грамме "Человек года" "Стирол" признан лучшим промышленным предприятием Украины 1998 года.

Но самое главное достижение "Стирола" — присвоение ему 2 января 2002 г. транснациональной компанией "Бюро Веритас" сертификата на систему экологического менеджмента в соответствии с требованиями международного стандарта ISO 14001.

По данным Международной Ассоциации Производителей минеральных удобрений IFA за 2000 г., "Стирол" выпустил 0,86 % мирового производства аммиака, 2,21 % мирового экспорта этого продукта; на долю Концерна приходится 0,8 % мирового производства и 3,63 % мирового экспорта карбамида.

"Стирол" — один из крупнейших в мире производителей аммиачной селитры. Концерн выпускает 1,56 % мирового производства селитры и 3,14 % мирового экспорта этого удобрения.

Сегодня Концерн производит 26,1 % всего аммиака, выпускаемого в Украине, 25,7 % минеральных удобрений, 100 % полистиролов. Доля "Стирола" в экспорте химической продукции страны: аммиак — 28,7 %, минеральные удобрения — 25,8 %, полистиролы — 100 %.

Доля "Стирола" в объеме промышленного продукта Донецкой области — 2,65 %; в объеме промышленного продукта г. Горловки — 59,9 %. Доля Концерна в объеме промышленного продукта Украины за 2001 г. составляет 0,52 %.

Налоги, уплаченные Концерном за 9 месяцев 2001 г. (74,173 млн грн), составили 0,19 % государственного бюджета Украины, 2,61 % — бюджета области, 33,7 % — бюджета г. Горловки, а налог с прибыли, поступающий в государственную казну от городских предприятий, на 63–70 % уплачивается "Стиролом".

Но на этом не заканчивается стремление Концерна улучшить качество продукции и соответственно уменьшить выбросы в окружающую природу. Уже на 2002 год "Стирол" ставил перед собой такие цели:

- сократить выбросы аммиака в атмосферу на 10 % по сравнению с 2001 г.;
- сократить выбросы других вредных веществ в атмосферу до уровня, обеспечивающего соблюдение их предельно-допустимых концентраций в атмосферном воздухе прилегающих к территории концерна жилых массивов;
- снизить количество азотосодержащих веществ в сточных водах на 10 % по сравнению с 2001 г.;
- уменьшить количество твердых отходов в 2 раза по сравнению с 2001 г.

Особое место на предприятии занимает экологическая политика, которая предусматривает выполнение таких принципов:

1. Определять приоритеты в дальнейшем повышении экологической безопасности производства, устанавливать и реализовывать цели и задачи, направленные на предотвращение загрязнения окружающей среды.
2. Соответствовать требованиям природоохранного законодательства.
3. Осуществлять непрерывное обучение персонала вопросам охраны окружающей среды, безопасного ведения технологических процессов и выполнения работ.
4. Планировать развитие, модернизацию и диверсификацию производства на основе использования малоотходных и безотходных технологий, обеспечивающих энерго- и ресурсосбережение.
5. Обеспечивать предотвращение и сокращение загрязнения окружающей природной среды на основе:

Фактические и нормативные значения удельных выбросов

Ингредиент	Удельный выброс по ОАО «Концерн "Стирол"», кг/т	Нормы удельного выброса в Дании, кг/т	Удельный выброс по нормам, установленным Мировым Банком, кг/т
Диоксид азота при производстве аммиака	0,8–1,1	0,8–1,1	2,7
Диоксид серы при производстве серной кислоты	2,8	1,8–7,2	14
Аммиак при производстве карбамида	0,24–0,46	0,75–5,1	0,14–9,55

- * оснащения источников загрязнения современным очистным оборудованием и совершенствования действующего;
  - * минимизации образующихся, утилизации и обезвреживания накопленных отходов.
6. Совершенствовать систему мониторинга и постоянно информировать работников концерна и население города о влиянии предприятия на окружающую среду, в своей деятельности учитывать мнение общественности.
  7. Консультировать потребителей по правилам экологически безопасного транспортирования и использования продукции Концерна.

8. Требовать от подрядчиков соблюдения природоохранного законодательства и принципов настоящей политики.

Все эти факторы четко свидетельствуют об эффективности системы экологического менеджмента и необходимости его немедленного внедрения на предприятиях. Теперь можно с уверенностью сказать, что основой нашего сценария "Здоровой жизни" должно стать внедрение системы экологического менеджмента, но не только на предприятиях, но и в каждой семье. Только так мы добьемся развития, а не деградации нашего общества.

О. Г. КРАВЧУК, студентка II курса
(Черновицкий филиал Межрегиональной Академии управления персоналом)

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Науковий вісник МАУП, 2003, вип. 7, с. 107–108

Бытует мнение, что если компания не наносит ущерба окружающей среде в результате своей работы, то можно с уверенностью положительно оценивать работу экологического менеджмента. Но вместе с тем большинство экологических экспертов не дают столь оптимистических прогнозов и утверждают, что укоренившиеся на сегодняшний день методы управления в этой области неизбежно приведут к необратимой экологической катастрофе. Одной из главных причин такого положения является низкая эффективность используемых механизмов экологического контроля и управления. Основанная на жестких административных методах и принуждении она не может войти в ситуацию в полном объеме. Только инициативная и результативная деятельность экономических субъектов, направленная на выполнение их собственных экоэффективных программ, может привести к глобальному улучшению состояния окружающей среды. Но контроль над этими процессами вызывает в целом негативную оценку украинскими производителями, так как результаты экологического анализа практически невозможно фальсифицировать.

Таким образом, эффективная работа менеджмента — это самый надежный способ заручиться поддержкой и обеспечить предприятию кредит доверия в отношениях с заинтересованными в его деятельности сторонами. Но не следует недооценивать также влияния экономического фактора. Отсутствие экономической, материальной заинтересованности производителей в бережном отношении к природе и соответственно недостаточность денежных средств, выделяемых для защиты окружающей среды, — одна из ос-

новных причин доведения последней до кризисного состояния.

В последние годы общее благополучие нации принято определять с учетом социальных затрат и затрат на качество рекреационных природных запасов. Смело можно говорить, что анализ эффективности таких затрат полностью включает в себя функцию социального благосостояния. Этим объясняется актуальность проблемы преодоления экологического кризиса не только среди научных работников, но и среди правительственных кругов и широкой мировой общественности.

В поисках новых путей и подходов к решению экологических проблем Европейское сообщество ведет комплексную и равностороннюю работу, направленную на реализацию экологических целей проектов и программ. Точкой отсчета изменения экологической сознательности жителей Земли можно считать конференцию "Рио-92", которая проходила в Рио-де-Жанейро в 1992 г. Особого внимания, на наш взгляд, заслуживает такое мнение: "экологический менеджмент следует отнести к ключевой доминанте устойчивого развития и одновременно к высшим приоритетам промышленной деятельности". Эти слова из повестки дня на XXI век должны стать основой признания и развития экологического менеджмента как на мировом уровне, так и на уровне каждого предприятия. Реакцией на конференцию стало постановление Европейского Союза о добровольном участии промышленных предприятий в системе менеджмента и производственной проверки окружающей среды. В 1993 г. требования к постановлению были окончательно согласованы и опубликованы под общим названием "Схемы эколо-

гического менеджмента и аудирования" (EMAS), а с 1995 г. предприятия получили возможность быть сертифицированными в соответствии с EMAS. Основную цель разработки можно выделить как оценку и улучшение экологических характеристик деятельности предприятия. Немаловажным условием является также предоставление населению экологической информации. Первоочередные задачи экологического менеджмента, согласно схеме EMAS, такие:

- экономия сырья и энергии;
- минимизация количества отходов и загрязнений окружающей среды;
- деятельность по уменьшению отходов вследствие излишеств при упаковке или вследствие слишком короткого срока службы товара;
- обеспечение безопасных условий труда работников;
- оценивание степени экологического риска и затрат, связанных с планируемой деятельностью, для последующего расчета возможных финансовых инвестиций, необходимых для создания "зеленого" имиджа компании и повышения экологической ответственности работников;
- получение коммерческой выгоды при оформленных страховках на более выгодных условиях;
- информирование общественности и населения о характере производственной деятельности и состоянии окружающей природной среды в районе размещения производства.

Выполняя задачи подобного содержания, руководители производственных предприятий не могли не заметить, что такая социально-экологическая ответственность положительным образом соотносится с итогами финансовой деятельности. Подтверждением этого является рост стоимости акций компаний, которые проходят социально-экологическую экспертизу с положительным результатом. Например, компании, вошедшие в список DSI ("социальный индекс Домино 400"), лидируют по таким показателям, как рост продаж, балансовая стоимость, окупаемость капитала и доходы. В целом в последние годы расходы, связанные с крупными экологическими программами, стали восприниматься обществом как вложения в благосостояние мира. Большинство

стран - участниц ЕС постепенно принимают необходимые для вхождения в систему экоаудита законодательные акты.

Украине, которая находится в особенно опасном экологическом положении, следует также приобщаться к международным мероприятиям по защите окружающей среды. Первые шаги в этом направлении были сделаны с принятием международных стандартов на национальном уровне: "Системы управления окружающей средой. Состав и описание элементов и указания по их применению", "Системы управления окружающей средой. Общие указания по применению принципов управления, систем и средств обеспечения" и т. д. Эти и другие документы, касающиеся также экологического аудита, дают возможность принять участие в общеевропейских программах. На данном этапе Украине необходимо разработать свои адекватные системы экоманеджмента. Для максимальной интеграции всех усилий в этом направлении следует учитывать ряд характерных для нашей окружающей среды признаков. Ситуационный анализ даст возможность интегрировать ключевые проблемы. Определение стратегии предприятия в этом направлении поставит перед персоналом конкретные цели и поможет развить экологическую сознательность. Очень важно, чтобы экологическое мышление охватывало все функциональные сферы предприятия (от материальных поставок до маркетинга) и определяло принятие решений. Баланс между деловым сообществом и экологической ответственностью сместился в сторону последней: предприниматели начали постигать известную истину: предупреждение болезни стоит дешевле, чем ее лечение.

Литература

1. Баюра Д. За покупкой для лучшего мира. — Интернет. Инвестгазета, 2001.
2. Нестеров П. М., Нестеров А. П. Экономика природопользования и рынок. — М.: Юнити, 1997.
3. Пуцько Б. Проблеми еколога-економічного менеджменту доквілля // Економіка України. — 2001. — № 8.

*Ю. В. ДАНИЛЕНКО, студентка II курса
(Черновицкий филиал Межрегиональной Академии управления персоналом)*

РОЛЬ И МЕСТО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Науковi праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 109–110

Экология Украины переживает сложный период, берущий начало во второй половине XX в. Безусловно, всем наукам (прикладным и теоретическим) следует обратиться к проблемам окружающей среды. Появилась острая необходимость в финансировании не только теоретических гипотез в рамках науки, но и практических экологических исследований. Четкая постановка обших характерных задач и соответствующая им практическая деятельность стали необходимыми не только для государства в целом, но и для предприятия. Именно такая деятельность определяет функции экологического менеджмента для современных украинских компаний. Вся экологическая деятельность в этом направлении можно условно разделить на внешнюю и внутреннюю. Если внешне можно определить как распространение принятой экологической политики и контроль над общественным мнением, то внутренняя содержит разнообразные по направленности участки работы. К ним относятся мотивация к организации и развитию, разработка рабочего варианта экологической программы, контроль над ее выполнением, учет рекомендаций и предложений, информирование руководства. Политика, основные цели и соответствующие критерии оценки их достижения в экологическом менеджменте связаны с процессами постоянного улучшения.

На данном этапе развития цивилизации ускоренными темпами начали развиваться новые тенденции и технологии в сфере управления. Стала очевидной необходимость радикального изменения связей между общественным производством и окружающей средой. Безусловно, региональные и локальные природоохранные меры имеют боль-

шее значение, но предотвращение экологических проблем необходимо решать на уровне каждого предприятия.

Внедрение экологического менеджмента во все области деятельности предприятия вместе с рациональной государственной реформой поможет не только уменьшить экологическую нагрузку на окружающую среду, но и оптимизировать жизненный цикл продукции. Выделяют четыре основных направления, на которые следует обратить особое внимание:

- процесс производства;
- маркетинг рынка оборудования, которое минимально загрязняет окружающую среду;
- исследования и разработка инноваций;
- кадровая политика.

Требованием будущего является утилизация отходов. Для высокоразвитых стран утилизация стала логическим звеном производственной цепочки, которая начинается закупкой сырья. Принятие экологически грамотных решений направлено и на сокращение материальных затрат, так как заменители природных материалов более выгодны для производителя. Производимый продукт, его распределение, цена, коммуникации — все эти элементы следует использовать для разработки маркетинговой стратегии. Они необходимы, чтобы объяснить потребителю, какие дополнительные преимущества он получит, покупая при прочих равных конкурентных качествах экологически чистый продукт.

В последнее время фокус экологического внимания сместился с производственного процесса на конечный продукт. Причиной этого стало понимание того, что решение экологических проблем более эффективно на уровне использова-

ния конечного продукта, чем на уровне производственных процессов. Возврат продукта — это еще одна инновация в сфере практической экологии. С недавнего времени она успешно применялась в бизнесе, особенно в электротехнической индустрии, где возврат продукта считается привычным делом. Хотя отделы кадров далеки по содержанию своей работы от экологии, но именно там создаются условия для эффективного экологического менеджмента. На практике ответственный за экологию разрабатывает квалификационные требования при приеме на работу и повышении в должности сотрудников компании, информирует персонал о деятельности предприятия в области экологического управления и экологического менеджмента, осуществляет экологическое образование руководства предприятия и персонала в целом. Очень важно так мотивировать сотрудников, чтобы они сами следили за реализацией экологических требований в работе.

Подобная модель организации предприятия может использоваться в любых сферах деятельности, которая оказывает влияние на окружающую среду. Фактическое воздействие промышленного предприятия на окружающую среду изменяется со временем. При этом основное преимущество экологического менеджмента заключается в том, что рабочий вариант экологической стратегии легче доработать, чем реализовать формальную недействующую. Для экологического менеджмента характерно существенное развитие, углубление и расширение ряда функций и соответствующей деятельности, которые традиционно воспринимаются как поверхностные и формальные. Например, обоснование экологической политики и обязательств, организация внешней экологической деятельности, пересмотр и совершенствование экологического менеджмента. Иностранцы предприятия переходят на системы менеджмента окружающей среды по следующим причинам:

- 1) такая система способствует снижению производственных и эксплуатационных расходов;
- 2) при налаженной системе менеджмента легче выполнять государственные экологические требования, чтобы показать, что компания работает в соответствии с выданными ей экологическими разрешениями;

3) банк экологически инвестирует в предприятия с хорошо функционирующей системой менеджмента, потому что это снижает для них риски;

4) с целью предотвратить экологические катастрофы на предприятиях, которые могут привести к финансовому банкротству за считанные секунды;

5) предприятие с системой управления окружающей средой, признанной на международном уровне, более конкурентоспособно на рынке.

Однако в Украине эффективность рационального природопользования снижается из-за отсутствия системы стимулирования со стороны государства. Уровень сознательности производителя падает, так как административное регулирование менее эффективно, чем экономические методы влияния. Использование следующих стимулов может превратить предприятия в объекты централизованного регулирования:

- платежи и налоги на загрязнение, которые рассчитываются исходя из количества выбросов;
- субсидии, которые помогают предприятиям сократить объемы загрязнений, такие как льготные и инвестиционные кредиты;
- дополнительные кредиты, помогающие урегулировать цепы на конечную продукцию;
- создание системы экологического страхования и создание экологических банков.

Осознание нашим государством современного подхода к производству и потреблению неизбежно приведет к фундаментальным изменениям во взаимоотношениях потребителей, производителей и законодателей.

Литература

1. Баюра Д. Международные рекомендации в области систем экологического менеджмента. — Интернет. Инвестгазета, 2001.
2. Корсак К. В., Плахотник О. В. Основы экологии. — К.: МАУП, 2000.
3. Стигер У., Хан Ш. Экологический менеджмент: верен ли ваш путь? // Маркетинг. — 2001. — № 3.
4. Чаус І. В. Основы управления, контролю та господарський механізм природокористування. — К.: Вид. центр КДНУ, 1999.

Т. В. ПЛАСТУН, студентка III курса
(Межрегиональная Академия управления персоналом, г. Киев)

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: РОЛЬ, ЗАДАЧИ, МОТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ

Науковi праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 111–112

Существующая экологическая ситуация и тенденции ее изменения во многом определяются промышленным производством и хозяйственной деятельностью в целом. Несмотря на отдельные успехи и достижения, облик картина здесь продолжает ухудшаться, что ведет к дальнейшему развитию экологического кризиса в мире. Основная причина подобного положения заключается в низкой эффективности используемых механизмов экологического контроля и управления на промышленном производстве, преимущественно основанных на жестких административных методах и принуждении.

Все более очевидной становится необходимость поиска новых путей и подходов к решению экологических проблем промышленного производства. Основным из таких путей в мире является экологический менеджмент.

Экологический менеджмент — управление, забота/ответственность предусматривающее формирование экологически безопасного производственно-территориального комплекса и обеспечивающее оптимальное соотношение между экологическими и экономическими показателями на протяжении всего жизненного цикла как самого этого комплекса, так и производимой им продукции.

Систему экологического менеджмента принято определять как часть общей системы менеджмента, включающую организационную структуру, планирование, распределение ответственности, практическую деятельность, процедуры (приемы), процессы и ресурсы, необходимые для разработки, внедрения, достижения целей экологической политики, ее пересмотра и корректировки. Таким образом, возникает необходимость развития экологического аудирования, систем эко-

логического менеджмента предприятий и сертификации на добровольной основе. Предприниматели определили такие приоритетные направления развития:

- обеспечение доступности адекватных версий стандартов ISO 14000 (и прежде всего ISO 14001, соответствие требованиям которого может быть предметом сертификации) и разработка рекомендаций для технического комитета TC 207 по развитию стандартов с учетом опыта стран с переходной экономикой;
- формирование политики компаний, направленной на увеличение экологической эффективности производства;
- разработка методической базы и развитие добровольного экологического аудирования;
- взаимодействие с региональными и местными властями и природоохранными органами в области создания взаимовыгодных условий для развития экологически эффективного бизнеса;
- развитие диалога со всеми заинтересованными сторонами и обмен опытом работы;
- обеспечение подготовки и должного уровня информированности представителей предприятий, профессионалов-консультантов, госслужащих, общественности в области экологического менеджмента.

Экологический менеджмент широко применяется в промышленно развитых странах. С этой деятельностью связываются наиболее значительные достижения в решении экологических проблем за последние годы, и первую очередь развитие и широкое практическое внедрение различных форм экологической сертификации промышлен-

ных производств в соответствии с международным стандартом ISO 14001. Особое внимание уделяется возможностям экологического менеджмента уже на первых этапах своего развития получать быстрые результаты без дополнительных затрат или с незначительными дополнительными затратами. Во всем мире экологический менеджмент (серия международных стандартов ISO 14000) воспринимается в тесной связи с обеспечением качества продукции (серия стандартов ISO 9000), производственной безопасности и благоприятных условий труда (серия стандартов ISA 8000).

К важнейшим признакам экологического менеджмента, определяющим его отличие от традиционных форм производственного экологического управления, принято относить такие проявления:

- обоснование и осознанное принятие руководством предприятия экологической политики — публично декларируемых основных принципов, приоритетов и направлений экологической деятельности;
- наличие конкретных экологических целей и задач, направленных на развитие процессов последовательного улучшения везде, где это практически достижимо; обязательное установление показателей и критериев оценки достигаемых результатов;
- эффективное планирование и организация экологической деятельности в соответствии с поставленными целями и задачами; взаимосвязь основной производственной и экологической деятельности;
- вовлечение всего персонала в экологическую деятельность; максимальное использование всех имеющихся возможностей и средств для решения экологических проблем;
- независимый анализ и оценка достигнутых результатов деятельности; систематический пересмотр и совершенствование экологической политики, целей и задач, планирования и организации деятельности в соответствии с достигнутыми результатами;
- экологическая "прозрачность"; развитие отношений и конструктивный диалог со всеми заинтересованными в экологических аспектах деятельности лицами и сторонами — акционерами, инвесторами, партнерами, потребителями, поставщиками, общественностью, населением;
- подготовка и распространение инициативной экологической отчетности ("зеленая" отчетность); представление и анализ в отчетности наряду с положительными также и отрицательных результатов деятельности.

Среди других мотивов внедрения систем экологического менеджмента и сертификации можно назвать такие:

- улучшение имиджа фирмы в области выполнения природоохранных требований (в том числе природоохранного законодательства);
- экономия энергии и ресурсов, в том числе направляемых на природоохранные мероприятия, за счет более эффективного управления ими;
- увеличение оценочной стоимости основных фондов предприятия;
- желание завоевать рынки "зеленых" продуктов;
- улучшение системы менеджмента предприятия в целом;
- интерес в привлечении высококвалифицированной рабочей силы.

В качестве основных приоритетных целей производственного экологического управления и менеджмента наиболее часто рассматриваются цели, связанные с минимизацией отрицательного воздействия промышленного производства на окружающую среду. Под минимизацией отрицательного воздействия промышленного производства на окружающую среду принято понимать целенаправленные, мотивированные, последовательные из года в год изменения валовых и удельных показателей сбросов и выбросов загрязняющих веществ, отходов, используемых ресурсов, экологических показателей готовой продукции, достигаемые на основе использования совокупности разнообразных организационных, технологических и технических методов и средств.

Литература

1. Прокоп М. Зеленый бизнес. Инвестировать в экологию — прибыльно: Пер. с англ. — М.: Мир, 1995.
2. Хаборова Е. И. Менеджмент на стыке экономики и экологии // Менеджмент в России и за рубежом. — 1999. — № 3. — С. 29–36.
3. Швачук А. В. О развитии экологического аудита в Российской Федерации // Экологический учет и аудит: Сб. ст. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1997. — С. 124–134.

*А. В. КРИВОРУЧКО, студент II курсу
(Мікрорегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Наукові праці МАУП, 2005, вип. 7, с. 113-114

Технічний прогрес можна сприймати як волю: він і зігриває, і швидко.

Технократичне XXI століття відкорює природу по відношенню до суспільства.

Том Петерс у своїй праці "Thriving on Chaos", характеризує "сікху змін", підкреслював, що останнім часом різко змінилась економічна культура підприємств і зумовлена цим ринкова економіка. Тому управлінська діяльність повинна бути націлена на раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, що є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку. Але господарські міністерства та відомства, промислові, сільськогосподарські підприємства домалюються задоволення своїх вузьковідомчих інтересів, нехтуючи законами природи. Це призвело до значних порушень у довкіллі та негативно відбилося на забезпеченні сприятливих умов проживання населення.

Багаторічна енергетично-сировинна спеціалізація, а також низький технологічний рівень промисловості України поставили її в число країн з найбільш високими абсолютними обсягами утворення та накопичення відходів. Площа земель, зайнята ними, становить близько 160 тис. га.

Існуючий рівень утилізації відходів вторинних ресурсів не впливає на поліпшення стану довкілля. В Україні до категорій високотоксичних речовин належать лише 1-2 % всіх промислових відходів, але їх вплив на довкілля дедалі зростає. Однак до цього часу не збудовано жодного спеціалізованого заводу для переробки токсичних відходів. Тому завданням екологічного менеджменту є розв'язання цієї гострої проблеми.

Екологічний стан все більше погіршується у ході проведення широкомасштабної військової реформи, консерсії оборонної промисловості, ліквідації ракетно-ядерної та хімічної зброї, що залишилася з Другої світової війни, продовження утилізації застарілих видів військової продукції та боєприпасів, відходів військового виробництва.

Важливим завданням екологічного менеджменту є розв'язання конфлікту в системі "людство -- природне середовище". Цей конфлікт посилює розвиток промисловості в напрямку механізації, автоматизації та комп'ютеризації, що послідовно змінюють одна одну. Комп'ютеризація є вершиною технократичного мислення. Виробництво такого типу все більше відокремлює людину від об'єкта праці, а це означає, що і від природи також.

Сутність технократичної парадигми полягає в тому, що природа в очах людини все ще є предметом експлуатації та джерелом користостей, що стають доступними після промислової переробки у другій половині XX ст. Ставши пануючою, вона тільки поглибила протиріччя між стратегією розвитку людської цивілізації та біосферою. Конфліктність в системі "людство -- природне середовище" поглиблюється надмірно низьким використанням ресурсів промисловості, тому доводиться витратити дуже багато сировини. За підрахунками А. Кларка (1966), "щоб забезпечити одну сучасну людину предметами першої необхідності, предметами розкоші, кожний рік з Землі вилучається більше 20 тонн сировини".

Менеджеру з екології необхідно проаналізувати той факт, що найбільше забруднюють атмосферу такі галузі, як енергетика (32 %), металургія (27 %), вугільна промисловість (23 %), а та-

кож те, що Україна посідає восьме місце у світі як емітер CO₂ в енергетичній галузі, її частка становить 2,35 % загальносвітових викидів цієї речовини енергетикою.

В управлінні економікою необхідно враховувати той факт, що економічна криза зазвичай супроводжується збільшенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації, що підвищує ризик техногенних катастроф. Значною є частка застарілого обладнання в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській і Харківській областях.

У більшості країн світу, і в Україні зокрема, науково-технічний прогрес виявився зорієнтованим насамперед на непропорційно потужний розвиток промисловості на шкоду іншим галузям виробництва та за рахунок майже повного ігнорування екологічного імперативу.

Менеджер з екології також повинен мати підтримку з боку громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища і здійснювати контроль відповідно до Закону України "Про охорону природного навколишнього середовища".

Основними завданнями цього контролю є:

- безпосередня участь громадськості у справі покращення екологічної ситуації;
- надання допомоги органам державного контролю в забезпеченні додержання вимог законодавства; щодо охорони навколишнього середовища;
- екологічна просвіта, виховання та інформування широких верств населення через засоби масової інформації.

Таким чином, управлінець, вирішуючи кризову ситуацію в цій сфері, для прискорення процесу прийняття рішень повинен:

- визначити ситуацію та мету;
- розробити гіпотезу;
- зібрати та проаналізувати факти;
- оцінити всі можливі способи дії на навколишнє середовище;
- прийняти рішення та втілити його в життя;
- постійно контролювати процес реалізації цього рішення.

Тобто необхідно розробити нову екологічну доктрину в інтересах майбутніх поколінь українців.

*С. ЛОСЕВА, студентка IV курсу
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)*

ЕКОЛОГІЧНИЙ БІЗНЕС І РИНОК

Науковий прес-журнал МАУП, 2003, вип. 7, с. 115-116

Еколого-економічне підвищення України залежить від багатьох факторів, в тому числі і від розвитку екологічного бізнесу і ринку. Сучасний ринок можна визначити як глобальний, взаємовигідний, конкурентний обмін економічними, екологічними та соціальними цінностями.

Серед багатьох ринкових цінностей в останні роки набув поширення специфічний "екологічний" ринок — ринок екологічно чистих товарів, продуктів та послуг, обмін якими приводить до покращення життєвого середовища людей, збереження природно-ресурсного потенціалу.

За Н. Ф. Реймерсом (1994 р.), до сфери екологічного бізнесу та ринку входять всім напрямів господарської та соціальної діяльності:

- вимірювальна та контролююча техніка;
- ресурсозберігаючі технології та техніка;
- використання вторинних ресурсів;
- екологічне підпорядкування та планування;
- відтворення людини;
- рекреація;
- екологічне навчання;
- демографічне регулювання.

Перший напрям стосується виробництва так званої екологічної техніки — приладів та пристроїв, які дають змогу контролювати стан життєвого середовища, здійснювати очищення та ін.

Другий напрям пов'язаний з розробкою конкурентоспроможних ресурсозберігаючих технологій та техніки: маловідходні технології, переробні виробництва, очистка та природовідновлювальна техніка й обладнання. Екологізація технологічного розвитку потребує фінансового забезпечення.

В умовах сучасних ринкових відносин актуальним є питання щодо визначення пріоритетності надання державних коштів (економічний механізм

стимулювання) для відбору нових технологій. До стимулюючих факторів діяльності підприємств у галузі природокористування належать пільгове оподаткування, кредитування, прискорення амортизація, субсидії та ін. При формуванні економічного механізму управління природокористуванням в Україні за основу можна взяти досвід Японії, де механізм регуляторів щодо проведення природоохоронних заходів заснований на наданні пільгових (з розрахунку 5-7 % річних) довгострокових (на 10-20 років) кредитів через державні кредитні корпорації для закупівлі сучасного обладнання та будівництва природоохоронних споруд.

У розвинених країнах світу на розробку еко-технологій виділяється 5-10 % загального об'єму фінансування інноваційної діяльності. В Україні цей відсоток зовсім незначний.

Процес розвитку екологічно чистих технологій і виробництва, ресурсозберігаючих технологій та обладнання має велике значення, оскільки стимулює прийняття принципу охорони навколишнього середовища, сприяє розвитку стратегії екополітики підприємства-природокористувача і робить невигідним забруднення життєвого середовища.

У формуванні екологічного бізнесу та ринку велике значення має екомаркування продукції та екосертифікація фірм-виробників. Екомаркування є чудовим рекламним засобом і забезпечує високу конкурентоспроможність товарів, а у більшості розвинених країн впливає на величину імпортного мита.

Екологічне підприємництво сприяє підсиленню економічного потенціалу країни та вирішенню соціальних завдань. Наприклад, у Німеччині на долю екологічних ("зелених") товарів та послуг

припадає близько 60–70 % експортного проважу, він досягає близько 300 мільярд марок. А в Україні?

Сьогодні потребує негайного перегляду основних екологічних вимог щодо виробництва, сутність яких можна сформулювати так:

- екологічна чистота (або екологічна спроможність) будь-якого виробництва визначається в першу чергу його взаємодією з навколишнім природним середовищем; відсутність ознак, які призводять до порушення екологічної рівноваги і свідчать про можливу екологічну спроможність виробництва;
- виробництво, що споживає сировину, яка як продукт має триваліший період відтворення, ніж темп його споживання, неспроможна функціонувати – як і те, яке не забезпечує значення коефіцієнта споживання $K < 1$;
- виробництво не має права ухилитися від податків, у тому числі й екологічних;
- сертифікати якості продукції необхідно замінити на екосертифікати, які надаються екологічною службою, а також треба врахувати той факт, що більшість промислових регіонів нашої країни є забрудненими, тому не можна виробляти екологічно чисті продукти на екологічно забруднених територіях; у цьому аспекті екологічні сертифікати мають більше значення для товаровиробників, ніж звичайні;
- кожне підприємство повинно проходити екоконтроль.

Використання вторинних природних та матеріальних ресурсів, включаючи відходи промислового, сільськогосподарського та побутового походження, є одним із найбільших завдань людського суспільства. Ця проблема пов'язана із заходами по збереженню економічного балансу. У розв'язанні цієї проблеми важливе не тільки застосування нових розробок з екотехнологій, а й активна реклама та пропаганда екокультури як складової загальної культури людини – необхідної умови для “революції” свідомості людини, для формування нового типу мислення щодо матері Природи, її ресурсів й благ, які Вона віддає людині.

Особливим видом екологічних послуг є еколого-економічне навчання та виховання, метою якого є формування у людей нового екологічного стереотипу мислення та екокультури. Це дуже складний і тривалий психологічний процес, оскільки протягом століть людина вважала себе володарем природи та не зважала на її закони, що призвело до порушення екологічної рівноваги, знищення багатьох видів флори та фауни, зменшення природних ресурсів, погіршення якості середовища життя всього живого на Землі.

Ринок екологічних послуг завершується комплексом демографічного планування, яке забезпечує загальне зростання кількості населення, його доцільний перерозподіл, національний і культурний розвиток, що тісно пов'язані з відтворенням людини, задоволенням її потреб тощо.

Економіка відтворення людини – новий розділ знань і практики. Витрати на охорону здоров'я людини в розвинених країнах досягають 10 % і більше від ВВП з тенденцією до зростання. В індустрії відтворення людини велику роль відіграють екологічні виробництва. У зв'язку з тим, що соціальна оцінка здоров'я середовища життєдіяльності людини в розвинених країнах дуже висока і є складовою економічного контексту, ринок стає активним регулятором якості життя, в тому числі збереження навколишнього середовища, яке оточує людину. Сьогодні світове суспільство рухається з бік екологізації.

Отже, щоб розв'язати проблему створення екологічного бізнесу і ринку в Україні, необхідно:

- 1) ширше використовувати світовий досвід в галузі екологічної політики, особливо увагу приділяючи її економічним інструментам;
- 2) максимально використовувати науковий і промисловий потенціали для випуску екологічно чистої продукції, тобто активніше вдосконалювати та впроваджувати в життя нові екотехнології, екологічні послуги, для чого необхідно створити сприятливий податковий клімат;
- 3) розробити систему екомаркування товарів та екосертифікації продукції, послуг, об'єктів;
- 4) заохочувати іноземних інвесторів на ринок нашої країни, а щоб залучити капітали, в Україні треба створити пільгові умови для інвесторів;
- 5) активніше розробляти теоретичні і практичні аспекти природокористування, наприклад, якщо розглянути питання про створення оптимальної екологічно орієнтованої структури природокористування;
- 6) здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців у галузі економічного бізнесу і ринку, продовжувати екологічне навчання та виховання широких верств населення з метою вироблення у масах нового екологічного мислення.

Актуальність цієї теми ніколи не буде зменшуватись тому, що ми з вами бажемо жити у здоровому суспільстві, споживати здорову їжу, створювати здорові сім'ї, народжувати здорових дітей. І це все залежатиме від нас з вами. Слід лише постійно пам'ятати гасло: “Думай не тільки про себе, а й про майбутнє!”.

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІЛЕЙ У МЕНЕДЖМЕНТІ

Науковий праці МАУП, 2003, вип. 7, с. 117–118

У 1971 р. Коммонер сформулював чотири основних екологічних закони:

1. Усе пов'язане з усім.
2. Усе має кудись діватись.
3. Природа знає краще.
4. Ніщо не минається даремно й за все треба платити.

Сучасні реалії бізнесу вимагають не лише ефективного виробництва, продуманої стратегії, розумного менеджменту та поміркованого споживання. Вимагається й врахування цих законів. В іншому випадку через декілька десятиріч років може вже не існувати самого бізнесу. Адже не виключено, що й самих споживачів вже не буде.

Один із законів Фарсона, одного з найвідоміших теоретиків менеджменту, закликає: ми думасмо, що створимо технології, та насправді технології створюють нас. Згідно з цим законом споживач, що почав активно користуватись технічними засобами, вже не зможе зупинитись, незалежно від того, чи є необхідність користуватись технікою.

Існує вісім ключових сфер підприємства, для яких необхідно встановлювати цілі: ринкове положення, інновації, продуктивність, матеріальні та фінансові ресурси, прибутковість, робота та навчання менеджерів, робота персоналу та відносини з ним, відповідальність перед суспільством.

З точки зору економічної діяльності підприємства значення мають лише перші п'ять сфер. Правильна постановка цілей та їх досягнення у цих сферах гарантує підприємству заохочення позиції лідерства та її утримання протягом тривалого часу. Останні ж три сфери постановки цілей на-

дають організації таку перевагу, як перспективність справи.

Остання сфера постановки цілей — відповідальність перед суспільством — насправді відіграє провідну роль в долі підприємства. Правильна постановка цілей у сфері відповідальності є забезпеченням того, що сьогоднішні клієнти підприємства не перейдуть до конкурентів, а в майбутньому кількість клієнтів буде постійно зростати.

Саму сферу відповідальності перед суспільством можна теоретично поділити на дві частини: відповідальність перед сьогоднішнім суспільством та відповідальність перед суспільством майбутнього. Говорячи про першу частину, слід зазначити, що для правильної постановки цілей цієї частини сфери відповідальності менеджер повинен керуватись вірною тактикою ведення бізнесу. А от відповідальність перед майбутнім потребує значних стратегічних розробок, урахування кожного фактора, що впливає на бізнес сьогодні й що впливатиме на нього завтра.

Не буде помилкою твердження, що планування впливу бізнесу на екологічну ситуацію є основною прогностикою в постановці цілей сфери відповідальності. Згадаймо четвертий екологічний закон Коммонера. Будь-яке виробництво, застосовуючи ресурси як природного, так і неприродного характеру, тягне за собою зміну екологічних факторів, а отже, і зміну самої екологічної ситуації. Як правило, зміна рідко відбувається у позитивному напрямку.

Генрі Форд, будуючи свою автомобільну імперію, створив не лише її. Він створив нову потребу, нових споживачів та новий ринок. Сьогодні автомобільна індустрія дає роботу мільйонам ро-

бітників найрізноманітніших спеціальностей, а доходи цієї сфери обчислюються мільярдами числами. Та Генрі Форд навіть уявити не міг, що людина його часу не змогла б прожити у місті початку XXI ст. навіть двох годин -- рівень концентрації шкідливих хімічних сполук у повітрі сьогодні перевищує життєво допустиму норму людини початку XX ст. у 150 (!) раз. І причиною цього є той ривок, який заснував геніальний Форд. Він просто не мав екологічної цілі.

Перший крок, який необхідно зробити кожному сучасному менеджеру кожної організації, -- це зрозуміти, що метою сучасного бізнесу не є отримання прибутку. Основна мета кожної справи -- це перспективність. Сучасний бізнес починається не з поняття прибутку та фактора заре-

бітку, а з розуміння того, що зміниться в результаті ведення цього бізнесу.

Не відомо, до чого приведе нас сьогоднішній бізнес. Ніхто не може прорахувати того, що стане в результаті масового використання мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, послуг авіакомпаній. Ніхто не може передбачити ті ринки, що з'являться завтра, й як себе вести-муть в майбутньому сьогоднішні споживачі та виробники. А отже, описати ту ситуацію, до якої приведуть зміни, викликані бізнесом, не може ніхто.

Саме з цих причин будь-який бізнес повинен мати цілі екологічного характеру. Лише вони можуть дати цьому бізнесу шанс на перспективу його розвитку.

The digest contains scientific works devoted to the issues of Ukraine's transition to steady environment safety development as well as formation of ecological management system as a constituent of social-economic development.

It is meant for scientists, state employees, businessmen, and everyone anxious about problems of natural resources and ecosystem protection.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Випуск 7

РОЛЬ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Scientific edition

SCIENTIFIC WORKS OF THE INTER-REGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT

Issue 7

THE ROLE OF YOUTH IN ECOLOGICAL MANAGEMENT FORMATION

Редактор *В. М. Чирков*
Коректор *Л. І. Бурлакiна*
Комп'ютерна верстка *Н. М. Музиченко*
Оформлення обкладинки *М. В. Куліков*

Свідчення про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи № 8 від 23.02.2000

Після до друку 25.02.03. Формат 60×84/8. Папір офсетний. Друк ротативний трафаретний.
Ум. друк. арк. 14,1. Обл.-вид. арк. 12,5. Тираж 300 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Видавець і виготовлювач тиражу Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)